

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Департамент загальної середньої та дошкільної освіти
пр. Перемоги, 10, м. Київ, 01135, тел./факс (044) 481-47-69

Від 27.05.2016 № 2/2-14-966-16
На № _____ від _____

Департаментам (управлінням) освіти і науки Івано – Франківської, Львівської, Одеської обласних та Київської міської державних адміністрацій

Про апробацію експериментальної моделі співпраці навчальних закладів і поліції «Шкільний офіцер поліції»

Міністерство інформує, що на виконання завдань положень Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1118, Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2010 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393 та положень Угоди про партнерство між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством освіти і науки України від 29 лютого 2016 р. у навчальних закладах міст Івано-Франківська, Львова, Одеси та Києва розпочнеться з нового 2016/2017 навчального року впровадження експериментальної моделі співпраці навчальних закладів і поліції «Шкільний офіцер поліції».

Метою експериментальної моделі є сприяння діяльності навчальних закладів щодо профілактики правопорушень серед дітей та забезпечення безпечного навчального середовища.

Для зазначеної діяльності будуть відібрані працівники поліції, які пройшли спеціальне навчання та призначені шкільними офіцерами поліції. Передбачається закріпити за одним поліцейським від двох до п'яти шкіл.

Поліцейські зосереджуватимуть свою роботу на проведенні просвітницько-профілактичних занять з учнями за програмою «Школа і поліція», яка була

схвалена для використання (лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» № 2.1/12-Г-159 від 18.04.2016); проведенні індивідуальних зустрічей з учнями та/або їхніми батьками (особами, які їх замінюють); забезпеченні вчасного та ефективного реагування на виклики керівників навчальних закладів; участі у батьківських зборах і педагогічних радах з метою проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед батьків та педагогічних працівників щодо попередження негативних явищ в дитячому середовищі.

Доводимо до відома управління освіти і науки міста Києва, просимо поінформувати департаменти освіти і науки міських рад Одеси, Львова та Івано - Франківська про експериментальну модель, сприяти підписанню угод про співпрацю та планів спільних заходів з Управліннями патрульної поліції з метою законодавчого врегулювання перебування співробітників поліції у закріплених за ними навчальних закладах; призначити осіб, відповідальних за співробітництво з поліцією на міському рівні та у кожному навчальному закладі зокрема. Зазначена співпраця повинна відображатись у планах роботи навчальних закладів на 2016/2017 навчальний рік.

За детальною інформацією можна звертатися до заступника проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх України» пані Катерини Ново хатньої за тел.. 044-279-23-00, 067-760-50-71 або на електронну скриньку katerinad@agriteam.ca

Додатки до листа : Типова Угода про співробітництво між міськими Управліннями патрульної поліції і Департаментами (управліннями) освіти і науки; опис експериментальної моделі «Шкільний офіцер поліції»; орієнтовного плану спільних заходів на навчальний рік; методичні рекомендації щодо впровадження просвітницько - профілактичних занять з учнями за програмою «Школа і поліція» (лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» № 2.1/12-Г-159 від 18.04.2016).

Директор департаменту

Ю.Г.Кононенко

ТИПОВА УГОДА ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО

між

Головним Управлінням патрульної поліції м. _____ Департаменту
патрульної поліції України

та

Департаментом освіти і науки _____ міської ради

Головне Управління патрульної поліції м. _____ Департаменту патрульної
поліції України в особі начальника _____, з однієї Сторони,

та

Департамент освіти і науки _____ міської ради в особі начальника
_____ з іншої сторони (далі - Сторони) уклали цю Угоду про
співробітництво (надалі – «Угода») про наступне:

Стаття 1. Загальна мета

1.1. Ця Угода про співробітництво (надалі – «Угода») передбачає залучення працівників поліції у діяльність шкіл з метою підтримки діяльності навчальних закладів у сфері профілактики правопорушень серед дітей та забезпечення безпеки шкільних спільнот.

1.2. У рамках цієї Угоди, Сторони здійснюватимуть співробітництво для вироблення адекватних і пропорційних втручань у випадках будь-яких проявів асоціальної поведінки серед учнів в школах, а також планування і проведення заходів загальної та індивідуальної профілактики.

1.3. Угода спрямована на виконання положень Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ України, яку затверджено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. №1118-р, відповідних завдань, визначених Планом заходів національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р №1393-р, та положень Угоди про партнерство між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством освіти та науки України від 29.02.2016.

1.4. Сторони підписують цю Угоду з метою реалізації експериментальної моделі «Шкільний офіцер поліції», розробленої в рамках проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні для підсилення системи профілактики правопорушень серед неповнолітніх.

Стаття 2. Обсяг та сфера застосування Угоди

2.1. Положення цієї Угоди визначають шляхи співробітництва поліції та шкіл у місті _____, яке було обрано для відпрацювання експериментальної моделі співпраці поліції і шкіл у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх, у т.ч. заходи, які застосовуватимуться з метою реагування на інциденти або неправомірну поведінку учнів у школі.

2.3. Детальний опис Моделі, а також обов'язки представників Сторін щодо її реалізації викладені у Додатку А.

Стаття 3. Форми співробітництва Сторін

3.1. Обмін загальнодоступними даними та інформацією.

3.2. Організація та проведення спільних заходів з метою виконання цієї Угоди.

3.3. Організація та проведення просвітницької роботи серед учнів навчальних закладів, батьків, вчителів.

3.4. Визначення завдань профілактичної роботи співробітника поліції у навчальному закладі.

3.5. Спільне вироблення і перегляд політики та правил безпеки, у т.ч. заходів реагування на інциденти.

3.6. Розробка рекомендацій щодо загальнонаціональної програми взаємодії навчальних закладів та органів поліції, спрямованої на підтримку діяльності навчальних закладів у сфері профілактики правопорушень серед дітей, на основі досвіду впровадження експериментальної моделі «Шкільний офіцер поліції».

3.6. Інші форми співробітництва, визначені Сторонами.

Стаття 4. Зобов'язання Сторін

4.1. Головне Управління патрульної поліції м. _____ Департаменту патрульної поліції України зобов'язується:

4.1.1. Закріпити за кожним навчальним закладом співробітника поліції.

4.1.2. Забезпечити виконання положень, зазначених у Додатку А до цієї Угоди.

4.1.3. Забезпечити вчасне та ефективне реагування на повідомлення про інциденти у навчальних закладах.

4.1.4. Забезпечити надання методичної та ресурсної підтримки співробітників поліції, залучених до реалізації моделі.

4.2. Департамент освіти і науки _____ міської ради зобов'язується:

4.2.1. Забезпечити проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед школярів, учителів, спрямованої на профілактику правопорушень та негативних явищ, підвищення рівня обізнаності про діяльність поліції;

4.2.2. Із числа персоналу шкіл, залучених до реалізації експериментальної моделі призначити осіб, відповідальних за співробітництво з поліцією.

4.2.3. Забезпечити вчасне та ефективне інформування поліції про інциденти у навчальних закладах.

4.2.4. Забезпечити надання методичної та ресурсної підтримки навчальним закладам, залученим до реалізації моделі.

5. Інші положення

5.1. Угода вступає в силу з дати її підписання Сторонами та діє до її припинення будь-якої з Сторін, якщо вона письмово повідомила про це іншу Сторону не пізніше ніж за 30 (тридцять) днів до дати розірвання.

5.2. Всі доповнення та зміни до цієї Угоди є її невід'ємною частиною в разі відповідного подання та підписання відповідальними особами з обох Сторін.

6. Підписи Сторін

ОПИС ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ МОДЕЛІ СПІВРОБІТНИЦТВА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І ПОЛІЦІЇ «ШКІЛЬНИЙ ОФІЦЕР ПОЛІЦІЇ»

1. МЕТА І ЗАВДАННЯ МОДЕЛІ

- 1.1. Метою експериментальної моделі співробітництва навчальних закладів і поліції (надалі – «Модель») є створення гармонійного (безпечного) середовища у навчальному закладі, що сприяє ефективному навчальному процесу розв'язанню конфліктів, безпеці учнів вчителів та іншого персоналу навчального закладу, та запобіганню асоціальній поведінці учнів.
  - 1.1.1. Модель впроваджується в рамках реалізації пілотного компоненту проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» в м. _____ та відповідно до положень Угоди про співробітництво між Головним Управлінням патрульної поліції м. _____ Департаменту патрульної поліції України та Департаментом освіти і науки _____ міської ради .
- 1.2. Головним завданням Моделі є забезпечення здійснення ефективної профілактики правопорушень серед учнів навчальних закладів, застосування відновних практик з метою попередження конфліктів та інших негативних явищ.
- 1.3. Модель визначає порядок взаємодії співробітників поліції і навчальних закладів для виконання зазначених вище цілей і завдань.
- 1.4. Модель передбачає наступні компоненти:
  - 1.4.1. Впровадження практик і політик, які забезпечуватимуть створення середовища, сприятливого для навчання і викладання через інтегрування відновного підходу¹ у роботу навчальних закладів та розвиток відносин між поліцією і спільнотою навчального закладу.
  - 1.4.2. Закріплення співробітників поліції за кожним навчальним закладом та визначення відповідальних осіб зі сторони навчального закладу за реалізацію експериментальної моделі.

---

¹Відновний підхід - це спосіб побудови взаємовідносин і керування поведінкою учнів, який спрямований на відновлення доброзичливих стосунків у разі виникнення конфліктів або заподіяння шкоди.

- 1.4.3. Забезпечення присутності співробітників поліції у закріплених за ними школах для побудови довірливих стосунків з учнями, налагодження та підтримки співробітництва з адміністрацією і персоналом школи, батьками, представниками батьківських комітетів з метою запобігання негативним явищам та профілактики правопорушень серед учнів.
- 1.4.4. Розробку порядку реагування на конфлікти між учнями в навчальних закладах, їхню протиправну поведінку, порушення ними встановлених правил поведінки та порядку у навчальному закладі, у т.ч. чинного законодавства на основі відновного підходу. Передбачається, що певні способи реагування застосовуватимуться безпосередньо учнями, адміністраціями шкіл, а у випадках скоєння кримінальних правопорушень - залучатимуться співробітники поліції.

2. ПРИНЦИПИ СПІВРОБІТНИЦТВА

Визначення відповідного способу втручання здійснюється на основі дотримання наступних принципів:

- 2.1. **Законності.** Працівники поліції та навчального закладу приймають рішення і застосовують методи втручання у відповідності до законодавства України.
- 2.2. **Урахування найкращих інтересів дитини.** Будь-які рішення, дії та заходи, що застосовуються по відношенню до дітей, повинні здійснюватися на основі вивчення індивідуальних факторів і особистих характеристик кожної дитини та повинні у найкращий спосіб забезпечувати захист прав і реабілітацію дитини.
- 2.3. **Раннього втручання.** Причини та умови мають бути визначені для прийняття відповідних рішень у найкоротший термін з метою профілактики вчинення нових правопорушень і підсилення зв'язку між протиправною поведінкою та наслідками для правопорушника.
- 2.4. **Пропорційності та доцільності втручання** Заходи реагування мають відповідати рівню зрілості підлітка, ступеню його протиправної поведінки, Такі заходи повинні бути індивідуалізованими та відповідати обсягу завданої шкоди, обставинам події.
- 2.5. **Конфіденційності приватної інформації щодо дитини.** Будь-яка інформація, пов'язана з дитиною, її/його життєвими обставинами та поведінкою не може бути публічною та розкриватися третім сторонам.

2.6. **Належне використання інформації.** Відповідно до вищевказаних принципів, будь-яка інформація, отримана школою, іншим навчальним закладом та/або співробітником поліції не може бути використана з метою застосування дій репресивного характеру по відношенню до навчального закладу, учнів та іншого персоналу.

3. ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН

В рамках Моделі співробітництва навчального закладу і поліції матимуть наступні обов'язки:

3.1. З боку поліції співробітник, відповідальний за співробітництво з навчальним закладом зобов'язаний:

- 3.1.1. Бути присутнім у школі та проводити профілактичну роботу з учнями, залучаючи їх до позитивних видів діяльності.
- 3.1.2. Планувати та впроваджувати разом з уповноваженою особою навчального закладу заходи, направлені на попередження правопорушень серед учнів, а також заходи реагування на інциденти, які сталися на території школи.
- 3.1.3. Встановити і підтримувати конструктивні, засновані на довірі, стосунки з адміністрацією навчального закладу, вчителями, учнями та їх батьками.
- 3.1.4. Брати участь у засіданнях рад з профілактики злочинності, а при потребі - у зборах батьківських комітетів та педагогічних нарадах у навчальному закладі.
- 3.1.5. Пропагувати законослухняну поведінку серед учнів та поширювати серед них відповідні інформаційні матеріали.
- 3.1.6. Забезпечувати вчасне та ефективне реагування (реагувати) на виклики від уповноваженої особи навчального закладу.
- 3.1.7. Інформувати персонал навчального закладу, представників батьківських комітетів, учнівського самоврядування щодо негативних явищ у молодіжному середовищі.
- 3.1.8. Інформувати батьків щодо порядку дій та установ, з якими потрібно зв'язатися у випадку зникнення дитини.
- 3.1.9. Надавати допомогу жертвам правопорушень.
- 3.1.10. Виконувати інші обов'язки згідно з чинним законодавством України.

3.2. З боку навчального закладу, особа відповідальна за реалізацію Моделі (заступник директора навчального закладу з виховної роботи або соціальний педагог) зобов'язана:

- 3.2.1. Інформувати учнів, їхніх батьків, інших відповідальних за них дорослих щодо правил поведінки у навчальному закладі.

- 3.2.2. Сприяти впровадженню практик, які спрямовані на заохочення безконфліктної, не агресивної поведінки учнів у навчальному закладі.
- 3.2.3. Сприяти роботі співробітника поліції у навчальному закладі та надавати підтримку щодо роботи з учнями, батьками на території навчального закладу.
- 3.2.4. У разі необхідності забезпечити участь співробітника поліції, закріпленого за школою, у зборах батьківських комітетів, адміністрації школи, ради з профілактики злочинності та інших подібних заходах.
- 3.2.5. Вчасно (протягом навчального дня або негайно) повідомляти співробітнику поліції про інциденти, які потребують втручання поліції.
- 3.2.6. У разі необхідності сприяти проведенню зустрічей співробітника поліції з батьками.
- 3.2.7. Забезпечувати співробітника поліції можливістю вільного відвідування та перебування на території навчального закладу з метою проведення профілактичних заходів. У разі необхідності, забезпечити місце для проведення бесіди з учнем.
- 3.2.8. Запрошувати співробітника поліції до участі у шкільних заходах, які проводяться для учнів та/або їхніх батьків.

4. ПОРЯДОК РЕАГУВАННЯ НА ІНЦИДЕНТИ

4.1. Інциденти, які потребують негайного інформування поліції

4.1.1. У надзвичайних ситуаціях, представники школи повинні зв'язатися з поліцією за номером 102, аби проінформувати про інцидент, який стався на території школи, і діяти за наданими поліцією вказівками. Якщо диспетчер служби 102 оцінивши ситуацію побачить необхідність в оперативному втручанні поліції, до школи буде негайно направлено групу швидкого реагування патрульної поліції; і надалі залежно від ситуації будуть залучатись працівники інших служб (служба ювенальної превенції, слідчо-оперативна група, і т.д.). Необхідно повідомляти про всі інциденти, які несуть в собі загрозу життю або здоров'ю учнів та персоналу навчального закладу, і, як наслідок, можуть призвести до притягнення учня до кримінальної відповідальності.

4.2 Довільне інформування співробітника поліції, закріпленого за навчальним закладом, про інциденти

4.2.1. Всі інші інциденти, що трапились на території навчального закладу, та не потребують оперативного втручання поліції, повинні бути вирішені директором навчального закладу або заступником директора з виховної роботи, соціальним педагогом, психологом із обов'язковим залученням учнів, батьків та вчителів інших класів відповідно ситуації і обставинам кожного окремого випадку. Співробітник поліції, який закріплений за навчальним закладом, може повідомлятися про такі інциденти з метою проведення виховної індивідуально-профілактичної роботи з учнем.

4.2.2. Перш ніж обрати спосіб реагування на інцидент, що стався на території школи, директор або заступник директора навчального закладу з виховної роботи повинні ретельно вивчити ситуацію та всі обставини, в т.ч пом'якшуючі фактори.

4.2.3. Рівень наслідків для учня має бути пропорційним до серйозності інциденту, його причин та обставин, попередньої поведінки учня.

4.3. Процедура виклику співробітника поліції до навчального закладу у разі інциденту

4.3.1. У разі інциденту в школі вчитель або інший працівник школи повинен негайно повідомити заступника директора з виховної роботи.

4.3.2. Заступник директора з виховної роботи повинен оцінити ситуацію, причини та інші обставини інциденту та прийняти рішення щодо необхідності повідомлення співробітника поліції про інцидент.

4.3.3. У разі залучення співробітника поліції, заступник директора з виховної роботи повинен надати йому всю інформацію про інцидент та разом виробити заходи реагування, у т.ч. засновані на відновному підході.

4.4. Заходи, які здійснює співробітник поліції у разі отримання повідомлення про інцидент

4.4.1. Співробітник поліції, який отримує повідомлення про інцидент у навчальному закладі, повинен:

4.4.1. Терміново прибути до навчального закладу, в якому відбувся інцидент та зустрітись з директором або заступником директора школи, пред'явити відповідне посвідчення.

4.4.3. Отримати від директора інформацію щодо інциденту, обставин, за яких стався інцидент, поточної ситуації, учнів, які залучені до інциденту.

4.4.4. Спільно з директором або його заступником виробити заходи реагування на інцидент.

5. ПРОВЕДЕННЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ СПІВРОБІТНИКОМ ПОЛІЦІЇ

5.1. Співробітник поліції спільно з директором навчального закладу або заступником директора з виховної роботи повинен визначити середню кількість годин перебування у

навчальному закладі з метою здійснення профілактичної роботи з учнями та першочергові напрямки роботи.

5.2. Першочергові напрямки роботи визначаються на підставі аналізу загальної інформації про навчальний заклад, а також інформації про зареєстровані правопорушення, вчинені учнями, що навчаються у навчальному закладі, кількість зареєстрованих повідомлень про інциденти від навчального закладу упродовж попереднього навчального року, стан злочинності в районі, в якому знаходиться навчальний заклад.

5.3. Спеціальні форми профілактичної роботи узгоджуються з адміністрацією закладу, з метою мінімізації втручання в учбовий процес. Співробітник поліції разом з відповідальним працівником навчального закладу на початку кожного навчального року складають щорічний план спільних заходів профілактичної роботи з учнями (за формою поданою в Додатку 1). За необхідності до плану можуть вноситись зміни протягом навчального року з метою досягнення мети і завдань співробітництва.

5.4. Заходи профілактичної роботи включають:

5.4.1 Присутність співробітника поліції в школі та спілкування з учнями.

5.4.2 Індивідуальні бесіди з учнями.

5.4.3 Проведення тематичних занять з учнями.

5.4.4. Участь у засіданні батьківських комітетів.

5.4.5. Участь у заходах, що проводяться навчальними закладами.

Приклад плану спільних заходів на початковий рік 20_____

№	Тиждень/ Дата	Клас	Захід	Мета
Вересень				
1.	1-2	Початкова (1-4 класи)	Безпечна дорога до школи	Надати учням інформацію про автомобільний транспорт і дорожній рух, сформувати усвідомлення необхідності дотримання правил безпечної поведінки всіма учасниками дорожнього руху.
2.	3-4	Початкова	Дитина та автомобільний транспорт	Сформувати у дітей усвідомлення необхідності дотримуватись правил безпечної поведінки в автомобілі задля власної безпеки.
3.	2-3	Середня (5-8 класи)	Безпека велосипедиста	Сформувати в учасників розуміння, що велосипедист є учасником дорожнього руху і що безпечна їзда на велосипеді можлива лише за дотримання правил безпеки.
4.	3-4	Старша (9-11 класи)	Безпека велосипедиста	Сформувати в учасників розуміння, що велосипедист є учасником дорожнього руху і що безпечна їзда на велосипеді можлива лише за дотримання правил безпеки.
Жовтень				
1.	1-4	Початкова	10 головних правил безпеки для дітей	Сформувати навички безпечної поведінки для дітей.
2.	1-2	Середня	Поліція і громада (функції, засоби реагування)	Актуалізувати знання про роль поліції в суспільстві, надати учасникам інформацію про функції поліції та засоби, якими поліція користується у профілактиці правопорушень.
3.	3-4	Старша	Поліція і громада (функції, засоби реагування)	Актуалізувати знання про роль поліції в суспільстві, надати учасникам інформацію про функції поліції та засоби, якими поліція користується у профілактиці правопорушень.
4.	1-2	Середня	Проекти на користь громади	Сформувати уявлення учасників про те, що значить бути добрим громадянином, надати інформацію про види проектів у громаді, які вони могли би ініціювати та впроваджувати.

5.	3-4	Старша	Проекти на користь громади	Сформувати уявлення учасників про те, що значить бути добрим громадянином, надати інформацію про види проектів у громаді, які вони могли би ініціювати та впроваджувати.
Листопад				
1.	1	Середня	Дії у випадку, коли тебе затримала поліція	Надати учасникам знання про права та правила при спілкуванні з поліцією.
2.	2	Старша	Дії у випадку, коли тебе затримала поліція	Надати учасникам знання про права та правила при спілкуванні з поліцією.
3.	3	Середня Старша	Безпека при самотньому пересуванні містом	Сформувати в учнів розуміння необхідності дотримання правил безпеки під час пересування по місту та відповідальну позицію щодо виконання правил дорожнього руху.
4.	4	Середня Старша	Попередження вживання наркотиків. Наркотики та закон	Поінформувати учасників про сутність наркотичних речовин, а також про законні та незаконні дії у ситуаціях, де фігурують психоактивні речовини; сприяти розумінню негативних наслідків вживання наркотиків.
Грудень				
1.	1-4	Початкова	Дитина і незнайомец	Сформувати знання та навички безпечної поведінки на вулиці у дітей молодшого шкільного віку.
2.	1	Середня	Права дитини	Ознайомити учасників із правами дитини, обговорити основні порушення прав дитини, надати інформацію куди та до кого можна звернутися в ситуації порушення прав дитини.
3.	2	Старша	Права дитини	Ознайомити учасників із правами дитини, обговорити основні порушення прав дитини, надати інформацію куди та до кого можна звернутися в ситуації порушення прав дитини.
4.	3	Середня Старша	Поведінка у місцях скупчення великої кількості людей	Сформувати в учасників розуміння необхідності уникнення перебування у місцях скупчення великої кількості людей; ознайомити учасників із наслідками слідування людини за натовпом; надати інформацію про ролі людини у місцях

				скупчення людей та головні правила поведінки в натовпі.
5.	4	Середня Старша	Поведінка глядачів на стадіонах	Сформувати в учасників розуміння необхідності дотримання глядачами правил безпечної поведінки на стадіоні шляхом надання інформації щодо змісту та важливості таких правил та наслідків їх порушення.
Січень				
1.	3	Середня	Безпечний інтернет для користувачів підліткового віку	Сформувати уявлення про небезпеки, які очікують на дітей та молодь під час використання інтернету та інших інформаційно-комунікаційних технологій; ознайомити з правилами безпечного використання інформаційно-комунікаційних технологій та розвинути усвідомлення необхідності їх дотримання.
2.	4	Старша	Безпечний інтернет для користувачів підліткового віку	Сформувати уявлення про небезпеки, які очікують на дітей та молодь під час використання інтернету та інших інформаційно-комунікаційних технологій; ознайомити з правилами безпечного використання інформаційно-комунікаційних технологій та розвинути усвідомлення необхідності їх дотримання.
Лютий				
1.	1	Середня Старша	Запобігання насильству над дітьми	Ознайомити учасників з поняттям насильства та його основних форм — фізичного, психологічного, сексуального та економічного; сприяти розвитку усвідомлення необхідності дотримання правил безпечної поведінки з метою попередження насильства щодо дітей.
2.	2	Середня Старша	Протидія булінгу в дитячому середовищі	Ознайомити учасників з поняттям булінгу, його видами та проявами; сприяти усвідомленню важливості конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, толерантного спілкування; формувати негативне ставлення до булінгу (неприпустимість проявів булінгу в дитячому середовищі).
3.	3	Середня	Розв'язання конфліктів мирним шляхом	Сформувати поняття про конфлікт, ознайомити з причинами виникнення та способами вирішення конфліктних ситуацій; розвинути усвідомлення

				важливості дотримання правил безконфліктного спілкування.
4.	4	Старша	Розв'язання конфліктів мирним шляхом	Сформувати поняття про конфлікт, ознайомити з причинами виникнення та способами вирішення конфліктних ситуацій; розвинути усвідомлення важливості дотримання правил безконфліктного спілкування.
Березень				
1.	1	Початкова	Безпечна поведінка в автомобілі	Сформувати усвідомлення учнями необхідності дотримання правил дорожнього руху для власної безпеки.
2.	2	Середня Старша	Безпечна поведінка дитини в автомобілі	Надати учням знання щодо правил безпечної поведінки в автомобілі та сформувати необхідність їх дотримання.
3.	3	Середня Старша	Запобігання торгівлі людьми	Ознайомити з поняттями торгівлі людьми та торгівлі дітьми, шляхами потрапляння до ситуації торгівлі дітьми та масштабами проблеми в Україні; розвивати навички безпечної поведінки з метою попередження торгівлі дітьми.
Квітень				
1.	1	Середня	Причини правопорушень серед підлітків та їх попередження	Актуалізувати питання необхідності дотримання прав людини та дитини, розглянути шляхи попередження вчинення протиправних дій.
2.	2	Старша	Причини правопорушень серед підлітків та їх попередження	Актуалізувати питання необхідності дотримання прав людини та дитини, розглянути шляхи попередження вчинення протиправних дій.
3.	3	Середня	Базова самооборона. Межі допустимої самооборони	Сформувати уявлення в учасників про необхідність розвитку навичок базової самооборони; надати учасникам поради щодо уникнення небажаного розвитку ситуації при зіткненні зі зловмисником; надати інформацію про допустимі межі самооборони та попрактикуватися на основі справжніх життєвих ситуацій.
4.	4	Старша	Базова самооборона. Межі допустимої	Сформувати уявлення в учасників про необхідність розвитку навичок базової самооборони; надати учасникам поради щодо уникнення небажаного розвитку

			самооборони	ситуації при зіткненні зі зловмисником; надати інформацію про допустимі межі самооборони та попрактикуватися на основі справжніх життєвих ситуацій.
Травень				
1.	1	Початкова	Поведінка у ситуаціях, коли ти загубився, заблукав	Сприяти усвідомленню правил безпечної поведінки на вулиці в надзвичайній ситуації — коли дитина загубилася, заблукала.
2.	1	Середня	Відповідальність підлітків за порушення закону	Актуалізувати знання про юридичну, а саме адміністративну відповідальність, проаналізувати поняття прав та норм поведінки, надати учасникам інформацію щодо видів злочинів та покарань за них, проінформувати щодо особливостей кримінального провадження у справах стосовно неповнолітніх, попрактикуватися на основі справжніх життєвих ситуацій.
3.	2	Старша	Відповідальність підлітків за порушення закону	Актуалізувати знання про юридичну, а саме адміністративну відповідальність, проаналізувати поняття прав та норм поведінки, надати учасникам інформацію щодо видів злочинів та покарань за них, проінформувати щодо особливостей кримінального провадження у справах стосовно неповнолітніх, попрактикуватися на основі справжніх життєвих ситуацій.
4.	3	Середня	Надання першої медичної допомоги	Сформувати розуміння необхідності надання першої медичної допомоги та ознайомити з її процедурами у різних життєвих ситуаціях.
5.	4	Старша	Надання першої медичної допомоги	Сформувати розуміння необхідності надання першої медичної допомоги та ознайомити з її процедурами у різних життєвих ситуаціях.

Міністерство
освіти і науки
України

Національна
поліція
України

ШКОЛА і ПОЛІЦІЯ

**МЕТОДИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ
ПРОСВІТНИЦЬКО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З УЧНЯМИ 1-11 КЛАСІВ**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ
ПРОГРАМИ
ПРОСВІТНИЦЬКО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З УЧНЯМИ 1-11 КЛАСІВ «ШКОЛА І ПОЛІЦІЯ»**

**Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(лист Державної наукової установи «Інституту модернізації змісту освіти» № 2.1/12-Г-159 від 18.04.2016)**

м. Київ – 2016

«Школа і поліція»: методичні рекомендації щодо впровадження програми просвітницько-профілактичних занять з учнями 1 – 11 класів.

Автори-упорядники:

Розділ 1. (1 – 5 класи)

Загребя В., громадська організація «Vision Zero» (Заняття 3, 4, 5).

Мустафаєв Г., кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та соціології НУ ДПС України, Національний експерт Координатора проектів ОБСЄ в Україні (Заняття 1, 2, 6).

Розділ II. (6 – 11 класи)

Андрєєнкова В., вчитель-методист, директор Департаменту профілактики, освіти та медіації ГО «Ла Страда-Україна» (Заняття 1, 5, 7, 8, 9, 10).

Бочкор Н., залучена експертка ГО «Ла Страда-Україна» (Заняття 1, 5, 7, 8, 9, 10).

Ганчева В., завідувач сектору фізичного розвитку відділу неформальної та інформальної освіти дітей Інституту модернізації змісту освіти МОН України (Заняття 12).

Журавель Т., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка; голова виконкому Всеукраїнського громадського центру «Волонтер»; програмний радник проекту РСКІЮ (Заняття 3, 4, 6).

Загребя В., громадська організація «Vision Zero» (Заняття 14, 15, 16).

Зень О., координатор пілотного проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». (Заняття 2, 11, 13, 17, 18, 19).

Левченко К., доктор юридичних наук, професор, президент ГО «Ла Страда-Україна» (Заняття 1, 5, 7, 8, 9, 10).

Сергєєва К., координатор проектів, керівник напрямку з питань попередження агресивної поведінки підлітків та профілактики насильства в сім'ї та щодо дітей Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» (Заняття 6).

Сірман Р., координатор проектів Представництва Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (Заняття 3, 4, 6).

Столітенко Є., кандидат педагогічних наук, начальник департаменту Федерації футболу України (Заняття 12).

Строєва Н., координатор проектів, керівник напрямку з питань профілактики ВІЛ та вживання ПАР серед молоді Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» (Заняття 3, 4).

Янковець В., старший соціальний працівник, керівник напрямку по роботі з підлітками, які перебувають у конфлікті із законом Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» (Заняття 3, 4).

Загальна редакція:

Журавель Т., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка; голова виконкому Всеукраїнського громадського центру «Волонтер»; програмний радник проекту РСКІЮ.

Новохатня К., заступниця директора проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні».

Координатор з розробки та впровадження програми від Національної поліції України:

Шмалько А., виконавчий асистент першого заступника Міністра внутрішніх справ України.

Підготовка і видання

Методичних рекомендації щодо впровадження програми просвітницько-профілактичних занять з учнями 1 – 11 класів «ШКОЛА І ПОЛІЦІЯ»

здійснені за підтримки Міністерства міжнародних справ Канади компанією Агрітім Канада Консалтинг в рамках проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні»

Програма розроблена для роботи з учнями 1 – 11 класів та спрямована на формування у них правослухняної поведінки, запобігання конфліктів та правопорушень. Програма складається з вісімнадцяти занять тривалістю 35–45 хв. кожне, які допоможуть дітям різного віку під керівництвом ведучих краще пізнати свої права та права інших, стати правослухняними громадянами, що дотримуються правил безпечної поведінки.

© 2016 Проект «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». Всі права захищено. Зміст цієї публікації може використовуватись у некомерційних цілях за умови посилання на джерело інформації.

ЗМІСТ

	ВСТУП	3
	ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ	4
	УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ	7
	ОПИС ПРОГРАМИ	15
РОЗДІЛ I.	ЗАНЯТТЯ ДЛЯ 1 – 5 КЛАСІВ	17
<i>ЗАНЯТТЯ 1.</i>	ДИТИНА І НЕЗНАЙОМЕЦЬ	17
<i>ЗАНЯТТЯ 2.</i>	ПОВЕДІНКА У СИТУАЦІЯХ, КОЛИ ТИ ЗАГУБИВСЯ, ЗАБЛУКАВ	20
<i>ЗАНЯТТЯ 3.</i>	БЕЗПЕЧНА ДОРОГА ДО ШКОЛИ	22
<i>ЗАНЯТТЯ 4.</i>	БЕЗПЕЧНА ПОВЕДІНКА В АВТОМОБІЛІ	26
<i>ЗАНЯТТЯ 5.</i>	ДИТИНА ТА АВТОМОБІЛЬНИЙ ТРАНСПОРТ	30
<i>ЗАНЯТТЯ 6.</i>	10 ГОЛОВНИХ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДЛЯ ДІТЕЙ	34
РОЗДІЛ II.	ЗАНЯТТЯ ДЛЯ 6 – 11 КЛАСІВ	39
<i>ЗАНЯТТЯ 1.</i>	ПРАВА ДИТИНИ	39
<i>ЗАНЯТТЯ 2.</i>	ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНУ	46
<i>ЗАНЯТТЯ 3.</i>	ДІЇ У ВИПАДКУ, КОЛИ ТЕБЕ ЗАТРИМАЛА ПОЛІЦІЯ	52
<i>ЗАНЯТТЯ 4.</i>	ПРИЧИНИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ ПОПЕРЕДЖЕННЯ	59
<i>ЗАНЯТТЯ 5.</i>	РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ МИРНИМ ШЛЯХОМ	64
<i>ЗАНЯТТЯ 6.</i>	ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ. НАРКОТИКИ ТА ЗАКОН	68
<i>ЗАНЯТТЯ 7.</i>	ПРОТИДІЯ БУЛІНГУ В ДИТЯЧОМУ СЕРЕДОВИЩІ	76
<i>ЗАНЯТТЯ 8.</i>	БЕЗПЕЧНИЙ ІНТЕРНЕТ ДЛЯ КОРИСТУВАЧІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	83
<i>ЗАНЯТТЯ 9.</i>	ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ НАД ДІТЬМИ	91
<i>ЗАНЯТТЯ 10.</i>	ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	97
<i>ЗАНЯТТЯ 11.</i>	ПОВЕДІНКА У МІСЦЯХ СКУПЧЕННЯ ВЕЛИКОЇ КІЛЬКОСТІ ЛЮДЕЙ	106
<i>ЗАНЯТТЯ 12.</i>	ПОВЕДІНКА ГЛЯДАЧІВ НА СТАДІОНАХ	110
<i>ЗАНЯТТЯ 13.</i>	БАЗОВА САМООБОРОНА. МЕЖІ ДОПУСТИМОЇ САМООБОРОНИ	110
<i>ЗАНЯТТЯ 14.</i>	БЕЗПЕКА ВЕЛОСИПЕДИСТА	122
<i>ЗАНЯТТЯ 15.</i>	БЕЗПЕКА ПРИ САМОСТІЙНОМУ ПЕРЕСУВАННІ МІСТОМ	128
<i>ЗАНЯТТЯ 16.</i>	БЕЗПЕЧНА ПОВЕДІНКА ДИТИНИ В АВТОМОБІЛІ ЯК ПАСАЖИРА І ПОМІЧНИКА ВОДІЯ	132
<i>ЗАНЯТТЯ 17.</i>	НАДАННЯ ПЕРШОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ	137
<i>ЗАНЯТТЯ 18.</i>	ПОЛІЦІЯ І ГРОМАДА (ФУНКЦІЇ, ЗАСОБИ РЕАГУВАННЯ)	143
<i>ЗАНЯТТЯ 19.</i>	ПРОЕКТИ НА КОРИСТЬ ГРОМАДИ	148

ВСТУП

Ризикована і протиправна поведінка дітей та підлітків — проблема, з якою стикалися в усі часи всі суспільства. З досвіду відомо: краще попередити розвиток певної проблеми, ніж мати справу із її наслідками.

У профілактиці ризикованої та протиправної поведінки важливу роль відіграє *просвітницько-профілактична діяльність*, що спрямована саме на попередження негативних явищ через формування у дітей та підлітків знань, умінь та навичок, які сприяють відповідальній, адаптивній, безпечній поведінці.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» (ст. 23) до профілактики правопорушень серед дітей та підлітків мають залучатись працівники поліції. На виконання вищезазначеної функції Національна поліція України в тісному партнерстві з Міністерством освіти і науки України, Представництвом Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, Проектом «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» (Агрітім Канада Консалтинг), Координатором проектів ОБСЄ в Україні, Міжнародним жіночий правозахисним центром «Ла Страда-Україна», Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» та громадської організацією «Vision Zero» підготувала профілактичну програму «Школа і поліція» для навчальних закладів, яка включає в себе тематичні заняття тривалістю по 45 хв. для попередження ризикованої та протиправної поведінки серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів; методичні рекомендації щодо підготовки та проведення цих занять працівникам поліції.

Реалізація програми просвітницько-профілактичних занять «Школа і поліція» серед учнів спрямована, в першу чергу, на налагодження відкритого продуктивного діалогу учнів з працівниками поліції при обговоренні важливих правових проблем та формування їхньої правосвідомої поведінки як у школі, так і поза нею.

Отже, посібник, у першу чергу, стане у нагоді працівникам поліції, зокрема шкільним офіцерам поліції, патрульним поліцейським, представникам відділів/секторів ювенальної превенції, а також освітянам, соціальним педагогам, соціальним працівникам, психологам, представникам громадських організацій, які організують просвітницько-профілактичну роботу зі школярами.

В основі програми лежить ідея співпраці поліції і школи.

ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ

Співпраця поліції і школи в сфері профілактики правопорушень

Співпраця поліції та школи у громаді — це відхід від традиційних методів роботи поліції. Іншими словами, це підхід з орієнтацією на попередження проблеми, а не на інцидент, який вже стався.

При такому партнерстві школа і правоохоронний орган — це одна команда, а роль працівника правоохоронного органу розширюється і включає профілактику та втручання на ранній стадії. Цінною є комунікація, і вона має неперервний та високоякісний характер. Важливо пам'ятати, що при співпраці поліції та школи присутність правоохоронця у школах розглядається не як показник того, що у школі небезпечно, а як показник того, що для гарантування безпеки у школах та формування середовища, сприятливого для навчання, вживаються дії. Для громадян вигляд поліцейських машини перед школою стає ознакою того, що буде відбуватися щось позитивне, а не негативне.

З метою реалізації програми працівники поліції, які пройшли спеціальне навчання, будуть призначені шкільними офіцерами поліції (далі — ШОП) і закріплені за конкретними школами. Частота відвідування навчальних закладів ШОП може залежати від оцінки ризиків та потреб кожної школи в сфері профілактики ризикованої поведінки дітей та правопорушень.

Робота працівників поліції у школах сприятиме:

- **створенню безпечнішого середовища у школі**
Діти, освітяни та громада мають вірити у те, що їхня школа є безпечним середовищем для роботи і навчання. Очікується, що поліція, яка працюватиме у школах, внесе свій значний вклад у створення позитивної шкільної культури і посилення почуття безпеки, що сприятиме викладанню та навчанню.
- **зменшенню злочинності у школах**
Працівники поліції, які працюють у школах, можуть відстежувати проблеми і працювати з дітьми та іншими зацікавленими сторонами з тим, щоб зменшити рівень злочинності, а в ідеалі — вирішити проблеми, аби остаточно припинити скоєння злочинів. Проактивна робота поліції сприяє підвищенню усвідомлення учнями того, що таке ризикована поведінка щодо свого здоров'я і життя, а також — здоров'я і життя інших, та правопорушення, якими можуть бути наслідки протиправних дій.
- **кращому партнерству між школами та поліцією**
Якщо враховувати філософію співпраці поліції та громади, то поліція, що працює у школах, не розглядається як правоохоронці. Вона виконує безліч ролей, включаючи, але не обмежуючись цим: наставництво, рольову модель, роль освітянина і джерела інформації. В міру того, як шкільні громади формуватимуть стосунки з поліцією, всі зацікавлені сторони, ймовірно, ділитимуться інформацією і сформують взаємодовіру та повагу.
- **формуванню позитивного сприйняття поліції громадою**
За допомогою взаємодії з дітьми, батьками, працівниками школи.
- **захисту вразливої категорії учнів від віктимізації та вимагання**
Працівники поліції можуть надати учням необхідні знання та вміння, аби уникати вимагань.

- **створенню позитивної моделі для наслідування**

Завдяки заняттям і зустрічам з працівниками поліції деякі підлітки можуть захотіти далі продовжити свою кар'єру у сфері правоохоронних органів.

Всіх зазначених вище цілей шкільних інспекторів поліції можна досягнути за допомогою засобів та поведінки, які описані нижче:

- розробка плану профілактики злочинності разом зі школою;
- присутність у школах і проведення профілактичної роботи з учнями та залучення їх до позитивних видів діяльності і поведінки;
- формування і підтримка взаємин з учнями, батьками, адміністрацією школи і вчителями, заснованих на довірі та повазі;
- участь у зборах, які стосуються профілактики злочинності, якщо необхідно, участь у зборах батьківського комітету та на шкільних педагогічних нарадах;
- заохочення законної поведінки учнів і поширення серед них відповідних інформаційних матеріалів;
- забезпечення вчасного та ефективного реагування на виклики з боку відповідальної особи у школі;
- інформування працівників школи, представників батьківських комітетів про негативні тенденції серед молоді;
- інформування батьків про їхні дії та органи, з якими можна зв'язатися у разі, якщо дитина пропала;
- надання допомоги жертвам злочинів;
- робота у партнерстві з іншими організаціями громади над заохоченням позитивної поведінки дітей та підлітків;
- підтримка і участь на прохання школи у рекреаційній діяльності, спорті та інших заходах разом із учнями школи з метою формування громади;
- розробка плану реагування на інциденти зі школою і співпраця щодо інцидентів, про які повідомляє школа, у відповідності до узгодженого плану.

Слід зазначити, що ефективність роботи ШОП безпосередньо залежить від співпраці із представником школи, закріпленим адміністрацією школи на основі взаємної домовленості.

Представник школи вважається відповідальним за належне виконання своїх обов'язків, які виникають у контексті спільних зобов'язань школи, передбачених угодою та внутрішніми шкільними правилами, на зразок:

- забезпечення того, аби учні, їхні батьки та відповідальні дорослі були ознайомлені зі шкільними правилами поведінки;
- сприяння практиці, яка полегшує забезпечення неконфліктної, ненасильницької поведінки учнів у школах;
- створення умов, які полегшують присутність ШОП і підтримують його у роботі з учнями в школах;
- забезпечення участі ШОП, закріпленого за школою, коли це необхідно, у зборах батьківських комітетів, зборах шкільної адміністрації, ради з питань профілактики злочинності та інших відповідних зборах;
- модерування ШОП зустрічей з батьками, якщо необхідно;
- надання інформації про інциденти, які вимагають реагування з боку поліції; розробка разом з ШОП плану запобігання їм;

- надання ШОП вільного доступу до приміщення школи для проведення профілактичних заходів, участі у реагуванні на інциденти, які вимагають втручання поліції. Надання приміщення для проведення бесіди з учнем, якщо потрібно;
- запрошення ШОП до участі у шкільних подіях, які проводяться для учнів та / чи їхніх батьків.

Представник школи і ШОП мають розробити, заохочувати і підтримувати тісне партнерство і намагатися максимально використовувати його з метою профілактики злочинності в шкільному середовищі.

ШОП може також надавати підтримку у ролі консультанта, допомагати працівникам школи визначати необхідні дії у випадку насильницької поведінки і пояснювати процедури поліцейського розслідування.

За місцем свого закріплення ШОП працюватиме у партнерстві з учнями, вчителями, адміністрацією школи, керівництвом школи, батьками, іншими органами поліції та громадою з метою створення і підтримки здорової та безпечної шкільної громади.

Ключові характеристики шкільного інспектора поліції

Більшість ключових характеристик шкільного інспектора поліції не є вродженими, їх можна і потрібно розвивати шляхом навчання та тренування. Серед цих ключових характеристик:

- знання правових питань, пов'язаних з дітьми та школою;
- знання шкільних ресурсів;
- знання ресурсів громади;
- знання технології безпеки у школі та її застосування;
- знання особливостей розвитку та психології дитини;
- знання особливостей профілактики ризикованої поведінки та правопорушень серед дітей;
- розуміння необхідності здійснення просвітницько-профілактичної діяльності;
- розуміння важливості співпраці зі школою та громадою для досягнення профілактичних цілей;
- вміння ефективно працювати з учнями;
- вміння ефективно взаємодіяти з батьками;
- вміння співпрацювати з адміністрацією школи;
- навички ефективного навчання;
- навички ораторського мистецтва тощо.

УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ

Що має знати ШОП для ефективного проведення просвітницько-профілактичних занять?

I. Особливості віку учнів — учасників занять в межах програми

Молодший шкільний вік (6/7—10 років).

Молодший шкільний вік — вік відносного спокою та рівномірного розвитку, під час якого відбуваються функціональні вдосконалення мозку.

Діти цього віку комунікабельні та емоційні. За перший рік навчання в школі вони отримують деякий досвід у керуванні своєю поведінкою, але поведінка не завжди стійка і більшою мірою мимовільна.

Увагу учнів привертає все нове та неочікуване.

Головним, що зумовлює зміни у взаєминах дитини з оточуючими, є нова система вимог, які висувуються перед дитиною у зв'язку з її новими обов'язками (дитина — учень), важливими не тільки для неї, а й для оточуючих.

Разом з новими обов'язками школяр отримує і нові права. Він може претендувати на серйозне ставлення з боку дорослих до своєї навчальної діяльності, очікує на схвалення з боку оточуючих, наприклад, отримуючи за свою працю гарну оцінку, вимагає від них поваги до себе та своєї справи.

В цьому віці відбувається зміна авторитетів: батьки переходять на другий план, а місце абсолютного авторитету займає вчитель.

Всі діти відчують складності при адаптації до нової ролі учня. Вони напружені, виникає тривога та відчуття дискомфорту. Це призводить до того, що навіть у гарно вихованої дитини змінюється поведінка, з'являється емоційне збудження, дратівливість.

1. Провідна діяльність

Навчальна діяльність в цьому віці стає провідною, саме вона визначає розвиток всіх психічних функцій молодшого школяра: пам'яті, уваги, мислення, сприйняття і уяви. При цьому вони не втрачають цікавості до гри. Тому **включення у просвітницько-профілактичну діяльність елементів гри** дозволить забезпечити домінування реально діючих ігрових та навчально-пізнавальних мотивів, що забезпечить якісне запам'ятовування та усвідомлення поданого матеріалу.

Посилення мотиваційної сторони навчання відбувається також за рахунок засвоєння дітьми позитивного емоційного впливу. **Діти швидко запам'ятовують те, що викликає в них емоційне відлуння та відповідає їхнім інтересам.**

2. Особливості сприйняття

Сприйняття визначається, в першу чергу, особливостями самого предмету або явища. Тому часто діти помічають не головне, важливе, а те, що яскраво виділяється.

В цьому віці діти сприймають загальний вигляд предмету / явища, але ще не можуть його проаналізувати самостійно. **Тому необхідно після спостереження явища, наведення прикладу життєвої ситуації обов'язково обговорити з дітьми, яким чином це пов'язано з їхнім реальним життям, розставити акценти та побудувати причинно-наслідкові зв'язки.**

3. Особливості мислення

В цьому віці основний тип мислення — наочно-образне. Специфіка даного виду мислення полягає в тому, що розв'язання будь-якого завдання відбувається в результаті внутрішніх дій з образами.

Мислення потребує допомоги через уявлення, приклади. Чим точніше та ширше коло уявлень, розуміння наслідків певних дій, тим повніше та глибше розуміння понять.

Зокрема, коли ми пояснюємо, що таке «добре» (бажане) та «погано» (небажане), **дитині необхідно наводити конкретні приклади того, які дії / вчинки розцінюються як погані, небажані, а які — добрі та вітаються.** Шляхом накопичення таких прикладів закладається основа для формування моделі поведінки дитини.

4. Увага

У цьому віці домінує мимовільна увага. Дітям важко зосередитися на одноманітній та малопривабливій для них діяльності. **Тому проведення занять з ними у формі**

суцільної лекції не принесе жодних результатів. Більше 10 хвилин дітям важко всидіти спокійно та бути сконцентрованими.

Увага тісно пов'язана з емоціями дітей. Все, що викликає в них сильне емоційне переживання, повертає увагу.

Отже, при плануванні занять з учнями молодшого шкільного віку необхідно включати якомога більше різних видів та форм діяльності, яскравих, емоційних. А на ті речі, які б ми хотіли, щоб вони засвоїли, робити найбільший наголос.

5. Розвиток особистості

Вік 7-10 років є сенситивним (сприятливим) періодом для засвоєння моральних норм. Це найкращий період у житті людини, коли вона психологічно готова до розуміння суті норм і правил та до їх повсякденного виконання.

Перед тим, як вимагати та контролювати виконання правил, дорослий повинен впевнитися в тому, що дитина правильно розуміє сенс вимоги.

Белике значення для розвитку особистості молодшого школяра набувають мотиви становлення та збереження позитивних стосунків з оточуючими людьми.

«Я хороший / хороша» — внутрішня позиція дитини щодо себе. Претендуючи на визнання з боку дорослого характеристики дитини «я хороший / хороша», молодший школяр буде намагатися підтвердити його.

Потяг до самоствердження також стимулює дитину до нормативної поведінки, до того, щоб дорослі підтвердили її гідність.

Тому важливо хвалити дітей після виконання завдання, підкреслювати успіхи, відзначати досягнення кожної дитини та бути дуже делікатними у висловлюванні оцінних суджень.

У незнайомих ситуаціях дитина частіше за все наслідує інших всупереч своїм знанням. При цьому незалежно від вибору відчуває сильну напругу, переляк. Наслідування однолітків типове для дітей молодшого шкільного віку. *Чим більше під час занять буде надано знань та розвинено навичок реагування у різних ситуаціях, тим менше ризиків, що дитина буде порушувати норми та правила поведінки, а в майбутньому і поводитися протиправно.*

Підлітки (11—18 років)

Підлітковий вік — один з найскладніших та найвідповідальніших періодів життя людини. При цьому, саме у віці 14—18 років є найбільший ризик виникнення девіантної поведінки та вчинення правопорушень, а тому у цьому віці підлітки найчастіше потрапляють у поле зору правоохоронних органів.

Причин протиправної поведінки підлітків багато, однак однією з них є незнання законодавства, своїх прав та обов'язків, а також невміння діяти в критичних життєвих ситуаціях: невміння протистояти тиску групи; дія психоактивних речовин — підлітки експериментують, часто не розуміючи, до чого це може призвести; насильство в сім'ї — підлітки зазвичай дублюють ту поведінку, яку бачать вдома, наслідують ту модель взаємин, яка сформувалась у їхніх відносинах з дорослими. Окрім того, впливає також і недостатньо організоване дозвілля через брак безкоштовних ресурсів у громаді чи невміння підлітка ефективно організувати свій вільний час після школи. Тому здійснення просвітницько-профілактичної діяльності саме з цією категорією осіб є необхідним та першочерговим завданням.

Знання особливостей підліткового віку є корисними, оскільки вони можуть пояснити різні аспекти поведінки підлітків та допомогти знайти спільну мову з ними.

У психологічній літературі навколо цього віку існує широка термінологія, яка має цілий синонімічний ряд: «критичний вік», «критичний період», «зламний вік», «перехідний вік». Дослідники схиляються до думки, що лише останній термін адекватно визначає суть тих явищ, які відбуваються у цей час. «Перехідний вік» характеризується якісними змінами, що виникають у психіці дитини на стику двох віків — вік між дитинством і дорослістю (від 11—12 до 16—18 років), відбувається перехід від незрілості до зрілості. Ця особливість проявляється в фізичному, розумовому, моральному, соціальному та духовному розвитку особистості.

Отже, основними особливостями підліткового віку є:

1. Стрімкий фізичний розвиток

Підлітковий вік характеризується швидким, нерівномірним ростом і розвитком організму.

Зокрема, нерівномірність розвитку серця і кровоносних судин, а також посилена діяльність залоз внутрішньої секреції часто спричиняють тимчасові розлади кровообігу, підвищення тиску, напруження серцевої діяльності, впливають на посилення збудливості дітей, що виявляється у нервозності, швидкій втомлюваності, запамороченнях і підвищеному серцебитті. Отож, нервова система підлітка ще не зовсім готова витримати сильні, тривалі подразники, часто перебуває під їхнім впливом у стані загальмованості або сильного збудження. *Все це може проявлятися у нестримних діях підлітків і їх нестійкій, імпульсивній поведінці.*

2. Особливості мислення. Хоча підлітки вже можуть думати про віддалені наслідки своїх дій та аналізувати їх (переважно з 15—16 років), але лише тоді, коли вони перебувають у стані спокою. У стані стресу, в якому вони перебувають доволі часто (гормональний сплеск, нова роль — «дорослий», перше кохання...), підлітки повертаються до конкретного типу мислення: подразник — реакція, а вже потім, після вчинку (реакції), починають аналізувати, що зробили не так і як треба було б вчинити по-іншому, щоб уникнути небажаних наслідків.

3. Основне психологічне новоутворення віку — почуття дорослості та, разом з тим, комплекс невразливості («супермена»). Підлітки не бояться експериментувати та прагнуть спробувати все на собі, не замислюючись про наслідки — цінність здоров'я не є пріоритетною. Взаємини з дорослими починають будуватися під впливом переживання нових почуттів, які пов'язані з прагненням до самостійності та самоствердження. Підлітки починають відмовлятися від підвищеного нормативного контролю з боку дорослих, відходять від ідеалізованих, надуманих зразків дорослих, починають активно відстоювати свої права на самостійність, висувають власні пропозиції у вирішенні значної частини життєвих питань, перестають виконувати вимоги дорослих щодо змін у поведінці. Вони намагаються знизити контроль дорослих щодо себе, хворобливо реагуючи на явні чи неявні обмеження їхніх прав.

4. Потреба у групуванні з ровесниками та пошук свого місця у такій групі. Група однолітків в цей час починає відігравати провідну роль у процесі соціалізації, тому що взаємини з однолітками своєї і протилежної статі створюють прототип дорослих взаємин, які можна реалізовувати в подальшому соціальному, професійному і особистому житті. Контакти в групі сприяють побудові нових взаємин з іншими та новому ставленню до самого себе, допомагають підлітку зрозуміти себе, своє призначення, дозволяють пережити почуття ризику і випробувати свої сили у ситуаціях змагання.

Для підлітків важливо не тільки бути разом з однолітками, спілкуватися з ними, а й займати серед них становище, що їх би задовольняло. Аналіз суб'єктивних переживань підлітків засвідчує, що для багатьох з них важливе визнання цінності їх особистості в очах однолітків. *Саме невміння, неможливість досягти такого положення частіше за все стає чинником недисциплінованості і правопорушень підлітків. Цей факт пояснює підвищену конформність підлітків до різних неформальних груп, компаній, релігійних сект тощо.*

5. Зміна ставлення до навчання. Широке всепоглинаюче спілкування з однолітками, особисті інтереси й захоплення також часто знижують безпосередній інтерес підлітків до навчання. Свідоме та позитивне ставлення учнів до навчання виникає тоді, коли навчання задовольняє їхні пізнавальні потреби, завдяки чому знання здобувають для них певний зміст як необхідна й важлива умова підготовки до майбутнього самостійного життя. Однак тут часом спостерігається розбіжність: прагнення до набуття знань може сполучатися з байдужим або навіть негативним ставленням до шкільного навчання. Це може бути своєрідною реакцією на ті чи інші невдачі в навчанні, на конфлікт з учителем тощо. Підліток зазвичай гостро переживає ці невдачі: робить вигляд, що до успіхів у навчанні він зовсім байдужий.

Найбільш істотну роль у формуванні позитивного ставлення підлітків до навчання, зокрема й до участі у різних профілактичних заняттях, як показали дослідження, відіграють:

- змістовність навчального матеріалу, його зв'язок з життям і практикою;
- проблемний й емоційний характер викладу;
- організація пошукової, пізнавальної діяльності, що дає учням можливість переживати радість самостійних відкриттів;
- озброєння підлітків раціональними прийомами навчальної роботи, навичками самовиховання, що є неодмінною передумовою для досягнення успіху.

Саме тому дуже важливо, аби заняття з підлітками будувались з урахуванням особливостей їх розвитку та відповідали їхнім потребам.

II. Ефективні форми роботи з дітьми та підлітками

Існують три форми проведення просвітницько-профілактичної роботи з дітьми та підлітками, кожна з яких має свої переваги та недоліки:

1. Пасивні форми — форми взаємодії учасників і ведучого, в якій ведучий є основною дійовою особою заняття, а учасники є лише слухачами. Класичним прикладом пасивної форми взаємодії з групою є лекція.

Недоліками пасивних форм взаємодії з аудиторією є обмежені можливості для отримання від аудиторії зворотного зв'язку (неможливість поставити запитання, визначити, як вас зрозуміли, чи вдалося вам досягти поставленої мети); низький рівень уваги впродовж зустрічі (підлітки, зазичай, втрачають увагу через 15-20 хв. після того, як лекція почалася); низький рівень сприйняття та запам'ятовування почутого, особливо якщо інформація для підлітків була новою і не використовувалась жодна наочність (прикладом наочності, що підвищує ефективність роботи, є плакати, буклети, презентації, відео).

Однак, незважаючи на це, пасивні форми мають деякі переваги. По-перше, це відносно проста підготовка ведучого до заняття. По-друге, саме пасивний метод дозволяє подати найбільшу кількість матеріалу в обмежених часових умовах. По-третє, є можливість охопити велику кількість учасників за одну зустріч.

До пасивних форм навчання можна віднести:

- лекцію — 5% запам'ятовування;
- читання матеріалу — 10%;
- аудіопрослуховування або відеоперегляд — 20%;
- демонстрацію — 30%.

З точки зору ефективності засвоєння учасниками матеріалу, що подається у ході заняття, пасивні форми вважаються найменш ефективними.

Отже, використовуючи пасивні форми просвітницько-профілактичної роботи, ведучий ризикує марно витратити час.

2. Активні форми — це форми взаємодії учасників і ведучого, де учасники активно залучені до процесу заняття. Кожен учасник у процесі може поставити запитання, активно взаємодіяти з ведучим. Прикладами активних форм є:

- бесіда — 35%;
- відеолекторій (поєднання відеоперегляду та обговорення побаченого) — 40%;
- дискусія (групове обговорення) — 50%.

Активні форми вважаються більш ефективними, ніж пасивні, проте менш ефективними, ніж інтерактивні форми організації просвітницько-профілактичної роботи з учнями.

3. Інтерактивні форми — це форми, в межах яких учасники взаємодіють не лише з ведучими, а й між собою, один з одним, обмінюючись думками, успішним досвідом, напрацьовуючи правильні та безпечні стратегії поведінки тощо.

Роль ведучого в інтерактивних заняттях полягає в тому, щоб спрямувати діяльність учасників на досягнення цілей заняття, надати певні роз'яснення, виступити у ролі експерта з певних питань. Зокрема, серед інтерактивних форм є:

- виконання практичних завдань — 70%;
- використання здобутих знань на практиці — 90%;

- виступ у ролі ведучого — 95% (вважається, що коли ти сам проводиш заняття, ти дізнаєшся найбільше з цієї теми. Підлітки також можуть готувати певні повідомлення у межах занять та презентувати їх для своїх однолітків).

Прикладом цього методу є **тренінг**, він може чергувати ігрову форму навчання, міні-лекції, дискусії, використання відео, обговорення.

Заняття, які увійшли до цього методичного посібника, представлені саме у формі тренінгу.

III. Ключові елементи проведення інтерактивного заняття

Складовими успіху на заняттях є:

1. Мовлення

- *Використовуйте нескладну для розуміння мову.* Не вживайте складних термінів, пояснюйте, наводьте приклади, просіть про зворотній зв'язок, щоб впевнитися, що діти вас розуміють.
- *Встановіть з учнями правила* щодо їхньої поведінки на ваших заняттях. Зміст занять передбачає пожвавлення, певний рівень галасу, оскільки діти будуть спілкуватись одне з одним. Саме такі заняття є найбільш ефективними. Крім того, діти тільки вчаться взаємодіяти і спілкуватись толерантно й виховано. Правила допоможуть вам зберегти дисципліну під час заняття. Пам'ятайте також, що вчитель завжди прийде вам на допомогу.
- *Наголосіть на користі інформації*, яка буде представлена протягом заняття. Робіть паузи між інформаційними блоками, які ви подаєте, так легше сприймати інформацію, і в учасників є час обдумати почуте.
- *Стежте за реакцією учнів.* Замість зауваження щодо дисципліни спробуйте зацікавити учня запитанням чи завданням. Як правило, учні порушують дисципліну, коли їм нудно.
- *Мотивуйте учнів до активної участі* за допомогою відкритих та закритих запитань. Відкриті запитання вимагають розгорнутої відповіді (ідеальний метод для початку двосторонньої комунікації. Вони починаються зі слів: «Як ви вважаєте..?», «Чому..?», «Навіщо..?», «Що таке..?», тобто це ті запитання, що не передбачають односкладової відповіді). Закриті передбачають відповіді «так» або «ні» (корисні для перевірки сприйняття інформації або обмеження можливості вибору. Наприклад: «Якщо людина вчинила правопорушення, вона має понести за це покарання?»).
- *Хваліть учасників, дякуйте* за кожну відповідь, за старанність, почуття гумору, допомогу вам у проведенні занять тощо. Пам'ятайте, що саме схвалення є найкращим стимулом гарної поведінки і ставлення до заняття. Також не залишайте неправильні відповіді без уваги — пояснюйте, якою мала б бути правильна відповідь.
- *Використовуйте різноманітні методи* для залучення підлітків (роботу в малих групах, мозковий штурм, обговорення, моделювання, демонстрацію, рольові ігри, ілюстрації, приклади, розгляд історій, ігри, аудіовізуальні засоби тощо). Якщо дитина категорично відмовляється щось виконувати (читати, "грати" якусь роль тощо) — не наполягайте, оскільки це може бути пов'язано з особливостями її сімейного життя, станом здоров'я тощо.

- *Враховуйте унікальні особливості, характеристики і потреби кожного учня.*
- *Надавайте відповіді на поставлені запитання.* Тут важливо зрозуміти, з якою метою підлітки ставлять вам запитання. Такими причинами можуть бути: 1) *потреба в інформації* (Серед таких запитань можуть бути ті, що не зовсім стосуються теми зустрічі, або цікаві тільки тому, хто запитує. Тож якщо на запитання можна відповісти коротко, то надайте відповідь, в іншому випадку назвіть джерело, де учасник може знайти відповідь); 2) *перевірка вашої компетентності* (Підлітковий вік характеризується загостреним відчуттям недовіри до дорослого — це може бути пов'язано зі страхом бути обманути, тому підлітки схильні перевіряти рівень поінформованості ведучого); 3) *провокаційні запитання* (Учні можуть також ставити спірні запитання або ті, які не мають однозначної відповіді. Ви можете відповісти: «Це питання містить дві суперечливі думки, тому не будемо на ньому зупинятися зараз, якщо вам цікава відповідь, запитайте в мене після заняття, і ми спробуємо знайти правильну відповідь». Але якщо вам необхідно відповісти, а для цього потрібен час, щоб подумати, поставте це питання всьому класу: «Що ви вважаєте з цього приводу? Як би ви вчинили у даній ситуації», поки підлітки відповідатимуть, ви матимете час зорієнтуватися. Якщо ви не знаєте відповіді на запитання, яке поставили учні, скажіть про це відверто й пообіцяйте знайти її пізніше); 4) *демонстрація своїх знань* (похваліть за влучне запитання: «Хороше запитання, видно, що ви орієнтуєтесь в цій темі...», і цей учасник впродовж усієї зустрічі буде старатися вам допомогти у її проведенні);
- *Будьте чесними, щирими та демонструйте повагу до кожного.* Найкращим у спілкуванні з учнями є стиль поведінки старшого товариша, людини, яка радить, а не вимагає. Поважайте учнів і їхні думки. Така позиція дозволить уникнути багатьох проблем у вашій роботі.
- *Намагайтесь налагодити добрі взаємини з учнями.* Пам'ятайте, що, на жаль, певна кількість підлітків ставиться до правоохоронців негативно. Типовими причинами цього є підліткове «бунтарство», негативізм щодо дорослих загалом (вони «бунтують» і проти батьків, і проти вчителів, і поліція може не стати винятком). Ключова мета вашої присутності в класі саме й полягає в тому, щоб налагодити співпрацю з дітьми, перетворити їх на ваших спільників у боротьбі з правопорушеннями і злочинністю. По можливості запам'ятайте ваших учнів. Ви можете використати для цього таблички з іменами або схему класу, на якій написані імена учнів за кожною партою. Вітайтеся з дітьми під час зустрічі поза класом і навчальним закладом — це сприятиме добрим взаєминам.

2. Мова тіла

- Стежте за своїм тілом.
- Звертайте увагу на вираз свого обличчя і жести. Жести допомагають краще уявити те, про що ви розповідаєте).
- Посміхайтесь.
- Тримайте зоровий контакт з аудиторією.
- Не тримайте руки в кишенях, не стукайте і не клацайте ручкою.

3. Обладнання

- Приготуйте все, що зможете, заздалегідь (роздаткові матеріали, фліпчарт, презентації).

- Використовуйте кольорові маркери. Якщо вмієте малювати, подавайте матеріал у зображеннях. Використовуйте свої творчі можливості!
- Друкуйте матеріал акуратно та чітко.
- Записуючи відповіді учнів на фліпчарті / дошці, подавайте лише ключові слова; перефразуйте та озвучуйте те, що ви пишете; стійте так, щоб учні могли бачити, що ви пишете.

4. Середовище

- Забезпечте комфортне середовище для проведення заняття. Зверніть увагу на розмір кімнати, освітлення, температуру в приміщенні, розташування столів і стільців. Найкращим розташуванням стільців є коло (класична та ідеальна форма для проведення інтерактивного заняття), коли ведучий сидить разом з учасниками та відповіді надаються з місця (учасники не встають, це підкреслює рівність та робить розмову більш дружньою, довірливою).

5. Підготовка

- Використовуйте чіткий, зрозумілий для вас план заняття. Чітко сплановане, цікаве, жваве заняття — це найкращий спосіб налагодити добрі взаємини з учнями й успішно його провести.
- Напередодні заняття декілька разів прочитайте його опис, прорахуйте час і намагайтесь не виходити із запланованого регламенту.
- Заздалегідь порадьтесь з учителем відносно проблем, які можуть виникнути на тому чи іншому занятті, та шляхів їх подолання.
- Підготуйте кімнату для проведення заняття або попросіть про це вчителя. Перевірте заздалегідь наявність та справність необхідного обладнання та роздаткових матеріалів.

Маємо надію, що наведена інформація у методичних рекомендаціях, допоможе Вам проводити заняття з підлітками максимально ефективно. Пам'ятайте — майстра формує практика: тому, проводячи, якнайбільше занять, Ви щоразу почуватиметеся більш впевнено, а робота буде ефективною. Успіху та високої продуктивності!

ОПИС ПРОГРАМИ

Мета програми: сформувати в учнів мотиваційний (бажання), когнітивний (знання) та поведінковий (уміння та навички) компоненти безпечної, правомірної поведінки задля запобігання ризиків для здоров'я і життя та правопорушень.

Завдання програми:

- сформувати в учнів практичне розуміння права, законодавчої системи України щодо попередження та подолання правопорушень;
- розвинути уявлення про правила безпечної поведінки вдома, в школі та в громаді;
- сформувати свідоме ставлення до власного здоров'я і життя та здоров'я і життя інших;
- розвинути позитивну взаємодію між поліцією та школою;
- сформувати позитивний імідж працівників поліції серед дітей і підлітків як складову правосвідомості та правомірної поведінки.

Тривалість одного заняття: 35 – 45 хв.

До уваги ведучих!

Заняття у 1-му класі триває 35 хв., 2 – 4-му класах – 40 хв., з 5-го класу – 45 хв., тому, з огляду на категорію учасників, ведучим необхідно буде скорегувати перебіг уроку так, щоб розкрити визначену тему у відведений для уроку час.

Тематика програми: попередження правопорушень та ризикованої поведінки серед школярів

1—5 класи

№	Теми	Автори та організації
1.	Дитина і незнайомиць	ОБСЄ, Мустафаєв Г.
2.	Поведінка у ситуаціях, коли ти загубився, заблукав	ОБСЄ, Мустафаєв Г.
3.	Безпечна дорога до школи	ГО «Vision Zero», Загреба В.
4.	Безпечна поведінка в автомобілі	ГО «Vision Zero», Загреба В.
5.	Дитина та автомобільний транспорт	ГО «Vision Zero», Загреба В.
6.	10 головних правил безпеки для дітей	ОБСЄ, Мустафаєв Г.

6—11 класи

№	Теми	Установа
1	Права дитини	ГО «Ла Страда-Україна», Левченко К., Андрєєнкова В., Бочкор Н.
2	Відповідальність підлітків за порушення закону	Проект РСКЮ, Загудаєв Є., Зень О.
3	Дії у випадку, коли тебе затримала поліція	Сірман Р., UNICEF; Журавель Т., Строева Н., Янковець В.,

		ВГЦ «Волонтер»
4	Причини правопорушень серед підлітків та їх попередження	Сірман Р., UNICEF; Журавель Т., Строева Н., Янковець В., ВГЦ «Волонтер»
5	Розв'язання конфліктів мирним шляхом	ГО «Ла Страда-Україна», Левченко К., Андреєнкова В., Бочкор Н.
6	Попередження вживання наркотиків. Наркотики та закон	Сірман Р., UNICEF; Журавель Т., Сергєєва К., ВГЦ «Волонтер»
7	Протидія булінгу в дитячому середовищі	ГО «Ла Страда-Україна», Левченко К., Андреєнкова В., Бочкор Н.
8	Безпечний інтернет для користувачів підліткового віку	ГО «Ла Страда-Україна», Левченко К., Андреєнкова В., Бочкор Н.
9	Запобігання насильству над дітьми	ГО «Ла Страда-Україна», Левченко К., Андреєнкова В., Бочкор Н.
10	Попередження торгівлі людьми	ГО «Ла Страда-Україна», Левченко К., Андреєнкова В., Бочкор Н.
11	Поведінка у місцях скупчення великої кількості людей	Проект РСКЮ, Зень О.
12	Поведінка глядачів на стадіонах	Інституту модернізації змісту освіти МОН України, Ганчева В., Федерація футболу України, Столітенко Є.
13	Базова самооборона. Межі допустимої самооборони	Проект РСКЮ, Загудаєв Є., Зень О.
14	Безпека велосипедиста	ГО «Vision Zero», Бондаренко І., Безносюк М., Загреба В., Лепявко Б., Макагон Д.
15	Безпека при самостійному пересуванні містом	ГО «Vision Zero», Загреба В.
16	Безпечна поведінка дитини в автомобілі як пасажира і помічника водія	ГО «Vision Zero», Загреба В.
17	Надання першої медичної допомоги	Проект РСКЮ, Зень О.
18	Поліція і громада (функції, засоби реагування)	Проект РСКЮ, Зень О.
19	Проекти на користь громади	Проект РСКЮ, Зень О.

ЗАНЯТТЯ ДЛЯ 1—5 КЛАСІВ

Заняття 1. Дитина і незнайомець (1—5 класи)

Мета: сформувати знання та навички безпечної поведінки на вулиці у дітей молодшого шкільного віку.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Інформаційне повідомлення «Основні правила поведінки з незнайомою людиною» (10 хв.).
3. Гра «Моя поведінка» (25 хв.).
4. Висновки до заняття (7 хв.).
5. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають дітей та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:

Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні ми з вами будемо вивчати правила безпечної поведінки. Хто з вас скаже, що таке правила поведінки? Які правила ви знаєте?

До уваги ведучих!

Якщо відповіді учасників неповні, ведучі їх доповнюють.

Якщо учасники відповіли неправильно, ведучі дякують за висловлені думки та надають правильну інформацію з кожного обговорюваного питання.

2. Інформаційне повідомлення «Основні правила поведінки з незнайомою людиною»

Мета: допомогти дитині усвідомити, що з незнайомцями нікуди й ніколи не можна йти.

Час: 10 хв.

Ресурси: папір і маркери або дошка і крейда для створення наочності.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Дуже часто учні після завершення уроків йдуть додому самі, без дорослих. Часто дорогою зустрічаються різні люди, які можуть звернутися до дитини із запитанням, запропонувати щось або попросити дитину допомогти. Такі незнайомці навіть можуть запропонувати заплатити дитині за допомогу або пригостити чимось, подарувати іграшку. А коли дитина довіряється незнайомцям, виявляється, що дорослі її обдурили.

Щоб такого не сталося, необхідно дотримуватись основних правил:

- Ніколи НЕ розмовляй з незнайомцями. Якщо з тобою заговорили, то ні на що не погоджуйся. Нічого не бери у незнайомих і нікуди не йди ні під яким приводом. Запам'ятай: хороший дорослий не проситиме допомоги у дитини. Якщо тебе намагаються силою відвести, то кричи «Допоможіть! Це не мій тато, він хоче мене вкрасти!»
- Якщо тебе переслідують (дорослий чи підліток), то ніколи не тікай у безлюдні місця, навпаки, йди на зупинку, до магазину, на пошту. Проси допомоги у поліцейського, охоронця, продавця або просто перехожих на вулиці. Завжди пояснюй, що це не твої батьки, не твій брат, а хтось чужий тебе переслідує.
- Не говори з п'яними, краще швидше піди з місця зустрічі.
- Не ходи з незнайомими хлопцями / дівчатами у безлюдні місця.
- Не ходи гуляти, не спитавши дозволу. Якщо кудись ідеши, завжди говори батькам точне місце і адресу, не гуляй сам увечері, коли на вулиці вже темно.
- Якщо ти загубився в людному місці, стій, чекай батьків. Якщо їх довго немає, то попроси допомоги у дорослих. Завжди старайся звертатися до поліцейського, до чергового по станції, до продавця, диспетчера станції метро / вокзалу [варто звернути увагу учнів на те, як виглядають ці люди] або охоронця. Не проси допомоги у підозрілих дорослих дивного вигляду і поведінки.

До уваги ведучих!

Завжди використовуйте наочність (плакати з правилами, презентацію, малюнки на дошці або інше). Краще подавати матеріал в ігровій формі з прикладами із свого життя або життя відомих казкових героїв. Обов'язково запитуйте, як діти зрозуміли вас.

3. Гра «Моя поведінка»

Мета: сформувати усвідомлення важливості дотримання правил безпечної поведінки з незнайомцями, відпрацювати відповідні вміння.

Час: 25 хв.

Ресурси: дві ляльки для програвання ситуацій.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учнів:

Зараз ми виконаємо вправу, мета якої — навчитися розрізняти, коли ми поведимося правильно, а коли — ні. Ось ця лялька (тренер бере ляльку-«незнайомця» в руки) буде говорити, що сталося, або пропонувати щось, а той, хто візьме другу ляльку, повинен сказати, як поводити себе в цій ситуації, як треба відповісти.

Ведучий від імені ляльки пропонує певну ситуацію. Другу ляльку бере той, хто має дати відповідь. Після декількох ситуацій, які запропонував ведучий, можна запропонувати дітям придумати власні ситуації. Важливо, щоб участь у вправі взяла якомога більша кількість дітей, причому ведучий звертає увагу на те, щоб школярі самі кваліфікували відповідь як правильну чи неправильну.

Приклади запропонованих ситуацій:

- «Твоя мама попросила тебе піти зі мною негайно! Ходімо!»
- «Допоможи мені відшукати загубленого пса або кішку. А я тобі дам за це гарну винагороду / іграшку / щось дуже смачне!»

- *«Я сьогодні пригощаю, проведіть зі мною час»*
- *«На будівництві я бачив щось цікаве. Ходімо зі мною».*

Після програвання ведучі ініціюють обговорення правильності відповідей.

До уваги ведучих!

Підготуйте для вправи різні ляльки для ролі незнайомці (чоловік, жінка, юнак — в різному професійному одязі та ляльки дівчинки та хлопчика для програвання відповідей.

6. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятись враженнями.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі «Що нового я сьогодні довідався».

Діти говорять по черзі.

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Подякуймо один одному оплесками в один ритм.

До побачення!

Заняття 2. Поведінка у ситуаціях, коли ти загубився, заблукав (1—4 класи)

Мета: сприяти усвідомленню правил безпечної поведінки на вулиці в надзвичайній ситуації — коли дитина загубилася, заблукала.

Загальна тривалість: 40 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Інформаційне повідомлення «Небезпечна ситуація» (15 хв.).
3. Гра «Правильний дорослий» (15 хв.).
4. Висновки до заняття (7 хв.).
5. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають дітей та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:

Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні ми з вами будемо вивчати правила безпечної поведінки. Хто з вас або з ваших знайомих колись потрапив у небезпечну ситуацію? Наприклад, загубився?

Ведучі проводять коротке обговорення.

2. Інформаційне повідомлення «Небезпечна ситуація»

Мета: допомогти дитині усвідомити, що в небезпечну ситуацію може потрапити кожен, тому варто бути обережним та дотримуватися правил безпеки і слухати дорослих, які відповідають за дитину (батьків, вчителів).

Час: 15 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

У небезпечну ситуацію може потрапити кожна людина. Це може трапитися під час природних катаклізмів, в магазині, на концерті та будь-де. Тому існують основні правила, як отримати допомогу від інших дорослих.

Якщо ти:

- **Загубився на вулиці, то ...**

Передусім — не лякайся і не плач.

Найрозумніше — не йти з того місця, де тебе залишили дорослі.

Якщо батьків довго немає, звернись до людей, краще до поліцейського, до чергового по станції, до продавця, диспетчера або охоронця, можна до двірника або до мами / бабусі, яка гуляє зі своїми дітьми.

- **Загубився у великому магазині, то...**

Передусім — не лякайся і не плач.

Підійди до продавця та розкажи, що сталося. Він допоможе знайти батьків.

Ще одна важлива порада: запам'ятай своє прізвище, як звать маму і тата, вивчи напам'ять свою адресу, добре, якщо ти знаєш напам'ять телефон маму або тата.

До уваги ведучих!

Надаючи інформацію, використовуйте наочність (плакати з правилами, презентацію, малюнки на дошці або інше).

3. Гра «Правильний дорослий»

Мета: сформуванню поняття «правильного дорослого»; навчити дитину звертатися по допомогу до «правильного дорослого», вміти знайти безпечного незнайомця.

Час: 15 хв.

Ресурси: м'яч.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учнів:

Сьогодні ми з вами будемо вчити правило безпеки «Якщо загубився — шукай «правильного дорослого».

Почнемо таким чином: кидаючи один одному м'яч, будемо називати ім'я того, кому кидаємо, та місце (ринок, стадіон, парк, інше місто і т.д.), де загубилася дитина. Той, хто отримав м'яч, називає безпечного незнайомця, так званого «правильного дорослого» (поліцейський, продавець, касир, водій автобуса, тролейбуса тощо).

На наступному етапі проводиться обговорення правильності відповідей. Ведучий пояснює, чому не варто звертатися просто до перехожих, адже серед таких перехожих може бути не дуже добрий незнайомиць, який може скористатися ситуацією, в яку потрапила дитина.

4. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують дітям підсумувати заняття, давши відповідь на запитання:

Що нового я сьогодні довідався?

Діти говорять по черзі, важливо, щоб висловилися всі.

5. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Подякуймо один одному оплесками в один ритм.

До побачення!

Заняття 3. Дитина та автомобільний транспорт (1—3 класи)

Мета: надати учням інформацію про автомобільний транспорт і дорожній рух, сформуванню усвідомлення необхідності дотримання правил безпечної поведінки всіма учасниками дорожнього руху.

Загальна тривалість: 40 хв.

План:

1. Привітання учасників (3 хв.).
2. Обговорення «Що таке транспорт?» (5 хв.).
3. Гра «Який транспорт буває у місті?» (15 хв.).
4. Обговорення «Коли транспорт буває небезпечним?» (10 хв.).
5. Підсумки заняття (6 хв.).
6. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, познайомитись з кожним на ім'я; розповісти про мету зустрічі; зацікавити дітей темою заняття.

Час: 3 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні ми поговоримо з вами про те, які засоби пересування використовує людина, а також про роль транспорту у нашому житті. Отже, які засоби транспорту ви та ваша сім'я використовує для пересування по місту?

Відповіді записуються на дошці, можливо, у формі графічних зображень (авто, маршрутка, велосипед, тролейбус, трамвай, метро). Після відповіді кожного учня додаються позначки біля названих ним транспортних засобів.

До уваги ведучих!

Якщо діти не знають, що відповісти чи губляться у понятті «транспортні засоби», ведучі дають уточнюючі запитання. Наприклад: «Коли ви відвідували родичів, яким чином ви до них дісталися: пішки, на машині, таксі, автобусі?»

2. Обговорення «Що таке транспорт?»

Мета: сформувати розуміння поняття «транспорт», «засіб пересування».

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Нам треба рухатись з одного місця в інше. Для цього люди мають спеціальні засоби. Наприклад, вам треба потрапити на обід в їдальню або в туалет. Яким чином ви це робите? [правильна відповідь: пішки]. Так, ви йдете пішки. Отже, ноги — це наш перший засіб пересування.

Але ногами не можна ходити дуже далеко. І ноги швидко втомлюються. Тому люди знайшли інші засоби пересування, щоб пересуватися швидше — це тварини. Згадаймо разом, які тварини допомагають людям пересуватися? [Діти відповідають «кінь», ведучі підтримують і підбадьорюють. Якщо діти губляться, попросіть їх згадати поїздку в село або якийсь мультфільм — на яких тваринах люди їздять?]. Правильно, кінь. До речі, за даними істориків, вперше у світі люди навчилися використовувати коня як транспортний засіб саме у нас, на території

сучасної України. Але не лише коні є живим транспортним засобом. В деяких народах люди пересуваються на інших тваринах. Наприклад, на яких? [правильні відповіді: на собаках, слонах, верблюдах, віслюках, биках].

Вже набагато пізніше люди придумали різні неживі, технічні засоби пересування, зроблені з дерева і заліза. Ними можна було пересуватись по воді — по річках і океанах. Які це засоби пересування? [правильні відповіді: човен, корабель]. І ще пізніше люди почали будувати транспорт з заліза для пересування по землі. Це який транспорт? [правильні відповіді: потяг, трамвай, велосипед, автомобіль, мотоцикл]. І нарешті, люди навчилися літати по повітрю, за допомогою чого? [правильні відповіді: літак, гелікоптер, повітряна куля, парашут].

До уваги ведучих!

Після кожного запитання ведучі уважно вислуховують усі запропоновані відповіді учасників. Якщо учасники під час бесіди правильно відповіли на всі запитання, ведучі згруповують всі запропоновані варіанти та підсумовують інформацію. Якщо відповіді учасників неповні, ведучі їх доповнюють. Якщо учасники відповіли неправильно, ведучі дякують за висловлені думки та надають правильну інформацію з кожного обговорюваного питання.

3. Групова робота «Який транспорт буває у місті?»

Мета: навчити дітей розрізняти, які транспортні засоби (ТЗ) зустрічаються у населеному пункті і як вони називаються.

Час: 15 хв.

Ресурси: аркуші, на яких намальовані контури ТЗ, які зустрічаються у місті: легковий автомобіль, вантажний автомобіль, автобус, тролейбус, трамвай, таксі, фургон, мікроавтобус, велосипед, мопед, мотоцикл.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Зараз ви попрацюєте в групах по 3-4 особи. Ми роздамо вам аркуші, на яких намальовані різні транспортні засоби. Вам треба розглянути кожен з них і дати їм визначення. Як він називається, чи зустрічається він у нашому місті, а також на спеціальній смужці позначити масу цього транспорту (важкий він чи легкий, в порівнянні з іншими?) і його швидкість (який їздить швидко, який повільно?). Потім ви передасте аркуші нам, і ми разом обговоримо результати. На це завдання у вас є 5 хвилин.

Ведучі обговорюють з дітьми отримані результати і в разі потреби коригують або уточнюють.

До уваги ведучих!

Для поживлення роботи і збереження уваги та інтересу в аркуші можуть бути розміщені неміські транспортні засоби — повітряна куля, потяг, гелікоптер, корабель, верблюд. Обов'язково має бути зображення ніг людини як способу пересування, це є важливим для розвитку у дітей уявлення, що ногами треба ходити по місту, особливо на невеликі відстані. У кінці вправи кожна дитина може одержати одну або декілька таких розмальовок, щоб заповнити вдома разом з батьками.

4. Обговорення «Коли транспорт буває небезпечним?»

Мета: зрозуміти обставини, за яких транспорт буває небезпечним і може завдати шкоди людині.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі запитують:

Транспорт — це добре чи погано?

Дають можливість дітям по черзі відповісти, а також дати пояснення, чому саме дана така відповідь. Більшість відповідей, напевно, будуть такими: «транспорт — це добре, корисно».

Ведучі продовжують:

Так, ми згодні з вами. Транспорт — це дуже добре. Він дозволяє нам відвідувати родичів і друзів, їздити в кіно, в магазини, мандрувати в інші міста і країни. Але подумаймо, як транспорт може зробити щось погане людям, завдати шкоди людині. Хтось має ідеї? [серед відповідей має бути згадка про аварії, що інколи машина може наїхати на людину або врізатись в іншу машину, від цього люди можуть отримати травми].

Поговорімо тепер про те, чому іноді стається так, що транспорт може завдати шкоди людині.

Швидкість. *Транспорт рухається набагато швидше за людину. Тому, якщо щось стається перед машиною, водій просто не може її швидко зупинити. Це так само, якби ви спробували бігти дуже швидко і потім зупинитись на рахунок «раз». У вас не вийде. А машині, яка їде по вулиці, треба поррахувати «раз, два, три, чотири», щоб вона зупинилась. Це дуже довго, особливо якщо попереду хтось раптово вийшов на дорогу. До речі, велосипеду теж треба досить багато часу, щоб зупинитись. Тому стаються наїзди велосипедів на дітей.*

Розміри і вага машини. *Рухаючись на однаковій швидкості, легкова машина може зупинитись на рахунок «два», а вантажна машина, яка перевозить молоко, — лише на рахунок «чотири». Яка з цих машин є більш небезпечною для нас з вами? Та, яка зупиниться швидше чи пізніше?*

Коли водій вас не бачить. *Коли ми бачимо автомобіль, ми думаємо, що водій автомобіля також бачить нас. Це не завжди так. Часто через це стаються наїзди на пішоходів або велосипедистів. Водій автомобіля може не бачити вас з різних причин: у нього брудне вікно, на вулиці погана погода, наприклад, дощ. Або ви обходите автомобіль ззаду, коли водій саме рушає заднім ходом. Часто водії не бачать пішоходів в темний час доби, тому що світла фар недостатньо, щоб побачити темні фігури. Що треба робити, щоб такого не сталося? Треба завжди бути обережним і переконатись, що водій вас бачить. Навіть якщо ви переходите дорогу по пішохідному переходу. Також треба бути помітним. Одяг повинен містити світлоповертальні смужки і точки. Вони також часто бувають на взутті, на портфелях і рюкзаках. Просіть батьків купувати вам куртки яскравих кольорів — жовтого, червоного, зеленого. Такий одяг більш помітний для водіїв.*

5. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятись враженнями.

Час: 6 хв.

Хід проведення

Ведучі разом з дітьми підсумовують заняття — складають список правил, яких треба дотримуватися пішоходам. Після короткого обговорення у загальній групі ведучі записують на дошці ключові фрази.

До уваги ведучих!

Список має містити як мінімум чотири пункти. Кожен з них ведучі повторюють.

1. Використовуйте очі і вуха. Завжди звертайте увагу на транспорт, щоб розуміти, куди він рухається і чи водій вас бачить.
2. Рухайтесь спокійно і обережно. Не можна раптом починати бігти, не переконавшись, що навколо немає транспорту. Навіть у дворі чи в парку можуть бути велосипедисти або автомобілі.
3. Будьте помітні для водіїв. Носіть яскравий одяг, на якому є світлоповертальні смужки. Переконайтесь, що водій вас бачить.
4. Коли ви переходите дорогу, завжди тримайте за руку старших. Якщо батьки дозволяють вам йти поруч, не триматися за руку — тоді йдіть поруч з ними, трохи позаду їх, щоб весь час бачити їх. Ніколи не йдіть попереду чи самостійно.

6. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже добре. Подякуймо один одному оплесками в один ритм. Хто, на вашу думку, сьогодні найактивніше працював?

Ведучий просить найактивнішого учасника запропонувати ритм пісні, під який всі б поплескали.

Заняття 4. Безпечна дорога до школи (2—5 класи)

Мета: сформувати усвідомлення учнями необхідності дотримання правил дорожнього руху для власної безпеки.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання (3 хв.).
2. Вступна розмова-діалог «Ваша дорога до школи» (10 хв.).
3. Обговорення «Правило №1 — тримай дорослого за руку» (10 хв.).
4. Обговорення «Де можна і де не можна переходити дорогу?» (15 хв.).
5. Висновки до заняття (6 хв.).
6. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання

Мета: привітати учасників, представитись, познайомитись; розповісти про мету зустрічі; зацікавити дітей темою заняття.

Час: 3 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників заняття, по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Ми прийшли до вас, щоб поговорити про дорогу до школи. Ви вже стаєте дорослими, вчитесь у __ класі. Ви вже не маленькі дітки, а справжні школярі. Ваші вчителі нам сказали, що ви вже багато розумієте, знаєте, добре вмієте читати, писати, рахувати. Так само ви маєте вміти добре поводитись і на вулиці, знати правила дорожнього руху, щоб бути у безпеці, правда? Про це ми сьогодні поговоримо. Хтось з вас знає, що означає «бути у безпеці»? [відповіді записуються на дошці, дається можливість відповідати всім бажаючим]. Правильно! Бути у безпеці — це означає бути у такій ситуації, коли нічого поганого та шкідливого для людини не станеться. Безпека людини — такий стан людини, коли відсутні будь-які загрози для життя та здоров'я. І ми, поліція, саме і працюємо для того, щоб з вами, вашими батьками і друзями не ставалося нічого поганого.

2. Вступна розмова-діалог «Ваша дорога до школи»

Мета: актуалізувати питання дотримання правил дорожнього руху для пішоходів.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Скажіть, будь ласка, як ви дістаєтесь до школи? Яким чином ви потрапляєте сюди кожного ранку?

Ведучі вислуховують відповіді учасників та записують їх на дошці, або замальовують у формі графічних зображень (піша хода, автомобіль, автобус). Коли діти назвали основні способи, ведучі проводять своєрідне «опитування»: називають записані / замальовані способи по черзі та просять дітей піднімати руку, якщо вони саме таким чином дістаються до школи. Результати «опитування» позначаються на дошці (наприклад, рисочками чи знаками оклику, «пташками»). Так отримуємо рейтинг транспортних засобів для класу.

Ведучі продовжують:

Як ми бачимо, багато хто з вас ходить до школи пішки. Є такі, хто ходить пішки самотійно, без батьків? Підійміть руку. Навіть якщо ви зараз не ходите в школу самотійно, скоро ви будете це робити, трошки подорослішавши. Хто хоче бути дорослим і ходити сам по місту — підійміть руки? [багато хто піднімає]

Проте для того, щоб ви ходили самі по місту і ваші батьки вам це дозволили та були спокійні за вас, потрібно знати правила. Адже в школі у вас є правила, так? Так само правила є на вулиці. Одне з найважливіших для вас правил — як правильно переходити вулицю, бо на вулицях є дорожній рух [ведучі записують слово «РУХ»]. Дорожній рух — пересування транспорту по дорогах [ведучі записують слово «ТРАНСПОРТ»]. Який транспорт ви знаєте? [діти відповідають, підіймаючи руки, ведучі підбадьорюють і підтверджують відповіді дітей]. Машини, мотоцикли, автобуси, вантажівки, велосипеди — це все транспорт. Ми з вами разом зараз подумаємо, як зробити так, щоб ви завжди бачили транспорт, а водії транспорту завжди бачили вас. Щоб ніколи не сталося нічого поганого.

3. Обговорення «Правило №1 — тримай дорослого за руку»

Мета: сформувати розуміння необхідності завжди тримати дорослого за руку при переході вулиць до виповнення 10 років.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

*Запам'ятайте **Правило номер один** — завжди, коли ви з дорослим, ви маєте тримати дорослого за руку, якщо збираєтесь переходити вулицю. Лише коли вам виповниться 10 років, ви можете вчитись переходити вулицю самостійно, без участі дорослих. Чому існує таке правило? Тому що діти — не такі високі, як дорослі. Візьмімо найвищого з вас. Хто у вас найвищий? Як вас звати? [наприклад, Святослав]. Святославе, будь ласка, підійди до дошки і стань спиною до спini — [ім'я поліцейського, який менший на зріст за свого колегу]. Діти, скажіть, хто з них вищий? Так, поліцейський вищий. А яка різниця — велика чи маленька? Хто думає, що велика, підніміть руку? Я теж думаю, що різниця велика. Що це означає для вашої безпеки? Давайте подумаємо [ведучий на дошці малює фігуру дитини і поруч — фігуру дорослого]. Зріст визначає, як багато ми можемо побачити навколо нас. Чим вища людина, тим далі вона бачить. Людина на коні або на ходулях бачить найдалі. Оскільки діти невисокі, вони бачать не так далеко, як дорослі. Дорослі можуть побачити машину, яка швидко наближається до перехрестя, а вам буде цю машину не видно через дерево або припаркований автомобіль.*

Оскільки діти не такі високі, як дорослі, то і водій автомобіля або мотоцикла, іншого транспортного засобу може не помітити дитину, яка хоче перейти вулицю. Це все може призвести до того, що автомобіль наїде на дитину і вона може потрапити у лікарню. Цього ніхто б не хотів, правда?

*Тому, дітки, запам'ятайте **Правило №1** — тримайте дорослого за руку, якщо ви підходите до вулиці, яку треба перейти. Коли вам виповниться десять років, ви можете просити батьків навчити вас самостійно переходити вулицю.*

4. Гра «Де можна і де не можна переходити дорогу?»

Мета: надати інформацію щодо елементарних правил переходу дороги.

Час: 15 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Поки ви ще, зазвичай, переходите вулицю разом з дорослими, але все ж ви маєте знати правильне місце для переходу дороги. Адже вулиці не можна переходити там, де заманеться, правда?

Хто тут знає найкраще правила дорожнього руху? Скажіть, де можна переходити вулицю? [діти відповідають «на переході», «по зебрі», «на світлофорі», один ведучий записує відповіді на дошці, а другий ведучий підсумовує]. Все правильно, ви все знаєте! Справді, вулицю можна переходити у спеціальних місцях, які так і називаються — пішохідні переходи. Як знайти чи впізнати перехід? В кого є які ідеї? [діти відповідають: «буде дорожній знак», «на асфальті намальовані смужки», «буде світлофор», ведучий замальовує відповіді на дошці і підсумовує].

Діти, у нас до вас є складне запитання. Ми бачили, що у вас тут біля школи є маленька дорога, по якій машини їдуть до будинків. І на ній немає ні переходів, ні світлофорів [приклад може бути іншим]. Це означає, що вам її не можна переходити взагалі? Може, її треба перестрибувати? Ні? А хто знає, як перейти цю вулицю? Правильна відповідь — таку тиху вулицю, на якій мало машин, можна переходити в будь-якому місці, переконавшись, що це безпечно. Тобто ви маєте побачити, що автомобілів чи іншого транспорту немає поруч. А якщо є, маєте переконатися, що водій транспорту бачить вас. І тоді можете

переходити. Такі вулички і проїзди найкраще переходити на прямих ділянках, не можна переходити біля поворотів, особливо якщо поруч є якісь перешкоди — паркан, кущі, сміттєві баки та інше. Чому? Тому що через ці об'єкти водій машини може вас не побачити і не встигне зупинити автомобіль.

Зрозуміло? Хто з вас може для нас усіх повторити, як переходити такі вузькі маленькі дороги біля школи або у дворі?

Ведучі ініціюють активність з боку дітей.

До уваги ведучих!

Якщо у ході бесіди діти навивають неправильні відповіді, вони також обговорюються, і пояснюється, чому ця відповідь у цій ситуації неправильна. Дитину обов'язково треба підбадьорити за те, що вона висловилася.

5. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 6 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують дітям обмінятися думками і враженнями, ставлячи такі запитання:

- Що ми сьогодні обговорювали?
- Як треба переходити вулицю, поки вам не виповнилось 10 років?
- В яких місцях можна переходити вулицю?
- Як знайти ці місця?
- А як переходити вузькі проїзди і вулички, наприклад, біля школи або в дворі будинку?

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже добре. Подякуймо один одному оплесками в один ритм. Хто, на вашу думку, сьогодні найактивніше працював?

Ведучий просить найактивнішого учасника запропонувати ритм пісні, під який би всі поплескали.

До побачення!

Заняття 5. Безпечна поведінка в автомобілі (2—5 класи)

Мета: сформувати у дітей усвідомлення необхідності дотримуватись правил безпечної поведінки в автомобілі задля власної безпеки.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання (5 хв.).
2. Вступна розмова-діалог «Дитина і машина» (6 хв.).
3. Обговорення «Ремені безпеки і дитячі крісла» (10 хв.).
4. Обговорення «Місце дитини в машині» (7 хв.).
5. Обговорення «Автомобіль стоїть: як з нього виходити і як обходити його» (10 хв.).
6. Висновки до заняття (6 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання

Мета: привітати учасників, представитись, познайомитись; розповісти про мету зустрічі; зацікавити дітей темою заняття.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі, по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня). Нас звати ... (ім'я, посада). Ми працюємо в поліції і прийшли до вас, щоб поговорити з вами про автомобілі. Хто з вас час від часу їздить в автомобілі? Наприклад, у машині батьків, таксі чи в машині ваших родичів або друзів? Отже, ми будемо з вами сьогодні говорити про те, як в автомобілі поводитися безпечно. Хто з вас знає, що означає слово «безпека»? [ведучі записують відповіді учасників на дошці, дається можливість відповісти всім бажаним]. Правильно! Безпека — це захищеність, коли нічого поганого не стається. Безпека людини — такий стан, коли відсутні будь-які загрози для життя та здоров'я. І ми, поліція, працюємо для того, щоб з вами, вашими батьками і друзями не ставалося нічого поганого.

2. Вступна розмова-діалог «Дитина і машина»

Мета: сприяти розумінню у дітей того, що в автомобілі правила існують не лише для водія, а й для пасажирів, в тому числі дітей, і їх дотримання є обов'язковим.

Час: 6 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Скажіть, хто любить їздити в машині? Всі люблять. А чому ви любите? [ведучі вислуховують відповіді учасників]. Чудово. Я і сам / сама люблю їздити в машині, у нас з _____ [ім'я напарника] є чудова службова машина, яка стоїть зараз перед школою. Скажіть, а чи бачили ви колись на вулиці або по телевізору аварію, коли одна машина, наприклад, врізалась в іншу або в стовп чи дерево? Хто бачив таке, скажіть: що буває, якщо стається аварія? Правильно, машина побита, її треба ремонтувати. Які ще наслідки можуть бути? Так, людина може отримати травму і потрапити в лікарню. І дитина, і дорослий.

Аварії завжди стаються неочікувано. Автомобіль може захистити людину від травмування, але тільки тоді, коли людина, яка знаходиться в авто, дотримується певних правил безпеки. Про них ми сьогодні й поговоримо.

3. Обговорення «Ремені безпеки і дитячі крісла»

Мета: сприяти розумінню у дітей того, що в автомобілі правила існують не лише для водія, а й для пасажирів, в тому числі дітей, і їх дотримання є обов'язковим.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Хто знає, що це в мене в руках? [показує ремень безпеки, діти відповідають]. Так, це ремень безпеки. А це? [показує «клікер»]. Так, це друга частина, куди ремень вставляється [демонструє прищеплення]. А хто знає, як тепер відщепити ремень? Правильно, треба натиснути на цю червону кнопку. Спробуйте! Чудово. Це дуже просто, правда?

Це дуже просте правило, яке, на жаль, в нашій країні часто не виконують. Ремень безпеки працює завжди. Хтось колись був в цирку, бачив акробатів? Акробати дуже вправні, але всяке може статися, і інколи вони можуть впасти. Що у них є? У них внизу натягнута спеціальна сітка, яка їх зловить, якщо вони впадуть. Так от, ремень безпеки — це та сама сітка, тільки в машині. Він вас зловить, якщо машина кудись вріжеться або в неї вріжеться якась інша машина. Вона затримає вас в кріслі і збереже вас. Так, як акробата. Ви маєте завжди пристібатися ременем безпеки, навіть коли йдете по місту. Якщо ви не можете самі це зробити, ви маєте просити своїх батьків вам допомогти.

У мене є для вас інший предмет [дістає з коробки дитяче крісло-бустер]. Що це? Так, це крісло, щоб вам було зручно сидіти. Крісло дасть вам можливість спостерігати за всім, що відбувається за вікном, а також сприятиме вашій безпечній подорожі. З таким кріслом ремень безпеки не буде вам заважати. Хто з вас має автокрісло?

До уваги ведучих!

Краще за все принести крісло і дати можливість дітям посидіти в ньому, заціпати ремень безпеки. Навчитися користуватися ременем безпеки. Діти мають здобути практичні навички, інакше це не буде повною мірою їхнім досвідом.

4. Обговорення «Місце дитини в машині»

Мета: сформуванню розуміння того, що дітям до 12 років заборонено їздити на передньому сидінні, бо це небезпечно і за це поліція буде карати батьків.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі запитують у дітей:

Діти, які місця є в машині? [діти кажуть, що є задні, є передні]. Правильно! [ведучі малюють на дошці схему салону]. Діти, хто і де має сидіти у салоні автомобіля? Так, водій сидить ліворуч попереду, а пасажири — на всіх інших місцях. Де мають сидіти діти? Запам'ятайте:

1. Дітям до 12 років заборонено сидіти на передньому сидінні, якщо відсутнє спеціальне крісло.

2. Навіть якщо крісло є в наявності, дітям рекомендовано сидіти позаду, оскільки задні сидіння забезпечують значно вищий рівень безпеки для маленьких пасажирів.

Ведучі нагадують, що всі пасажирів всіх сидінь, і водій теж, мають завжди користуватись ременями безпеки.

Ведучі продовжують:

На жаль, ще не всі люди в Україні знають те, що знають поліцейські і що тепер знаєте ви — що ремінь безпеки рятує життя і здоров'я, що це як «сітка безпеки» для акробата і що його потрібно застіпати завжди, коли автомобіль рухається. Тому якщо ваші батьки чи знайомі про це не знають, то, будь ласка, розкажіть їм про це. Скажіть, що поліцейські просили вас розповісти їм.

5. Обговорення «Автомобіль стоїть: як з нього виходити і як обходити його»

Мета: поінформувати дітей про те, що небезпека може чекати не лише під час руху автомобіля, а навіть коли автомобіль стоїть, тому треба дотримуватись правил при виході з автомобіля і обході автомобіля.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Уявіть, що ви приїхали на машині туди, куди їхали. Що ви робите? [Відповідь: «виходимо!»]. Почекайте, подумайте добре. Ви одразу вискакуєте з машини, щойно вона зупинилася? Чи ви чекаєте дозволу від водія, що можна виходити? Правильно. Треба завжди почекати, поки той, хто за кермом, скаже, що вже можна виходити. Отже, перше важливе правило: ніколи не відчиняйте двері. Якщо водій забув сказати — запитайте, чи вже можна виходити.

А з якого боку можна виходити з машини? У машини двері є з усіх боків, правда? З якого боку більш безпечно виходити, а з якого — небезпечно? Так, з правого боку виходити більш безпечно. Бо з лівого боку може бути дорожній рух — автомобілі, автобуси, велосипеди. Хоча у деяких випадках з правого боку теж треба бути обережним. Там можуть йти пішоходи або бути якась перешкода. Тому навіть якщо водій вже дозволив вийти через ті двері, де ви збирались маєте ще раз перевірити: трохи відкрити двері і визирнути в них — подивитись назад, чи нічого звідти не їде, чи немає перешкод. Також на стоянці будьте уважні, щоб не стукнути іншу машину вашими дверима.

Отже, друге важливе правило: обережно та уважно подивіться, виходячи з машини, чи це безпечно і чи немає перешкод.

Дуже уважним також треба бути, коли ви обходите машини. Старайтесь НІКОЛИ не обходити машини ззаду, особливо на стоянці, і особливо коли в машині є водій або працює двигун. Водій може почати їхати задом і не побачити вас.

Третє важливе правило: не обходьте машину ззаду. Якщо ви все-таки обходите машину ззаду, бо інакше її обійти неможливо, то завжди обходьте її подальше — хоча б на відстані восьми кроків від неї.

5. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятись враженнями.

Час: 6 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують дітям обмінятись думками і враженнями, ставлячи такі запитання:

- Що ми сьогодні довідалися?

- Коли треба користуватись ременями безпеки?
- Де ваше місце в машині?
- З якого боку можна безпечніше виходити з машини?
- З якого боку безпечніше обходити машину?
- Про що ви розкажете своїм батькам?

7. Прощання «Оплески» (1 хв.)

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже добре. Подякуймо один одному оплесками в один ритм. Хто, на вашу думку, сьогодні найактивніше працював?

Ведучий просить найактивнішого учасника запропонувати ритм пісні, під який би всі поплескали.

До побачення!

Заняття 6. 10 головних правил безпеки для дітей (1—5 класи)

Мета: сформувати навички безпечної поведінки для дітей.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (4 хв.).
2. Презентація правил (30 хв.).
4. Висновки до заняття (10 хв.).
5. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання учасників

Мета: привітати дітей, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні ми з вами будемо вивчати правила безпечної поведінки. Для чого нам потрібні правила?

2. Презентація правил

Мета: інформувати дітей про основні правила безпечної поведінки

Час: 30 хв.

Хід проведення

Ведучі подають дітям наступну інформацію, наводячи приклади:

Правило безпеки № 1.

«Увага, небезпека!»

У разі небезпеки намагайся привернути увагу дорослих, покликавши їх на допомогу, і бігти до найближчого безпечного місця. Негайно зателефонуй батькам або звернись про допомогу до працівників поліції або дорослого, якому довіряєш.

Голосно кричи по допомогу.

Правило безпеки № 2.

«Підкуп». Умій голосно говорити «Ні»

Не приймай жодних подарунків, пропозицій або запрошень від незнайомих осіб без дозволу батьків чи дорослих, які піклуються про тебе. Кожного разу повідомляй їм, куди і з ким ти йдеш.

Не бери подарунків у незнайомця.

Правило безпеки № 3.

«Загроза!»

Якщо виникає відчуття загрози, стеження або переслідування, необхідно зайти до найближчого магазину, пошти, банку, іншої установи або попросити когось із дорослих провести додому, а також зателефонувати батькам.

Терміново зателефонуй батькам.

Правило безпеки № 4.

«Захист своїх речей»

Не залишай без нагляду мобільний телефон, плеєр, гроші, цінні речі та ключі від квартири, а також не показуй їх стороннім особам.

Завжди контролюй свої речі.

Правило безпеки № 5.

«Захист»

Якщо у дворі або біля школи у тебе або в іншої дитини хтось вимагає гроші чи мобільний телефон, необхідно переконати його, що грошей немає, а потім терміново повідомити про це класного керівника, охоронця школи та батьків.

Терміново повідомляй дорослого.

Правило безпеки № 6.

«Увага! небезпечні речі»

Обережно поведься із незнайомими предметами (пакетами, банками, пляшками), бо в них можуть бути отруйні речовини. Не відкривай їх і не кидай в полум'я чи в воду, не віднось додому чи в школу.

Повідомляй дорослих про підозрілі предмети.

Правило безпеки № 7.

«Ні пари з уст»

Зберігай в таємниці інформацію про те, які цінні речі є вдома.

Не розповідай стороннім, що є вдома.

Правило безпеки № 8.

«Ні насильству!»

Не чини насильство та не підтримуй тих, хто б'є або ображає інших.

Не задирайся з іншими і не ображай нікого.

Правило безпеки № 9.

«Правила дорожнього руху»

Дотримуйся правил дорожнього руху, завжди переходь вулицю через пішохідний перехід чи на зелене світло світлофора. Бажано з батьками, тримаючи їх за руку.

Дотримуйся правил на дорозі.

Правило безпеки № 10.

«Сам вдома»

Залишившись сам вдома, не відчиняй двері незнайомим або малознайомим людям. На запитання про присутність батьків відповідай, що вони вдома. Якщо двері намагаються відчинити, зателефонуй 102 та виклич поліцію, точно вказавши адресу. Після цього зателефонуй сусідам, якщо маєш їхній номер, або поклич з балкона чи вікна когось на допомогу.

Не відкривай чужим двері.

До уваги ведучих!

Завжди використовуйте наглядний матеріал (плакати з правилами, презентацію). Після представлення кожного правила необхідно спитати у дітей, як вони

розуміють це правило. Якщо дітям важко зрозуміти, необхідно розказати якусь подібну ситуацію (можна із казки або фільму).

Інформація для ведучих, що може бути використана в розмові з дітьми, подана у Додатку 1 до Заняття 6.

6. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі «Що нового я сьогодні довідався». Діти говорять по черзі.

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Подякуймо один одному оплесками в один ритм.

До побачення!

Основні правила безпеки для дітей

Незнайома людина може використовувати різні варіанти заманювання дитини: частування, подарунки, гроші, тваринок та інше.

Дитина має знати, що незалежно від того, що їй пропонують, небезпечно йти куди-небудь із незнайомцем.

Необхідно розказати дитині про ситуацію, при якій незнайомиць розповідає їй щось на кшталт: «Твоя мама попросила тебе негайно прийти зі мною». Дитина має залишатися там, де вона є, і кликати про допомогу. Неодноразово пояснити дітям: якщо є надзвичайна ситуація, завжди треба голосно кликати на допомогу.

Дитина має відмовлятися від пропозицій:

- піти куди-небудь із незнайомцем у певне відокремлене місце (на будівництво, в підвал, у квартиру), щоб подивитися що-небудь, пограти, навіть якщо це дуже цікаво;
- зніматися в кіно або брати участь у конкурсі краси (можна запитати адресу та сказати, що прийде туди разом з батьками);
- сісти в машину;
- показати, де знаходиться та чи інша вулиця, будинок (дитина може пояснити місцезнаходження, але не супроводжувати незнайомих людей в це місце);
- викликати кого-небудь із незнайомої квартири, для чого необхідно зайти в під'їзд або будинок;
- відвести її додому зі школи, дитячого садка (у випадках, коли батьки не попереджали дитину про це);
- впустити в квартиру незнайомця або малознайому особу за відсутності батьків;
- пригоститися чим-небудь, узяти подарунок, щоб познайомитися зі сторонньою особою та провести разом час;
- пошукати разом загубленого собаку, кішку або іншу домашню тварина.

Якщо дорослий намагається зтягнути дитину в під'їзд (браму, на будівництво і т. д.) — кричати: «Це не мій тато!». «Рятуйте!» і т. п.

Це дуже важливе правило безпеки для дітей, їх необхідно навчити поняттю хорошого (або правильного) фізичного контакту та поганого (або неправильного) контакту.

Ніхто не має права торкатися дитини, крім мами або тата, інших близьких родичів. Якщо хтось чіпає дитину, вона має негайно покликати на допомогу та оповістити людей навколо. Привернути до себе увагу, користуючись правилом «Захист».

Як слід поводитися в ліфті

- не заходь у ліфт разом з незнайомцем, особливо чоловіком, не йди в ліфт, якщо там уже хтось є; не соромся — говори, що з ним разом не поїдеш;
- якщо незнайомиць встиг увійти в ліфт, натисни кнопку найближчого поверху, як тільки двері відкривуться, швидко виходь із ліфта; у разі його агресивної, підозрілої поведінки не соромся — клич на допомогу сусідів;
- не стій спиною до незнайомця, спостерігай за його діями.
- не підходь та не заходь в під'їзд будинку, якщо слідом іде незнайомиць, краще погуляй на вулиці кілька хвилин, поки незнайомиць не піде геть. Якщо він не йде, не соромся — проси допомоги у дорослих, які викликають довіру, найкраще — сусідів;
- не заходь в під'їзд, якщо в ньому знаходиться незнайома людина, дочекайся сусідів, інших правильних дорослих людей; не соромся попросити їх провести тебе до квартири;

- попроси, щоб рідні зустріли тебе в під'їзді, це можна зробити по мобільному телефону або зателефонувати по домофону;
- попереджай батьків про своє повернення, повідомляй приблизний час, коли, повертаючись, будеш біля будинку;
- не виходь сам у під'їзд з квартири в пізній час;
- при нападі використовуй будь-які можливості для захисту, голосно кричи, привертай увагу сусідів шумом, хапайся за перила, дзвони в квартири, старайся втекти;
- не ходи зі сторонніми, малознайомими людьми в під'їзді, квартири; не піддавайся на їхні пропозиції викликати кого-небудь із незнайомої квартири.

ЗАНЯТТЯ ДЛЯ 6—11 КЛАСІВ

Заняття 1. Права дитини

Мета: ознайомити учасників із правами дитини, обговорити основні порушення прав дитини, надати інформацію куди та до кого можна звернутися в ситуації порушення прав дитини.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Поняття "права дитини"» (5 хв.).
3. Обговорення «Особливості прав дитини» (20 хв.).
4. Обговорення «Ситуації порушення прав дитини» (7 хв.).
5. Обговорення «Обмеження прав дитини» (5 хв.).
6. Обговорення «Куди звернутись по допомогу» (5 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, ознайомити їх з метою зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас з вами буде цікава та пізнавальна зустріч, на якій ми розглянемо права дитини, їх особливості та обмеження.

2. Обговорення «Поняття "права дитини"»

Мета: дати визначення поняттю «права дитини».

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Скажіть, будь ласка, ви хочете бути щасливими? А яку дитину / людину ви вважаєте щасливою? Що потрібно дитині чи вам особисто, щоб бути щасливим / - ою?»

Після того, як учасники висловилися, ведучі підсумовують:

Перш за все, щаслива дитина / людина — це дитина / людина, яка має можливість задовольняти свої потреби — їжа, тепло, житло, сім'я, захоплення, навчання, друзі, вільне та цікаве спілкування, здійснення мрій тощо. Щаслива дитина, крім того, має можливість гратися та насолоджуватися опікою батьків або людей, що їх замінюють.

І дуже важливо розуміти, що ви маєте на все це право, бо вже народилися з цими правами, вони є природними і ніхто в вас їх не може відібрати (невід'ємні права). Права людини / дитини є однаковими для всіх людей / дітей, незалежно від раси, статі, віросповідання, національності, соціального статусу. Всі ми народжені

вільними і рівними в гідності та правах. Це також означає, що чоловіки та жінки, хлопчики та дівчатка мають однакові права (універсальні права). Усі люди наділені сукупністю прав для гідного життя — громадянських, соціальних, політичних, економічних, культурних (неподільні).

Так що ж таке права дитини?

Права дитини — система можливостей, які необхідні особі для її комплексного та цілісного розвитку в умовах і відповідно до вимог середовища, беручи до уваги незрілість дитини (дитиною за міжнародно-правовими актами визнається «кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до даної особи, вона не досягає повноліття раніше»).

Запитання для обговорення:

- Для чого вам важливо знати свої права?

До уваги ведучих!

Учасників варто скерувати до таких відповідей:

Навіщо мені знати свої права?

- для уникнення ситуацій їх порушення;
- для можливості захисту;
- для відновлення порушених прав;
- для того, щоб мати високий рівень правової культури.

Навіщо мені знати права людини / дитини?

для поваги прав інших людей, що мене оточують.

3. Обговорення «Особливості прав дитини»

Мета: ознайомити учасників із особливостями прав дитини, ознайомитись із правами дитина, які гарантовані Конвенцією ООН про права дитини.

Час: 20 хв.

Ресурси: тексти Конвенції ООН про права дитини (бажано — скороченого варіанту); аркуші ватману / фліпчарту, фломастери / маркери.

Хід проведення

Ведучі роблять короткий вступ.

Діти мають ті ж права, що й дорослі. Однак деякі права мають особливе значення для них — вони відображають потреби дітей в спеціальному захисті та увазі, їх вразливість та різницю між дитячим і дорослим життям.

Ведучі звертаються до учасників:

Основні права дітей закріплено в Конвенції ООН про права дитини.

Пропонуємо вам опрацювати цей документ та ознайомитися зі своїми правами (або закріпити свої знання). Для цього ми пропонуємо пограти в гру / зробити вправу «Намалюй та вгадай право». Оголошуємо правила гри: вас буде об'єднано в 5 груп. Кожна група отримає завдання протягом 10 хвилин схематично намалювати декілька прав дитини, закріплених в Конвенції ООН про права дитини. Малюнки не треба підписувати. Потім група показує свої малюнки, а інші учасники вгадують, яке право намальоване, та називають номер відповідної статті Конвенції.

До уваги ведучих!

Ведучі, враховуючи особливості віку учасників, наявність часу, можуть обрати для висвітлення основних прав дитини декілька варіантів ходу заняття: 1 варіант: опрацювати пункти 3 та 4 плану заняття; 2 варіант: опрацювати або пункт 3 плану «Обговорення «Особливості прав дитини» або пункт 4 «Обговорення «Ситуації порушення прав дитини».

Ведучі оголошують завдання для груп:

Вам необхідно опрацювати по 5 запропонованих статей Конвенції ООН про права дитини. Намалювати (схематично) кожне право, яке зафіксовано в статтях Конвенції. Презентувати малюнки. Кожна група буде працювати зі своїми статтями Конвенції.

Кожна група отримує завдання:

Група 1. Опрацювати та намалювати (схематично) статті 2, 6, 7, 8, 9 Конвенції ООН про права дитини.

Група 2. Опрацювати та намалювати (схематично) статті 12—16 Конвенції ООН про права дитини.

Група 3. Опрацювати та намалювати (схематично) статті 17—22 Конвенції ООН про права дитини.

Група 4. Опрацювати та намалювати (схематично) статті 23, 24, 27, 28, 31 Конвенції ООН про права дитини.

Група 5. Опрацювати та намалювати (схематично) статті 32, 34, 35, 37, 38 Конвенції ООН про права дитини.

До уваги ведучих!

Під час презентації роботи груп пропонується обговорювати важливість таких прав для дітей.

Корисна інформація для ведучих:

Міжнародне законодавство щодо захисту прав дитини	Національне законодавство щодо захисту прав дітей
<ul style="list-style-type: none"> • Женевська декларація прав дитини, 1924 р. • Декларація прав дитини, 1959 р. • Конвенція ООН про права дитини, 1989 р. • Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, 1990 р. • Факультативний Протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, 2000 р.	<ul style="list-style-type: none"> • Конституція України, 1996 р. • Закон «Про охорону дитинства», 2001 р. • Закон «Про освіту», 1991 р. • Національна програма «Діти України», 1996 р. • Кримінальний кодекс України, 2001 р. • Сімейний кодекс України, 2002 р. • Кодекс Законів про працю України, 1971 р.

Серед прав дитини, проголошених Конвенцією, є права громадянські (на життя і розвиток, на отримання громадянства, свобода від фізичного та психічного насильства та ін.), соціальні (на охорону здоров'я, на відпочинок та ін.), культурні (наприклад, право на освіту). Старшим дітям Конвенція надає і політичні права (наприклад, право на об'єднання). Натомість в Конвенції майже відсутні економічні права дитини, бо пріоритетом визначено освіту — дитина має вчитись, а не працювати.

4. Обговорення «Ситуації порушення прав дитини»

Мета: ознайомити учасників із основними ситуаціями порушень прав дитини та структурами, до яких можна звернутись.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучий звертається до учасників:

Ви знаєте, які права мають діти. Тепер поговоримо і про ті ситуації, коли ці права можуть порушуватись. Пропонуємо вам розглянути ситуації порушення прав дитини на прикладі казкових героїв та пограти в гру «Права казкових героїв». Пропонуємо правила гри. Ми будемо зачитувати уривки тексту з літературного твору, а вам необхідно, використовуючи текст Конвенції ООН про права дитини, визначити, яке право порушено та назвати номер статті Конвенції.

Ведучі пропонують на розгляд такі ситуації:

1. Опікун всесвітньо відомого Гаррі Поттера перехоплює і читає листи, адресовані хлопчику.

Яке право порушено? (Стаття 16 Конвенції ООН про права дитини)

2. «...В саду стоїть почорнілий від часу ветхий будинок. Ось в цьому-то будинку і живе Пеппі Довга Панчоха. Їй виповнилося 9 років, але, уявіть собі, живе вона там зовсім одна. У неї немає ні тата, ні мами».

Яке право порушено? (Статті 20, 21 Конвенції ООН про права дитини)

3. Мачуха з ранку до ночі примушує Попелюшку трудитися. Нещасній дівчинці заборонено брати участь в іграх і забавах її сестер.

Яке право порушено, якби подібне відбувалося в наші дні? (Статті 31, 19, 32 Конвенції ООН про права дитини)

4. За часів Марка Твена дружба між Томом Сойером і Гекльберрі Фінном була порушенням суспільної моралі. А що у наш час говорить про це Конвенція про права дитини? (Зараз Конвенцією признається право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів. Ст. 15.)

5. «...Баба-яга сіла обідати; вона їсть, а Василина стоїть мовчки.

- Що стоїш як німа. Питай, тільки не всяке питання до добра веде: багато знатимеш — скоро постарієш!»

Яке право порушено? (Статті 13, 17 Конвенції ООН про права дитини)

6. Андерсен Г.-Х. «Бридке каченя».

«...Його били, щипали, гнали звідусіль. А він був не як всі».

Яке право порушено? (Стаття 23 Конвенції ООН про права дитини)

Ведучі коментують відповіді учасників.

Запитання для обговорення (за наявності часу):

- А які ви можете назвати приклади порушення прав на сюжетах літературних творів?

До уваги ведучих!

Пропонуємо, враховуючи вік та специфіку цільової аудиторії, розглянути питання порушення прав дитини під час військового конфлікту.

Ведучі акцентують увагу учнів на тому, що військові події на Сході країни супроводжуються порушеннями прав людини та дитини, і пропонує відповісти на питання: «Які права дитини, на вашу думку, порушуються під час військового конфлікту?»

Під час відповідей ведучі пропонують учасникам навести приклади з життя (якщо учасники не в достатній мірі володіють знаннями про права дитини, ведучі самі пропонують варіанти відповідей).

Можливі варіанти відповідей:

- право на життя;
- право на захист від фізичного насильства;
- право не розлучатися з батьками;
- право на освіту;
- право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання в межах кожної держави;
- право на свободу переконань і на вільне їх виявлення;
- право на свободу мирних зборів і асоціацій;
- право на захист від експлуатації.

5. Обговорення «Обмеження права дитини»

Мета: ознайомити з обов'язками людини, обмеженням прав дитини.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Не можна говорити про права, забуваючи про обов'язки. Якщо в людини є право — це значить, що в неї є і обов'язки. Права визначають ступінь свободи, обов'язки — ступінь відповідальності. Єдність прав і обов'язків є умовою для самовдосконалення людини, її творчої самостійності. Основний обов'язок — поважати права інших. «Твоя свобода розмахувати кулаком обмежена відстанню до носа твого сусіда!»

Основні права, свободи та обов'язки громадян України визначені у II розділі Конституції України: сплачувати податки (ст. 67), охороняти природу (ст. 66), захищати Вітчизну (ст. 65). Батьки зобов'язані піклуватися про дітей, а дорослі діти — про непрацездатних батьків (ст. 51). Отже, у нас є обов'язки перед Вітчизною, перед своїм народом, перед іншими людьми, перед своїми рідними і близькими, а також і перед собою. Наприклад, бути достойною людиною — це обов'язок, який не закріплено законодавчими актами, але він є одним з основних перед самим собою.

Також треба розумно користуватися своїми правами, так би мовити, не зловживати ними. Наприклад: якщо ви маєте право на дозвілля, це не означає, що ви можете гуляти стільки часу, скільки вам хочеться, бо вам ще треба вивчити уроки, допомогти своїм рідним та ін.; якщо ви маєте право на їжу, це не означає, що ви можете їсти все, що вам заманеться, бо ви маєте право на здорову їжу; якщо ви маєте право на доступ до інформації, це не означає, що ви можете цілодобово гратися в інтернеті, бо ви псуєте зір, не маєте часу на виконання інших справ.

Отже, права людини / дитини обмежені дотриманням прав іншої людини; законом.

Запитання до учасників (за наявності часу):

- А які ви можете назвати приклади обмеження прав?

6. Обговорення «Куди звернутись по допомогу»

Мета: проінформувати учасників про роботу організацій, які можуть надати допомогу в ситуації порушення прав дитини.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі інформують учасників:

Якщо ваші права порушуються, ви можете звернутися:

- ✓ у своєму навчальному закладі — до соціального педагога, класного керівника, вчителя, медичного працівника;
- ✓ в поліції — до дільничного інспектора, працівників кримінальної поліції у справах дітей;
- ✓ до працівників служби у справах дітей державної адміністрації;
- ✓ до неурядових громадських організацій;
- ✓ якщо ви мешкаєте у невеликому селищі — до голови сільради;
- ✓ до батьків за порадою.

Якщо у вас пригнічений психологічний стан, ви можете звернутися до психолога вашого навчального закладу, до людини, з якою у вас довірливі стосунки (друг або подруга, родичі, вчитель); зверніться за порадою до батьків. Якщо ваша родина була вимушена покинути свою домівку та переїхати до іншого місця проживання, вашій родині треба звернутися до місцевих органів влади, неурядових громадських організацій, які нададуть вам необхідну інформацію.

Якщо у вас склалася конфліктна ситуація в школі, спробуйте вирішити її за допомогою класного керівника, соціального педагога, психолога, іншого вчителя вашої школи, медіатора; зверніться за порадою до батьків.

Якщо ви зіткнулися з порушенням своїх прав, то для отримання інформаційних, психологічних, правових консультацій ви можете безкоштовно звернутися на Національну дитячу «гарячу лінію» за номерами 0 800 500 225 або 772.

До уваги ведучих!

Бажано підготувати листівки кожному / -ій учаснику / -ці або одну для розміщення в класному куточку з актуальною місцевою інформацією, до кого і куди можна звернутися в ситуації порушення прав дитини.

Надавайте інформацію про роботу **Національної дитячої «гарячої» лінії**, телефон 0 800 500 225 або 772 (безкоштовно) в межах України (з понеділка по п'ятницю з 10.00 до 20.00, в суботу — з 10.00 до 16.00)

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Подякуймо один одному оплесками в один ритм.

До побачення!

Якщо є інформаційні матеріали, ведучі роздають їх учасникам.

Заняття 2. Відповідальність підлітків за порушення закону

Мета: актуалізувати знання про юридичну, а саме адміністративну відповідальність, проаналізувати поняття прав та норм поведінки, надати учасникам інформацію щодо видів злочинів та покарань за них, проінформувати щодо особливостей кримінального провадження у справах стосовно неповнолітніх, попрактикуватися на основі справжніх життєвих ситуацій.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Що таке юридична відповідальність?» (5 хв.).
3. Обговорення «Права та норми поведінки. Адміністративна відповідальність» (10 хв.).
4. Обговорення «Види злочинів та покарань» (7 хв.).
5. Обговорення «Особливості кримінального провадження у справах стосовно неповнолітніх» (10 хв.).
6. Висновки до заняття (10 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас буде дуже пізнавальна та практична зустріч, на якій розглянемо питання відповідальності за правопорушення для різних вікових груп.

2. Обговорення «Що таке юридична відповідальність?»

Мета: актуалізувати знання про значення терміну «юридична відповідальність».

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Іноді в житті людини трапляються різні складні ситуації, коли вона робить вчинки, які є протизаконними. Сьогодні ви дізнаєтеся про те, що включає в себе поняття «юридична відповідальність», про види злочинів та покарань, які держава може застосувати до тих, хто їх вчинив, та особливості кримінального провадження у справах стосовно неповнолітніх.

Запитання для обговорення:

- *Що таке, на вашу думку, юридична відповідальність? [Ведучі слухають відповіді учасників, за потреби доповнюють]. Юридична відповідальність — обмеження, які накладаються на особу в разі скоєння нею правопорушення відповідно до норм законодавства.*
- *А як ви вважаєте, яку мету переслідує держава, застосовуючи юридичну відповідальність, тобто певні обмеження до тих, хто порушив закон, або якими є функції держави в рамках юридичної відповідальності?*

Ведучі підсумовують відповіді учасників:

Отже, функції держави в рамках юридичної відповідальності, що застосовується до порушників закону, є такими:

- *Охоронна — держава повинна захистити від нових посягань на права й інтереси людей.*
- *Виховна — заходи, ужиті до правопорушника, мають змінити його погляди, свідомість, перевиховати його.*
- *Запобіжна — покарання, застосоване до правопорушника, має застерегти від правопорушення людей, які мають намір учинити протиправні дії.*
- *Правовідновлювальна чи компенсаційна — відновлення прав та законних інтересів особи, які були порушені неправомірною поведінкою.*

До уваги ведучих!

Після кожного запитання до обговорення ведучі уважно вислуховують усі запропоновані відповіді учасників. Якщо учасники під час бесіди правильно відповіли на всі запитання, то ведучі згруповують всі запропоновані варіанти та підсумовують інформацію. Якщо відповіді учасників неповні, ведучі їх доповнюють.

3. Обговорення «Права та норми поведінки. Адміністративна відповідальність»

Мета: надати учасникам інформацію про те, що таке права та норми поведінки у відносинах в суспільстві.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

У суспільстві взаємини між людьми регулюються нормами права та нормами (правилами) поведінки. Давайте обговоримо декілька запитань.

Запитання для обговорення:

- *Що таке, на вашу думку, норми поведінки? Норми поведінки — це загальноприйняті правила, які склалися у суспільстві, порушення яких викликає осуд та неприйняття суспільством, але не призводить ні до яких наслідків. Які ви можете навести приклади? [ведучі слухають відповіді учасників].*
- *А як ви вважаєте, що є нормами права? Норми права — загальнообов'язкові, формально визначені правила, які встановлено або санкціоновано (тобто за невиконання яких настають певні санкції — покарання), а також взято під охорону державою. Дотримання цих норм є обов'язковим, порушення призводить до притягнення до відповідальності. Які ви можете навести приклади? [ведучі слухають відповіді учасників].*

Ведучі продовжують:

Ви, напевно, чули, що також існує таке поняття як «Кримінальний Закон» — це система законодавчих актів України та впроваджених у них положень міжнародних договорів, що містять норми кримінального права. Згідно з цим законом, за вчинення злочину дитина може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Кримінальні правопорушення (злочини) перелічені в Кримінальному кодексі України.

Також існує таке поняття як адміністративна відповідальність за правопорушення.

- *А які, на вашу думку, можуть бути приклади адміністративного правопорушення? [ведучі слухають відповіді учасників та доповнюють].*

Прикладами адміністративного правопорушення можуть бути:

- *неналежна поведінка в школі, на вулиці, в інших громадських місцях, що часто межує з хуліганськими проявами;*
- *бродяжництво,*
- *жорстоке ставлення до ровесників,*
- *брутальне поводження з учителями та однокласниками,*
- *жебрацтво,*
- *втеча з дому.*

До адміністративної відповідальності притягаються особи, яким на момент скоєння правопорушення виповнилось 16 років.

У разі вчинення адміністративного правопорушення дитиною у віці від 14 до 16 років до відповідальності притягаються її батьки або особи, які їх замінюють.

Справи про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми, розглядаються у судовому порядку.

- *Які, на вашу думку, стягнення можуть бути застосовані до неповнолітнього? [ведучі слухають відповіді учасників та доповнюють].*

Стягнення з осіб віком 16—18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, такі:

- *зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;*
- *застереження;*
- *догана або сувора догана;*
- *передання неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, або під нагляд педагогічному чи трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.*

4. Обговорення «Види злочинів та покарань»

Мета: надати учасникам інформацію про види злочинів та покарань.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Теоретично людина може прожити життя, не будучи свідком злочинів. Проте бувають різні життєві ситуації, тому важливо знати, що взагалі вважається злочином, особливо якщо так трапиться, що ви стали його свідком.

Ведучі запитують учасників:

- *Що таке, на вашу думку, злочин?*
Злочин (кримінальне правопорушення) — це передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне каране діяння (дія чи бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину.
- *Чи бачили ви, щоб хтось у вашій присутності чинив злочини? Якщо так, які? Чи було покарано цих людей? [ведучі слухають відповіді учасників та переходять до обговорення видів злочинів].*

Ведучі інформують учасників:

Залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на 4 категорії:

- *злочини невеликої тяжкості;*

- середньої тяжкості;
- тяжкі;
- особливо тяжкі.

Приклади злочинів різного виду тяжкості:

- невеликої тяжкості: незаконне полювання в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, жорстоке поводження з тваринами, підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (покарання до 2 років);
- середньої тяжкості: крадіжка — таємне викрадення чужого майна, давання хабара, ухилення від призову на строкову військову службу (покарання до 5 років);
- тяжкі: умисне тяжке тілесне ушкодження, контрабанда — переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (покарання до 10 років);
- особливо тяжкі: умисне вбивство чи організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб (покарання понад 10 років).

- Як ви вважаєте, зі скількох років настає кримінальна відповідальність? Кримінальній відповідальності підлягає особа, яка досягла 16 років; разом з тим, за окремі тяжкі та особливо тяжкі злочини відповідальність несе особа, яка досягла 14 років.
- А які, на вашу думку, є види покарань, які можуть бути застосовані судом до неповнолітніх? [ведучі слухають відповіді учасників та доповнюють].

Види покарань до неповнолітнього:

- штраф;
  - громадські роботи;
  - виправні роботи;
  - арешт;
  - позбавлення волі на певний строк.
- Чи є у вас питання щодо покарань чи видів злочинів?

*Варто пам'ятати, що одночасно з адміністративною чи кримінальною відповідальністю може наставати і **цивільно-правова відповідальність**.*

Підставами для цивільно-правової відповідальності є наявність будь-якої майнової або моральної шкоди. Наприклад, розбите скло, зламана парта, зіпсований одяг, нанесення тілесних ушкоджень тощо, як наслідок, матиме відшкодування спричинених збитків.

Якщо тобі немає 14 років, то відшкодувати спричинені тобою збитки будуть твої батьки. У разі, якщо тобі вже виповнилося 14 років, відшкодувати збитки необхідно буде самотійно.

5. Обговорення «Особливості кримінального провадження у справах стосовно неповнолітніх»

Мета: надати учасникам інформацію про особливості кримінального провадження у справах стосовно неповнолітнього.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Зараз ми вам розповімо про певні особливості щодо того, що відбувається з неповнолітнім, який вчинив правопорушення.

Особливості:

- справи про злочини, вчинені неповнолітніми, розслідують спеціально уповноважені слідчі;
- крім того, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані якнайменше порушувати звичайний уклад життя неповнолітнього та зважати на його психологічні особливості, щоб уникнути негативного впливу;
- якщо так трапилося, що неповнолітній вчинив правопорушення, батьки або інші його законні представники беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого;
- до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, — передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

- А як ви вважаєте, хто має бути присутнім при допиті неповнолітнього? [ведучі слухають відповіді і підсумовують].

Допит малолітньої (до 14 років) або неповнолітньої особи (від 14 до 18 років) проводиться у присутності:

- захисника,
- законного представника (батьки, опікуни чи піклувальники, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї),
- педагога або психолога, а за необхідності — лікаря.

- Чи всім все зрозуміло? Чи є додаткові запитання?

6. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі аналізу ситуацій.

Перед вами ситуації. Проаналізувавши кожен факт, визначте, яка із них вважається злочином. Чому? Оцініть кожен факт за шкалою від «1» за найменш серйозний злочин до «5» за найбільш серйозний.

Приклади ситуацій для обговорення:

1. Група підлітків випиває у Петра вдома, їм по 13—16 років. Вони вирішили взяти машину його матері, щоб покататися по місту. Петро каже: «Моя мама не заперечуватиме, все буде добре. Нічого з нами не трапиться».
2. Дівчина 15-ти років стоїть на дорозі. Вона намагається зупинити машину: «Я їду з дому, нарешті я втікаю звідси подалі, знайду собі роботу в Києві», — каже вона сама до себе.
3. Молодий хлопчина, 14-ти років, стоїть посеред вулиці із запаленою цигаркою: «Ооо, це так приємно, тепер я не відчуваю жодного болю».
4. Підліток пролазить у вікно будинку. «Залишайся тут і пильнуй», — каже 18-річний Олексій до 15-річного Михайла: «Я швидко залізу всередину і спробую знайти гроші».
5. Дві дівчини сидять на лавці. «Не хвилюйся, — каже 16-літня Мирослава до своєї ровесниці Олі. — Вони не будуть навіть шукати цих окулярів, вони не дуже дорогі».

Отож, тепер ви знаєте, що таке юридична відповідальність, які є види злочинів та які можуть бути покарання за порушення законодавства. Будемо сподіватися, що ви самі не порушуватимете закон, а також вам не доведеться бути свідком правопорушень. Але треба бути обізнаними, і тепер ви знаєте достатньо, щоб принаймні поширити цю інформацію серед знайомих та друзів з тим, аби попередити різні неприємні ситуації. Успіхів вам!

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами дуже плідно попрацювали. Подякуймо один одному оплесками за стилем, як плескають студенти у США: стуком кулачків об парту. Зробимо це згуртовано: спочатку тихо, а потім дедалі голосніше.

До побачення!

Заняття 3. Дії у випадку, коли тебе затримала поліція

Мета: надати учасникам знання про права та правила при спілкуванні з поліцією.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання (2 хв.).
2. Обговорення «Види відповідальності неповнолітніх» (5 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Основні права та правила спілкування з поліцією» (10 хв.).
4. Рольова гра «Я і поліція» (25 хв.).
5. Висновки до заняття (2 хв.).
6. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:

Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати... (ім'я, посада). Сьогодні у нас з вами буде цікава та пізнавальна зустріч, на якій ми розглянемо одне дуже важливе питання: як необхідно правильно спілкуватися з поліцією у різних ситуаціях.

2. Обговорення «Види відповідальності неповнолітніх»

Мета: нагадати учасникам інформацію про види правопорушень та покарання за їх вчинення.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Пригадаймо, що ви вже знаєте про відповідальність неповнолітніх? Отже:

- *За які дії може настати адміністративна відповідальність? З якого віку?*

***Адміністративна відповідальність** настає за порушення норм Кодексу України про адміністративні правопорушення, наприклад, порушення правил безпеки дорожнього руху, вживання алкоголю в громадських місцях, дрібні крадіжки, хуліганство... Адміністративна відповідальність настає з **16 років**.*

- *За які дії може настати кримінальна відповідальність? З якого віку?*

***Кримінальна відповідальність** — вчинення суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, що передбачено Кримінальним кодексом України. Кримінальна відповідальність настає з **16 років**, але за окремі види злочинів — з **14 років**.*

*Одночасно з адміністративною чи кримінальною відповідальністю може наставати і **цивільно-правова відповідальність** — відшкодування спричинених збитків — з 14 років. До 14 років відшкодувати спричинені збитки будуть твої батьки.*

До уваги ведучого!

У разі, якщо з цим класом (групою) проводилося попереднє заняття щодо відповідальності підлітків за порушення закону, ведучі коротко згадують, що було розглянуто, ставлячи відповідні запитання дітям. Якщо таке заняття не проводилося, ведучі коротко надають інформацію про види відповідальності та особливості її настання.

3. Інформаційне повідомлення «Основні права та правила спілкування з поліцією»

Мета: надати учасникам алгоритм спілкування з поліцією під час затримання.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Ми можемо дотримуватися всіх правил, бути законослухняним громадянином, але може так статися, що до вас підійшли представники поліції.

Причин може бути безліч.

Наприклад: Ви йдете на тренування з великою сумкою спортивних речей, а в цьому районі щойно повідомили про пограбування квартири, відповідно, вас можуть зупинити, маючи вагомні на те підстави.

Якщо вас затримали / зупинили, дуже важливо знати, що робити і як себе поводити в такій нестандартній ситуації.

Перш за все, зберігайте спокій та не вживайте нецензурних слів, не хвилюйтеся.

Далі ведучі продовжують розповідь, паралельно фіксуючи на дошці ключові аспекти у дві колонки «Дії поліції» та «Дії неповнолітнього».

Тепер розглянемо безпосереднє спілкування неповнолітнього з представником поліції:

1. Під час зупинки поліцейський називає своє прізвище, ім'я та по батькові, посаду, спеціальне звання.

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представляється	

2. Поліцейський має пояснити вам причину звернення / зупинки / затримання.

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представляється	
2. Пояснює причини	

3. Ви можете попросити показати службове посвідчення, щоб пересвідчитися, що ті, хто вас зупинив, затримав, справді є представниками поліції, та переписати дані поліцейського або сфотографувати їх (стаття 18 Закону України «Про національну поліцію»).

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представляється	
2. Пояснює причини	1. Просить показати посвідчення та фотографує його

4. Представник поліції має встановити вашу особу та ваш вік. Ви маєте пред'явити документи, що засвідчують вашу особу (учнівський / студентський квиток або паспорт), якщо у вас немає з собою таких документів, то ви маєте чітко назвати

ваші данні, наголосити, що ви є неповнолітнім та дати номер телефону дорослого (батьків, опікунів), який може підтвердити вашу особу.

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представляється	-
2. Пояснює причини	1. Просить показати посвідчення та фотографує його
3. Просить показати документ, який засвідчує вашу особу	2. Показує у розгорнутому вигляді учнівський / студентський квиток або інший документ, що засвідчує особу. 3. Якщо не має при собі документа — чітко називається та надає телефон того, хто може підтвердити особу

5. Поліцейський може попросити оглянути ваші речі (пам'ятаєте, що ми розглядаємо приклад з пограбуванням в цьому районі, а ви з великою сумкою). Ви можете **самостійно** показати вміст сумки, щоб представники поліції переконалися, що все в порядку.

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представляється	-
2. Пояснює причини	1. Просить показати посвідчення та фотографує його
3. Просить показати документ, який засвідчує вашу особу	2. Показує у розгорнутому вигляді учнівський / студентський квиток або інший документ, що засвідчує особу. 3. Якщо не має при собі документа — чітко називається та надає телефон того, хто може підтвердити особу 4. Вказує, що йому ще не виповнилося 18.
4. Просить показати речі	5. Самостійно та спокійно показує (наприклад, вміст сумки).

На цьому ваше спілкування з поліцейськими може бути завершене, якщо все в порядку.

Зараз ми розглянули стандартну ситуацію, де неповнолітній виконав всі прохання поліції і питання було вирішене абсолютно спокійно. Таким чином заощадиться ваш час і час поліцейського, який він може використати на пошуки справжнього злочинця.

У вищевказаній послідовності дій підліток міг вчинити і по-іншому:

- не показувати документ, що засвідчує особу, або поліцейські не змогли додзвонитися за наданим номером;
- вживати ненормативну лексику при спілкуванні;
- відмовитися відкривати сумку.

Такі дії дають повне право затримати такого підлітка та забрати його до відділку для з'ясування всіх обставин.

Іншими причинами для затримання підлітка та доставлення його до відділку можуть бути:

- підлітка застали під час вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення;
- потерпілий та очевидці прямо вказали на підлітка, який вчинив злочин;
- на підлітку, який підозрюється, або на його одязі, при ньому або в його житлі виявлено явні сліди злочину;

- є ухвала слідчого, судді або суду про примусове доставлення підлітка.

В такому випадку вам необхідно запам'ятати ще декілька умов:

1. Представник поліції пояснює вам, що для уточнення інформації вас доставлять у відділок. Ви, своєю чергою, не пручайтеся та не намагайтеся тікати (оскільки це може бути розцінене як злісна непокоря та до вас можуть застосувати фізичну силу). Запитайте, в який саме відділок та за якою адресою вас везуть. Подзвоніть батькам / опікунам або особам, які їх замінюють, та повідомте про факт затримання та адресу, куди вас відвозять.

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представник поліції говорить про те, що змушений забрати підлітка до відділку	1. Запитує адресу відділку. 2. Дзвонить батькам / опікунам або особам, що їх замінюють, та повідомляє про затримання, вказує адресу.

2. По прибуттю до відділку зафіксуйте час, його мають записати у журналі. Вас мають право тримати не більше 3 годин.

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представник поліції говорить про те, що змушений забрати підлітка до відділку	1. Запитати адресу відділку. 2. Дзвонить батькам / опікунам або особам, що їх замінюють, та повідомляє про затримання, вказує адресу.
2. Фіксує у журналі час прибуття	3. Запам'ятовує чи записує, якщо є де, час прибуття.

3. Попросіть представника правоохоронних органів обов'язково зв'язатися з вашими батьками / опікунами або особами, що їх замінюють, та повідомити їх про затримання. Якщо вас затримали за підозрою у вчиненні злочину або адміністративного правопорушення, за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, вам обов'язково має бути забезпечений безкоштовний адвокат.

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представник поліції говорить про те, що змушений забрати підлітка до відділку	1. Запитати адресу відділку. 2. Дзвонить батькам / опікунам або особам, що їх замінюють, та повідомляє про затримання, вказує адресу.
2. Фіксує у журналі час прибуття	3. Запам'ятовує чи записує, якщо є де, час прибуття.
	4. Просить повідомити батьків / опікунів або осіб, що їх замінюють, про факт затримання. 5. Просить забезпечити адвоката.

4. Представники правоохоронних органів складають протокол затримання, де вони описують інцидент, та вказують час, коли вас доставили до відділку. Ви маєте з ним ознайомитись, якщо є хоча б один пункт, з яким ви не погоджуєтесь, ви маєте право не підписувати його та не відповідати на запитання. Краще справи з підписами та документи вирішувати у присутності батьків / опікунів або осіб, що їх замінюють, та вашим адвокатом.

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представник поліції говорить про те, що	1. Запитати адресу відділку.

змушений забрати підлітка до відділку.	2. Дзвонить батькам / опікунам або особам, що їх заміняють, та повідомляє про затримання, вказує адресу.
2. Фіксує у журналі час прибуття.	3. Запам'ятовує чи записує, якщо є де, час прибуття.
	4. Просить повідомити батьків / опікунів або осіб, що їх заміняють, про факт затримання. 5. Просить забезпечити адвоката.
3. Заповнює протокол затримання. У разі відмови підлітка поставити підпис, протокол складається у присутності двох понять.	6. Ознайомлюється з протоколом. Ставить підпис (за бажанням).
4. У разі, якщо є підозра, що підліток вчинив кримінально-карний злочин, справа передається до слідчого відділу.	

5. Адміністративне затримання триває 3 години. Якщо вас затримали за підозрою у вчиненні злочину, то впродовж 24 годин вам мають вручити повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Якщо впродовж 72 годин з моменту затримання вам не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою, вас мають негайно відпустити.

Дії поліції	Дії неповнолітнього
1. Представник поліції говорить про те, що змушений забрати підлітка до відділку.	1. Запитати адресу відділку. 2. Дзвонить батькам / опікунам або особам, що їх заміняють, та повідомляє про затримання, вказує адресу.
2. Фіксує у журналі час прибуття.	3. Запам'ятовує чи записує, якщо є де, час прибуття.
	4. Просить повідомити батьків / опікунів або осіб, що їх заміняють, про факт затримання. 5. Просить забезпечити адвоката.
3. Заповнює протокол затримання. У разі відмови підлітка поставити підпис, протокол складається у присутності двох понять	6. Ознайомлюється з протоколом. Ставить підпис (за бажанням).
4. У разі, якщо є підозра, що підліток вчинив кримінально-карний злочин, справа передається до слідчого відділу.	
5. 3 години — адміністративне затримання; 24 години — вручення повідомлення про підозру (функція слідчого); 72 години — вручення вмотивованого судового рішення про тримання під вартою або негайне відпущення (функція слідчого).	

Запитання для обговорення:

- Чи зрозумілою є інформація?

- *Які виникають питання стосовно цієї інформації?*

До уваги ведучих!

Якщо дітям видається складним розуміння певних термінів, повідомлення можна спростити.

Рольова гра «Я і поліція»

Мета: надати учасникам можливість відпрацювати навички спілкування з поліцейським під час затримання.

Час: 25 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам взяти участь у рольовій грі, яка допоможе відтворити алгоритм дій при затриманні. Для цього поліцейські обирають бажаних, які беруть участь у грі.

Що ж, ми з вами розглянули, якими мають бути ваші дії та дії поліцейського під час зупинки / затримання. А зараз спробуємо програти таку ситуацію і для цього нам необхідно два добровольці.

До уваги ведучих!

Якщо на виконання вправи згоден лише один учасник, а решта категорично відмовляються, тоді Ви зможете зіграти роль підлітка, а учасник — поліцейського.

Отже, ситуація: Ви йдете по вулиці з великою сумкою. Вас зупиняє поліція.

До уваги ведучих!

Якщо є багато бажаних, то можна при програванні ситуації в другий раз замінити акторів, а також запропонувати підліткам іншу ситуацію.

Ведучі продовжують:

Ви вже побачили, як має відбуватись спілкування між неповнолітньою особою та поліцейським у випадку зупинки, та розглянули, які дії призводять до позитивного завершення зустрічі, а які можуть провокувати поліцейських до затримання неповнолітнього та направлення його до відділку. Які висновки ми можемо зробити?

Ведучі по закінченню вправи підсумовують побачене та дякують учасникам за сміливість та гарну гру.

5. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятись враженнями.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі «запитання-відповідь»:

Тепер згадаємо основні тези нашого заняття. Ми зараз ставитимемо вам запитання, а ви, піднявши руку, швидко надаватимете відповіді.

- *Що має робити підліток під час затримання його поліцейським?*
- *Якими мають бути дії поліцейського під час спілкування з неповнолітньою особою під час зупинки / затримання?*
- *Які можуть бути наслідки для неповнолітнього, який чинить опір при спілкуванні з поліцейським?*

6. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Дякуємо, що ви були активними. Маємо надію, що такі ситуації залишатимуться тільки в якості гри під час занять. Але якщо трапиться так, що ви спілкуватиметеся з поліцейськими, які зупинять вас на вулиці, ви знатимете, що необхідно робити та який порядок дій має бути, щоб вся ситуація завершилась позитивно та ваші права не було порушено.

А зараз нагородимо один одного аплодисментами.

До побачення!

Заняття 4. Причини правопорушень серед підлітків та їх попередження

Мета: актуалізувати питання необхідності дотримання прав людини та дитини, розглянути шляхи попередження вчинення протиправних дій.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання (2 хв.).
2. Обговорення «Наші права та обов'язки» (10 хв.).
3. Обговорення «Причини скоєння правопорушення та способи запобігання їм» (25 хв.).
4. Висновки до заняття (7 хв.).
5. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:

Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас з вами буде цікава та пізнавальна зустріч, на якій ми розглянемо питання попередження правопорушень серед підлітків.

2. Обговорення «Наші права та обов'язки»

Мета: актуалізувати тему, пригадати з дітьми їхні права та обов'язки.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі запитують в учасників:

- *Як ви розумієте фразу: «Наші права закінчуються там, де починаються права іншої людини». Чи можете ви навести приклади?*

Після того, як учасники навели приклади, ведучі дякують їм за висловлювання та продовжують обговорення.

До уваги ведучих!

Якщо учасники не можуть навести приклади, ведучі пропонують свої приклади для розгляду. Таким прикладом можуть бути:

- Всі люди мають однакові права, наприклад, право на отримання інформації, але разом з цим не можна читати чужі повідомлення / листи (право на таємницю листування).
- Всі мають право на самовираження, але способи самовираження не мають порушувати норми громадського порядку.
- Всі мають право на свободу пересування, але ніхто не має права заходити без дозволу у чуже житло.

Ведучі продовжують:

Порушуючи права іншої людини, ми несемо юридичну відповідальність перед Законом, в якому міститься заборона на порушення такого права. Пригадайте, яким може бути види відповідальності за порушення Закону. [ведучі слухають відповіді учасників]

Отже, існує три основних види відповідальності: адміністративна, кримінальна та цивільно-правова — і вони застосовуються у відповідності до чинного законодавства України.

До уваги ведучих!

Ведучі приймають запропоновані відповіді учасників, якщо якісь покарання не були згадані, то необхідно доповнити список.

Ведучі пригадують з учасниками, за які правопорушення може настати адміністративна, кримінальна та цивільно-правова відповідальність та з якого віку. Інформація щодо цього подана у Занятті «Відповідальність підлітків за порушення закону» для учнів 6—11 класів.

3. Обговорення, робота в групах «Причини скоєння правопорушення та способи запобігання їм»

Мета: визначити причини скоєння підлітками правопорушень та визначити способи запобігання протиправній поведінці.

Час: 25 хв.

Хід проведення

Ведучі ставлять запитання учасникам:

- Чому молоді люди скоюють правопорушення?

Учасники називають всі можливі причини, ведучий записує відповіді на дошці, групує їх у дві колонки:

- Перша — Незнання інформації;
- Друга — Невміння керувати емоціями.

Але самі колонки залишає без назв, ось так:

...	...
-	-
-	-

Ведучі приймають всі варіанти учасників доти, поки не буде названо хоча б по дві причини з кожної групи.

До уваги ведучих!

Якщо учасникам складно назвати причини, то ведучі можуть запропонувати свої варіанти:

<i>Незнання інформації</i>	<i>Невміння керувати своїми емоціями</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Я не знав, що така дія є протизаконною... - Я побачив телефон на зупинці, не знала, хто власник і взяв його собі, я ж знайшов його, тому він мій... - Мене попросили передати сумку, я навіть не знав, що там...	<ul style="list-style-type: none"> - Нам було весело, і ми вирішили пожартувати, подзвонити за номером 102 і сказати про вибухівку у школі... - Я був дуже злий і вдарив його... - Я був напідпитку і не зрозумів, як це відбулося... я навіть не пам'ятаю... - Мені дуже хотілося цього ноутбука, і я взяв покористуватися ним... - Я хотів помститися за образу...

Ведучі підсумовують напрацювання учасників:

Може бути багато причин скоєння правопорушення, але умовно їх можна об'єднати у дві групи — «Незнання інформації» [ведучий підписує назву першої колонки та зачитує записані приклади] та «Невміння керувати своїми емоціями» [ведучий підписує назву другої колонки та зачитує записані приклади].

І тепер, коли ми розуміємо, які причини призводять до здійснення правопорушення, нам необхідно з'ясувати, що треба зробити, щоб наші дії не несли протизаконного характеру.

Для цього ми об'єднаємося у дві групи — команди [можна, за рядами, якщо учні сидять за партами] та проведемо невелике змагання:

***Перша команда** має подумати про способи уникнення правопорушень через першу причину «Незнання» та записати їх (на аркуші чи у себе в зошитах).*

***Друга команда** — «Невміння керувати своїми емоціями» і також їх записати.*

Діти можуть працювати як командами (об'єднавшись разом), так і індивідуально, якщо клас з великою кількістю учнів.

Відповідати почнемо по черзі: спочатку про причини категорії «Незнання», хто вже придумав свій варіант піднімайте руку [ведучі обирають того, хто буде відповідати].

Тепер підійшла черга команди, що аналізувала причини з категорії «Невміння керувати своїми емоціями» [ведучі обирають того, хто буде відповідати].

Коли варіанти закінчилися у однієї команди, перемога іншої команди зараховується лише в тому випадку, якщо вона запропонує по одному варіанту зі своєї колонки та колонки суперників.

Вітаємо наших переможців! Поаплодуємо їм всі разом!

Ведучі продовжують:

Пам'ятайте, що незнання закону не звільняє від відповідальності. Разом з тим, вчинення правопорушення під впливом дії психоактивних речовин (алкоголь,

наркотики) чи групою осіб, є обтяжуючими обставинами під час розгляду справи та винесення вироку.

До уваги ведучих!

Варіанти усунення причин правопорушення:

<i>Незнання інформації</i>	<i>Невміння керувати своїми емоціями</i>
<ul style="list-style-type: none"> - не знаєш — запитай у старшого (батьків, вчителя, поліції); - почитай закони; - слід запам'ятати: брати не своє, навіть якщо на перший погляд воно нічیه — це порушення закону; - запитувати та наполягати показати, що саме ти маєш передати чи десь залишити на прохання знайомих чи навіть друзів...	<ul style="list-style-type: none"> - перед тим, як щось зробити, треба подумати, які можуть бути наслідки; - жарти мають бути добрими для всіх; - перед тим, як агресивно реагувати, порахуй до 10; - не вживай алкоголю, завжди пам'ятай: дуже важливо залишатися тверезим та володіти собою; - завжди думати думай, що кожен буде нести особисту відповідальність: якщо інші готові сісти за ґрати, та чи хочу цього я? - помста — це не спосіб вирішення конфлікту, найкраще спільно обговорити ситуацію, що виникла, та домовитися про те, як спілкуватися далі.

5. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі «запитання-відповідь»:

Згадаймо основні тези нашого заняття. Ми зараз ставитимемо вам запитання, а ви, піднявши руку, швидко надаватимете відповіді:

- *З якого віку людина несе відповідальність за правопорушення?*
- *Які види покарань існують за правопорушення?*
- *Якими можуть бути причини правопорушень?*
- *Що необхідно робити неповнолітнім для попередження скоєння правопорушень?*

6. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами плідно попрацювали. Ми віримо, що ми з вами будемо зустрічатись лише на заняттях або щоб сфотографуватись. А зараз нагородимо

один одного аплодисментами, причому це зробимо це так, щоб спочатку вони звучали тихо і поступово ставали дедалі голоснішими!
До побачення!

Заняття 5. Розв'язання конфліктів мирним шляхом

Мета: сформувати поняття про конфлікт, ознайомити з причинами виникнення та способами вирішення конфліктних ситуацій; розвинути усвідомлення важливості дотримання правил безконфліктного спілкування.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення, інформаційне повідомлення «Поняття "конфлікт"» (5 хв.).
3. Обговорення «Причини, учасники та наслідки конфліктів» (25 хв.).
4. Обговорення «Шляхи вирішення конфлікту» (12 хв.).
5. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, ознайомити з метою зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:

Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас з вами буде цікава та пізнавальна зустріч, на якій ми розглянемо, що таке конфлікти та поміркуємо над способами їх вирішення.

2. Обговорення, інформаційне повідомлення «Поняття "конфлікт"»

Мета: дати визначення поняттю «конфлікт».

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Ми всі в житті стикаємося з конфліктами. Скажіть, будь ласка, які асоціації викликає у вас це поняття?

Ведучі записують на дошці / аркуші фліпчарту асоціації учасників. Із всього переліку виокремлюють ті, що дають негативний опис конфлікту, та ті, що дають позитивну характеристику.

Після того, як учасники висловилися, ведучі запитують:

- Чи можливе існування людства, суспільства без конфліктів? Чому?
- Чи може конфлікт бути позитивним (виконувати позитивні функції?)

Ведучі роблять висновок:

Конфлікт має свої негативні та позитивні прояви і наслідки. І від того, як людина ставиться до конфлікту, як його сприймає, і буде залежати вирішення конфлікту. Для вирішення конфлікту також важливо розуміти, що не сам конфлікт є проблемою, а наша поведінка до, під час та після конфлікту. Щоб конфлікт розв'язати позитивно, його не треба боятися, а треба вміти вирішувати мирним шляхом.

На наступному етапі ведучі дають коротке інформаційне повідомлення:

Конфлікт (з лат. conflictus — зіткнення) — це зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок, поглядів сторін.

За своїми наслідками конфлікти можуть бути деструктивними та конструктивними. До деструктивних належать всі ті, що ведуть до загострення взаємин та не сприяють пошукам позитивного вирішення конфліктного питання. Конструктивні, навпаки, сприяють взаєморозумінню та пошуку позитивних шляхів до вирішення конфлікту.

Щодо структури конфлікту.

Йоган Гальтунг — професор мирних студій Американського університету та університетів Рітсумайкен, Тромсо і Віттен; директор мережі «ТРАНССЕНД: мир і розвиток». Як засновник міжнародного інституту досліджень миру 1959 року і журналу «Дослідження миру» 1964, професор Гальтунг вважається багатьма ключовою фігурою в академічній дисципліні студій миру і конфліктів.

За словами Й. Гальтунга, конфлікт, подібно до органічних форм життя, має свій власний життєвий цикл. Він виникає, досягає емоційного, навіть насильницького кульмінаційного пункту, спадає, зникає і часто виникає знов. Це логічно: окремі особи і групи (нації, держави тощо) мають цілі.

- *Цілі можуть бути несумісними.*
- *Коли цілі несумісні, народжується проблема, суперечність.*
- *Будь-яка особа чи сторона з нереалізованими цілями почувається розчарованою і невдоволеною.*
- *Розчарування і невдоволеність може призводити до агресії, змінюючи внутрішнє ставлення ображених чи зовнішню поведінку у вигляді словесного чи фізичного насильства.*
- *Насильство може поширювати спіральне контр-насильство, спіральне насильство перетворюється в метаконфлікт (подібно метастазам при онкологічному захворюванні), переростаючи цілі охорони і руйнації.*

Таким чином, конфлікт може мати вічне життя, подразнюючи та завдаючи шкоди, зникаючи і виникаючи знов.

3. Обговорення «Причини, учасники та наслідки конфліктів»

Мета: розглянути правила безпечної поведінки під час конфлікту.

Час: 25 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Пропонуємо вам об'єднатися в 3 групи. Протягом 10 хвилин групі 1 необхідно прописати причини конфліктів; групі 2 — з ким можуть виникати конфлікти у дітей; групі 3 — наслідки конфліктів для людини особисто та суспільства в цілому. Потім просимо вас представити результати вашої роботи (для кожної групи по 3 хвилини).

Ведучі приймають відповіді учасників та коментують їх.

До уваги ведучих!

Після презентації груп ведучі можуть надати учасникам таку інформацію:
Кристофер Мор виокремлює п'ять основних причин конфліктів та можливості

втручання, покладаючи за основу джерела конфліктів.

1. Інформація

- Брак інформації
- Неправильна інформація
- Різниця в інтерпретації (тлумаченні) інформації

2. Інтереси та очікування

- Цілі та потреби

3. Взаємини

- Брак взаємодії
- Повторювана негативна поведінка
- Помилкове сприйняття, стереотипи
- Недовіра

4. Структурні конфлікти

- Ресурси
- Влада
- Часові обмеження

5. Цінності

- Різні критерії оцінювання ідей (місій, перспектив)
- Різні стилі життя, ідеологія, релігія

4. Обговорення «Шляхи вирішення конфлікту»

Мета: ознайомити з способами вирішення конфліктів, сформувати позитивне ставлення до вирішення конфліктів мирним шляхом.

Час: 12 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Уявіть собі, що у вас з сусідом / сусідкою за партою або з другом / подругою є один апельсин, і кожному / кожній з вас він дуже потрібен. Будь ласка, запропонуйте якомога більше різних варіантів вирішення цього конфлікту.

Ведучі приймають всі відповіді учасників та записують на дошці / аркуші фліпчарту.

Ведучі коментують відповіді учасників та інформують:

Виокремлюють декілька основних способів вирішення конфліктів з позиції сили, закону, інтересів:

- Вирішення з позиції сили, коли домінує одна сторона (відібрати апельсин).

- Вирішення з позиції закону (звернутися до суду).

- Вирішити з позиції інтересів (з'ясувати, що хоче зробити з апельсином кожна сторона конфлікту. Наприклад, одна сторона конфлікту хоче вичавити сік з м'якоти, після чого викидає шкірку. Інша, навпаки, хоче використати цедру апельсина для додавання в тісто для торта. Таким чином конфлікт вичерпано).

Також виокремлюють способи вирішення конфліктів за поведінкою сторін:

- Домінування однієї людини над іншою (відібрати апельсин).

- Відхід від конфлікту (піти геть, викинути апельсин або віддати третій особі, просто дивитися на апельсин, покласти апельсин в холодильник).

- Компроміс (розрізати апельсин, вичавити сік, почистити, поділити на дольки, будь-яка інша форма поділу).

- Вирішення конфлікту з урахуванням інтересів обох сторін (купити ще один апельсин, спекти торт та розділити його на всіх, посадити зернятко та виростити дерево і т.д.).

Запитання для обговорення:

- Як ви вважаєте, які способи вирішення конфлікту є більш сприятливими? Чому?

Ведучі роблять висновок:

Отже, для позитивного вирішення конфлікту варто дотримуватися певних правил безконфліктного спілкування та порад щодо мирного розв'язання таких ситуацій:

- ✓ *Для позитивного вирішення конфлікту дуже важливо враховувати інтереси сторін конфлікту.*
- ✓ *Чим більше ви можете запропонувати варіантів вирішення конфлікту, тим менш вірогідним є варіант вирішення шляхом насильства.*
- ✓ *Не бійтеся конфлікту. Вмійте його вирішувати.*
- ✓ *Розумійте різницю між людьми і проблемою.*
- ✓ *Продумуйте безліч можливостей дії, перш ніж прийняти рішення про те, що необхідно зробити.*
- ✓ *Переслідуйте тільки такі цілі, які підходять як для вас, так і для іншої сторони, навіть якщо інша сторона поводить себе відповідним чином.*
- ✓ *Стежте за тим, щоб результат задовольняв загальнообов'язкові критерії.*

До уваги ведучих!

Надавайте інформацію про роботу **Національної дитячої «гарячої» лінії**, телефон 0 800 500 225 або 772 (безкоштовно) в межах України (з понеділка по п'ятницю з 10.00 до 20.00, в суботу — з 10.00 до 16.00). На «гарячій лінії» можна отримати інформаційні, психологічні та правові консультації щодо протидії жорстокому поводженню з дітьми, експлуатації дітей і захисту їх прав та інтересів.

5. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Подякуймо один одному оплесками в один ритм.

До побачення!

Якщо є інформаційні матеріали, ведучі роздають їх учасникам.

Заняття 6. Попередження вживання наркотиків. Наркотики та закон

Мета: поінформувати учасників про сутність наркотичних речовин, а також про законні та незаконні дії у ситуаціях, де фігурують психоактивні речовини; сприяти розумінню негативних наслідків вживання наркотиків.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (5 хв.).
2. Вправа «Причини та наслідки вживання наркотиків» (15 хв.).
3. Вправа «Перший і лише єдиний раз» (10 хв.).
4. Обговорення «Пошук фактів» (12 хв.).
6. Висновки до заняття (3 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання, оголошення теми заняття

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі: *Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні хочемо поговорити з вами на одну із тем, яка рідко обговорюється відверто між дорослими та дітьми / підлітками / молодими людьми. Це тема вживання психоактивних речовин — наркотиків. Насправді нам цікаво почути вашу думку щодо причин вживання підлітками та молодими людьми наркотиків, а також дізнатися, що ви знаєте про регулювання законом цього питання. Для початку пропонуємо вам для обговорення декілька питань».*

Запитання для обговорення:

- Що таке наркотик?
- Які види наркотиків ви знаєте?
- Які способи вживання наркотиків відомі вам?

До уваги ведучих!

Відповіді учасників на ці запитання мають зорієнтувати ведучого, які наркотичні речовини можна згадувати у ході заняття. Ті, які не були названі учасниками, не варто згадувати та обговорювати.

Сьогодні, на жаль, вживання психоактивних речовин серед молоді — доволі поширене явище. Проте, починаючи вживати ті чи інші психоактивні речовини (цигарки, алкоголь, наркотики), молоді люди рідко замислюються над можливими наслідками, що очікують на них в майбутньому. Якщо я спитаю вас, чи наркоманія — це хвороба чи вибір людини, як ви відповісте?

До уваги ведучих!

Ведучому варто акцентувати увагу учасників на тому, що коли молода людина починає вживати ті чи інші психоактивні речовини, то це є її вибором (не завжди свідомим, адже часто підлітки не вміють прогнозувати можливі наслідки від своїх дій), проте зрештою цей вибір призводить до хвороби — наркоманії, що потребує при її лікуванні сторонньої допомоги спеціалістів і при невчасному втручанні може призвести до незворотніх процесів пошкодження організму та до летальних випадків.

Ведучий запитує:

- *Як ви думаєте, скільки відсотків залежних людей повертається знову до життя без наркотиків?* [учасники вголос коментують та пропонують варіанти].

Ведучий відповідає:

Шкода, але менше 10 %! Але тут потрібно розуміти, що 10 % — це ті особистості, які готові були почути, зрозуміти та вкласти неймовірні зусилля, щоб подолати хворобу. Можна порівняти життя наркозалежних людей з ескалатором, який рухається вниз... Людина, яка вживає вперше наркотичну речовину, ступає на цей ескалатор і рухається донизу. Повернути назад можна у будь-якому випадку, але чим раніше, тим простіше повернутися нагору.

2. Вправа «Причини та наслідки вживання наркотиків»²

Мета: довести учасникам актуальність проблеми наркоманії та обговорити причини та наслідки вживання наркотичних речовин підлітками та молоддю.

Час: 15 хв.

Хід проведення

На першому етапі (3 хв.) ведучий пропонує запитання для обговорення:

- Як ви вважаєте, які обставини спонукають підлітка до вживання наркотичних речовин?
- Чи спостерігали ви за тим, що відбувалось далі з людьми, які почали вживати наркотичні речовини?

Учасники за бажанням розповідають про ситуації зі своєї життєвої практики або з практики знайомих чи друзів про досвід та обставини, які спонукали до початку вживання наркотичних речовин.

Коли учасники висловлять думки, ведучий має наголосити, що ситуації вживання досить поширені та різні.

На другому етапі (робота в групах — 5 хв.), після обговорення у широкому колі, ведучий об'єднує учасників у декілька груп (число груп має бути парне: 2, 4 або 6). Далі ведучий наголошує, що протягом 5-7 хв. група 1 записує на аркуші якомога більше причин, що спонукають підлітків до вживання наркотиків, а група 2 — якомога більше наслідків, до яких призводить вживання. Якщо груп більше, ніж 2, то завдання повторюється для інших груп (група 3(5) — причини, 4(6) — наслідки).

² Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / За ред. Т. В. Журавель; Авт. кол.: Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. — К., 2010. — 168 с.

На третьому етапі (8 хв.), після того, як групи закінчили виконувати завдання, вони по черзі презентують результати своєї роботи для всіх інших учасників. Якщо декілька груп працювали над одним завданням, то презентує одна група, а інші доповнюють відповідь тими варіантами, які не прозвучали.

До уваги ведучих!

Наприкінці ведучий підсумовує та зазначає, що причин, які призводять до вживання наркотиків, може бути багато і цей список можна ще продовжувати, адже у кожного вони свої, а ось наслідки — майже у всіх людей однакові: погіршення здоров'я, втрата важливих соціальних контактів (розрив стосунків із родичами та друзями, втрата коханих), проблеми із навчанням (людина кидає навчальний заклад, якщо вчилася), деградація та смерть.

4. Вправа «Перший і лише єдиний раз»

Мета: сприяти розумінню учасниками системи формування залежності від наркотичних речовин.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучий наголошує, що всі наркотичні речовини мають однакову картину звикання до них, тобто розвитку залежності, але дещо різний вплив на організм, та пропонує розглянути це на прикладі алкоголю.

Далі ведучий пропонує учасникам коментувати поступово, що відбувається з людиною після:

- першої спроби алкоголю, другої, третьої? [доза збільшується]
- а якщо це вживання вже має систему?
- а якщо це поступово призводить до вживання алкоголю навіть наодинці?
- а якщо людині вже достатньо мінімальної дози, щоб абсолютно сп'яніти? [доза зменшується, проте це свідчить про розвиток фізичної залежності від речовини]

Наприкінці ведучий підсумовує сказане учасниками та коротко пояснює стадії формування залежності.

До уваги ведучих!

Під час інформаційного повідомлення можна коротко надати таку інформацію:

Розвиток алкогольної залежності має чотири фази:

Початкова фаза:

Людині здається, що алкоголь покращує її настрій, допомагає позбутись страху і зміцнює віру у власні сили. Спочатку людина вживає алкоголь саме з цією метою, але поступово звикає, перерви між вживанням алкоголю скорочуються. Вона п'є швидко, особливо коли починає, щоб швидше досягти певного рівня сп'яніння, не хвилюється, п'є стільки, скільки їй потрібно.

Попередня фаза:

Особа, що вживає алкоголь, прагне постійно збільшувати дозу. Вживання алкоголю частішає. Дедалі частіше виникає стан сильного сп'яніння (перевищення дози).

Вирішальна фаза:

З'являється залежність від алкоголю. Людина, що п'є, вже не здатна себе контролювати, не може зупинитися. Інколи вона п'є і декілька днів поспіль («запой»). Починають виникати непорозуміння з оточенням. Коментарі щодо вживання алкоголю людина сприймає як несправедливість і додатковий привід до випивки. Буває так, що вона вирішує або обіцяє собі / близьким, що не буде пити або випиватиме менше, але це найчастіше їй не вдається (адже коли вже йдеться про хворобу, без допомоги спеціалістів обійтися важко).

Прикінцева фаза:

Людина вже не може жити без алкоголю, адже розвинулась фізична залежність — організм вимагає алкоголь. Вже зранку вона змушена «пропустити стаканчик», щоб привести себе в робочий стан. Без алкоголю вона почуває себе погано, дратівлива, нездатна зосередитись, у неї тремтять руки, болить голова. Вона напивається тепер скоріше, ніж раніше, п'яніє від малої дози. Людину ніщо не зупиняє. Все це призводить до розладу особистості, повної втрати працездатності, розриву відносин у сім'ї та з друзями.

До уваги ведучих!

Краще спробувати максимально візуалізувати інформацію, подаючи вищезазначене за допомогою схем чи ілюстрацій, які можна малювати на фліпчарті або на дошці чи ватмані під час розповіді.

5. Вправа «Пошук фактів»³

Мета: розповісти учасникам міфи та факти про деякі законодавчі обмеження стосовно наркотичних речовин.

Час: 12 хв.

Хід проведення

Ведучий пропонує учасникам подумати, пригадати та відповісти на такі запитання:

- *Що таке «закон»?*
- *Які закони ви знаєте, чули?*
- *Як ви розумієте термін «діяти в межах закону»?*
- *Як закон пов'язаний із темою, яку ми сьогодні розглядаємо?*

Далі ведучий пропонує учасникам обговорити низку запитань та знайти факти. Він зачитує запитання та варіанти відповідей до них, підлітки мають коротко обговорити та визначити правильну відповідь. Після цього ведучий подає коментарі.

³ Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / За ред. Т. В. Журавель; Авт. кол.: Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. — К., 2010. — 168 с.

Орієнтовний перелік тверджень та запитань:

1. Назвіть, що з нижче перерахованого суперечить законам України:

- виготовлення наркотиків;
- залучення до вживання;
- поширення наркотиків;
- вживання наркотиків;
- організація місця для виготовлення наркотиків (наприклад, варки);
- вирощування у себе на городі коноплі (марихуани);
- вирощування у себе на городі маку.

Коментарі ведучого:

Нормативно-правовими актами, що спрямовані на попередження поширення наркотиків в Україні та попередження наркоманії, є Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів», Кримінальний кодекс України (КК), Кодекс України про адміністративні правопорушення. Цими документами передбачено також контроль немедичного вживання наркотичних і психотропних речовин. Деякі з них легально використовуються в медицині, але тільки за призначенням лікаря (наприклад, морфін, бупренорфін, транквілізатори).

Кримінальна відповідальність настає за:

- незаконне зберігання наркотиків, психотропних речовин чи їх аналогів;
- незаконне виробництво чи виготовлення наркотиків, психотропних речовин чи їх аналогів;
- незаконне перевезення чи пересилання наркотиків, психотропних речовин чи їх аналогів;
- незаконний збут наркотиків, психотропних речовин чи їх аналогів;
- посів або вирощування снотворного маку чи конопель;
- схилення до вживання наркотиків, психотропних речовин чи їх аналогів;
- схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотиками, психотропними речовинами чи їх аналогами;
- публічне вживання наркотиків;
- введення наркотиків, психотропних речовин чи їх аналогів в організм іншої особи проти її волі;
- виготовлення, виробництво, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів з метою їх використання для виробництва або виготовлення наркотичних чи психотропних речовин;
- організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотиків, психотропних речовин чи їх аналогів.

Отже, лише безпосереднє вживання наркотику не карається законом. Однак, якщо людина не зможе довести, що знайдені у неї наркотики призначені тільки для її особистого споживання, її можуть притягнути до відповідальності (за зберігання)⁴.

2. Чи знаєте ви, яке покарання загрожує особі за зберігання, перевезення, пересилку, виготовлення наркотику? Варіанти для розгляду такі:

- штраф;
- публічне вибачення;
- позбавлення волі (в'язниця) на 5 років.

Коментарі ведучого:

⁴ Настільна гра «Що я знаю про наркотики». — К.:ВГЦ «Волонтер», ЮНІСЕФ, 2010.

Види покарання за правопорушення, пов'язані з наркотиками, часто є суворими. Вони різняться в залежності від типу правопорушення (наприклад, відповідальність за незаконне виготовлення, виробництво, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання речовин без мети збуту менша, ніж за те ж саме з метою збуту), від виду та розмірів цих речовин, а також від повторності правопорушення чи попередньої змови групи осіб (покарання підсилюється).

Приклади строків позбавлення волі:

- незаконне виготовлення, виробництво, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання речовин без мети збуту — до 3 років (повторно — від 2 до 5 років) — стаття 309 КК;

- незаконне виготовлення, виробництво, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання речовин з метою збуту — від 3 до 8 років (повторно — від 5 до 10 років з конфіскацією майна) — стаття 307 КК.

У деяких випадках особа, яка добровільно здала наркотики, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виготовлення, виробництво, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання — статті 307 і 309 КК.

Вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів, обтяжує покарання — стаття 67 КК.

3. З якого віку дозволено купувати алкогольні напої?

- з 14 років;
- з 21 року;
- з 18 років;
- хлопцям з 18, дівчатам з 21;
- з дозволу батьків можна у будь-якому віці.

Коментарі ведучого:

Купувати алкогольні напої можна з 21 року.

4. До речовин, за зберігання яких може настати кримінальна відповідальність, відносять:

- марихуану (коноплю);
- нікотин;
- кокаїн;
- каву;
- чай;
- алкоголь;
- героїн;
- клей.

Коментарі ведучого:

Кримінальна відповідальність може настати за зберігання марихуани (коноплі), кокаїну, героїну. Наприклад, за незаконне вироцкування, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання марихуани без мети збуту може загрожувати 3 роки

(повторно — 5 років) позбавлення волі, а з метою збуту — 5 років (повторно — 10 років з конфіскацією майна).

5. Чи можна потрапити за ґрати, якщо залучити до вживання наркотиків дитину?

- Так;
- Ні.

Коментарі ведучого:

Так, відповідальність настає за схилення будь-якої людини до вживання наркотиків, психотропних речовин чи їх аналогів, а особливо — неповнолітньої людини (тобто дитини). Окрім того, відповідальність також настає за схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотиками, психотропними речовинами чи їх аналогами.

6. Спиртні напої продаються в магазинах, тому їх вживання не обмежене законом:

- Так;
- Ні.

Коментарі ведучого:

Ні, це не так. Купувати алкоголь можна лише особам, яким виповнилося 21 рік і лише у ліцензованих закладах.

- вживання алкоголю (в тому числі пива, слабоалкогольних напоїв, міцних напоїв) в громадських місцях (на вулицях, на стадіонах, у скверах, парках, у всіх видах громадського транспорту тощо) заборонено законом (ст. 178 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Такі дії тягнуть за собою попередження або накладення штрафу.
- водіям з ознаками вживання алкоголю заборонено керувати транспортними засобами. Їх можуть оштрафувати та позбавити права керування всіма видами транспортних засобів на строк від одного до двох років (ст. 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення).
- продаж алкогольних напоїв, виготовлених вдома, заборонено.
- збут, а також придбання, зберігання та транспортування з метою збуту незаконно виготовлених напоїв є кримінальним правопорушенням.
- доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього або іншими особами тягне за собою адміністративне покарання (ст. 180 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

7. Кримінальна відповідальність перед законом настає з:

- 18 років;
- 14 років;
- 16 років;
- 21 року;
- коли людина отримує паспорт.

Коментарі ведучого:

Кримінальна відповідальність настає з 16 років, а за деякі злочини — з 14-ти років.

6. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття, акцентувати увагу учасників на його важливих аспектах та обмінятись враженнями.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі відповідей на запитання:

- *Чи може людина, що вже залежна від наркотиків або алкоголю, припинити вживання наркотика лише силою волі? Чому?*
- *Як пов'язані наркотики і закон?*
- *Чи є можливість зміни ризикованого способу життя на здоровий? Відновити попереднє життя? Що для цього необхідно підліткам?*

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

*Сьогодні ми з вами дуже плідно попрацювали. Подякуймо один одному оплесками в один ритм: почнемо тихо та аплодуватимемо дедалі голосніше.
До побачення!*

Заняття 7. Протидія булінгу в дитячому середовищі

Мета: ознайомити учасників з поняттям булінгу, його видами та проявами; сприяти усвідомленню важливості конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, толерантного спілкування; формувати негативне ставлення до булінгу (неприпустимість проявів булінгу в дитячому середовищі).

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Поняття "булінг" та його види» (7 хв.).
3. Практичне опрацювання історій «Булінг в дитячому середовищі» (25 хв.).
4. Обговорення «Правила дитячого колективу для уникнення булінгу» (5 хв.).
5. Обговорення «Як уникнути булінгу? Як діяти у ситуації булінгу?» (5 хв.).
6. Висновки до заняття (*за наявності часу*)
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, ознайомити з метою зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас з вами буде цікава та пізнавальна зустріч, на якій розглянемо поняття булінгу в дитячому середовищі та шляхи попередження і подолання цього явища.

2. Обговорення «Поняття "булінг" та його види»

Мета: дати визначення поняттю «булінг» та розповісти про його види.

Час: 7 хв.

Ресурси: Додаток 1 до Заняття 7.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Нам подобається, коли нас люблять, поводяться з нами чемно, звертаються до нас на ім'я, особливо — на лагідну його форму. А які відчуття у вас виникають, коли вас або когось з вашого оточення називають на прізвисько, принижують, кепкують з них?

Запитання для обговорення:

- Чи спостерігали ви таку ситуацію, коли в дитячому колективі «обирають» дитину (так звану «білу ворону»), яка відрізняється від інших або зовнішнім виглядом, або розумовими здібностями, або поведінкою, і цю дитину постійно зневажають та застосовують до неї прізвиська, штовхають, чіпляються, псують особисті речі та інше?
- Які відчуття у вас викликає така ситуація?
- Як, на вашу думку, почуває себе дитина, яку обрали «білою вороною»?

Ведучі приймають відповіді учасників та пояснюють, що обговорена ситуація називається булінгом.

Ведучі знайомлять учасників із визначенням поняття булінгу та його основними формами:

Булінг (від англ. *bully* — хуліган, задирака, насильник) — форма насильства у вигляді цькування, бойкоту, насмішок, дезінформації, псування особистих речей, фізичної розправи.

Фізичний булінг — штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, стусани, ляпаси, «сканування» тіла, нанесення тілесних ушкоджень тощо.

Економічний булінг — крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей жертви, вимагання грошей тощо.

Психологічний булінг — принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміка обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж тощо.

Сексуальний булінг — принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти тощо.

Кібербулінг — приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв (пересилка неоднозначних фото, обзивання по телефону, знімання на відео бійок чи інших принижень і викладання відео в мережу інтернет, цькування через соціальні мережі).

До уваги ведучих!

Додаткова інформація для ведучих міститься у Додатку 1 до Заняття 7.

3. Практичне опрацювання історій «Булінг в дитячому середовищі»

Мета: розглянути життєві історії та визначити види булінгу, про які йдеться в історіях.

Час: 25 хв.

Ресурси: Додатки 2, 3 до Заняття 7.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Пропонуємо вам об'єднатися в 4 групи. Кожна група отримує історію з життя дітей (за зверненнями дітей на Національну дитячу «гарячу лінію»), а вам необхідно визначити вид булінгу, хто потерпає від булінгу, хто вчиняє булінг, наслідки булінгу для дитини, які можете дати поради виходу з ситуації насильства (для цього відводиться 10 хвилин). Потім просимо вас представити результати вашої роботи (для кожної групи по 3 хвилини).

Ведучі дають групам 7 хв. для роботи з історіями, після чого приймають відповіді учасників, коментують їх та доповнюють.

До уваги ведучих!

Історії розміщено в Додатку 2, питання для опрацювання — в Додатку 3 до цього заняття.

Якщо кількість учасників заняття більша 20 осіб, пропонується створити 6 груп. Тоді по 2 групи будуть працювати над однією історією, презентує одна група, а інша —

доповнює.

З метою економії часу ведучим необхідно особисто читати історії перед презентаціями кожної групи.

В залежності від віку учасників, ведучі можуть скоротити питання для опрацювання в групах та самі надавати відповіді та коментарі.

4. Обговорення «Правила дитячого колективу для уникнення булінгу»

Мета: виробити правила уникнення булінгу в дитячому колективі.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Варіант 1 (час: 5 хв.).

Ведучі пропонують учасникам по черзі, за бажанням, висловлювати правила колективу для уникнення булінгу.

Ведучі приймають відповіді учасників та за необхідністю коментують їх.

Варіант 2 (час: 15 хв.).

Ведучі об'єднують учасників у 3 групи та роздають кожній групі по аркушу фліпчарту / формату А4 та фломастери. Ведучий пропонує кожній групі розробити по 5 правил уникнення булінгу в класному / дитячому колективі та написати їх на аркушах.

На це завдання групам відводиться 10 хв.

Потім ведучі просять представника однієї групи ознайомити решту учасників із правилами, які розробила група. Ведучі пропонують представникам інших груп зачитати ті правила, які не назвала група.

Ведучі також можуть доповнити виступи учасників.

До уваги ведучих!

Ведучі, виходячи з особливостей віку учасників, враховуючи час, можуть опрацювати це питання за допомогою одного з двох запропонованих варіантів. Другий варіант доцільно використовувати тоді, коли заняття не обмежене одним уроком і ведучі мають більше часу, ніж 45 хв., для розгляду цієї теми.

5. Обговорення «Як уникнути булінгу? Як діяти у ситуації булінгу?»

Мета: ознайомити учасників з порадами, як уникнути булінгу та як діяти у ситуаціях, коли учасники стали жертвами або свідками булінгу.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі інформують учасників щодо шести основних порад, як уникнути булінгу:

1. Упевнися, що ти не є кривдником / кривдницею по відношенню до інших.
2. Заступайся за тих, кого ображають.
3. Якщо ти став / стала жертвою булінгу — розкажи про це дорослим (батькам або вчителю).
4. Якщо ти побачив / побачила, що з когось знуцаються, — клич на допомогу, привертай увагу дорослих.
5. Стався до інших так, як хочеш, щоб вони ставилися до тебе.
6. Є питання — телефонуй на Національну дитячу «гарячу лінію»: 0 800 500 225 або 772.

Ведучі наголошують:

Якщо ви опинились в ситуації булінгу або стали її свідками, можете звернутися: у своєму навчальному закладі — до соціального педагога, практичного психолога, класного керівника, медіатора, вчителя, медичного працівника; в поліції — до дільничного інспектора, працівників кримінальної поліції у справах дітей; до працівників служби у справах дітей державної адміністрації; неурядових громадських організацій. Зверніться також за порадою до батьків, до людини, з якою у вас довірливі стосунки (друг або подруга, родичі, вчитель).

Якщо ви зіткнулися з ситуацією булінгу, то для отримання інформаційних, психологічних, правових консультацій ви можете безкоштовно звернутися на Національну дитячу «гарячу лінію» за номерами 0 800 500 225 або 772 (безкоштовно) в межах України (з понеділка по п'ятницю з 10.00 до 20.00, в суботу — з 10.00 до 16.00).

До уваги ведучих!

Багато підготувати листівки кожному / ній учаснику / ці або одну для розміщення в класному куточку з актуальною місцевою інформацією, до кого і куди можна звернутися в ситуації булінгу.

6. Висновки до заняття (за наявності часу)

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі «запитання-відповідь» або, якщо дозволяє час, у формі брейн-рингу:

Запитання для обговорення:

- *Що таке булінг?*
- *Хто може страждати від булінгу?*
- *Які є види булінгу?*
- *Що таке економічний булінг?*
- *Що таке фізичний булінг?*
- *Що таке психологічний булінг?*
- *Що таке кібербулінг?*
- *Хто такий булер / булі?*
- *До кого звернутися в ситуації булінгу?*
- *Який номер телефону Національної дитячої «гарячої лінії»?*
- *Які ви можете дати поради, як впоратися з булінгом?*
- *Які ви можете дати поради, як уникнути булінгу?*
- *Що таке насильство?*

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за роботу та просять учасників подякувати один одному оплесками за активну роботу під час заняття. Якщо є інформаційні матеріали, ведучі роздають їх учасникам.

Булінг у дитячому середовищі

Практично в кожному класі є учні, які стають об'єктами глузувань та знущань. Булінг — достатньо нове поняття в нашому житті, але явище, яке воно визначає, на жаль, нам добре і давно відоме. У художній формі ця проблема була розкрита в радянському фільмі «Опудало» (рос. «Чучело»). Що ж це за явище таке, де дитина стає «білою вороною» або «цапом відбувайлом», а сьогодні жертвою булінгу?

БУЛІНГ (від англ. *bully* — хуліган, задирака, насильник) визначається як утиск, дискримінація, цькування. Вчені визначають шкільний булінг як тривалий процес свідомого жорстокого ставлення з боку однієї дитини або групи дітей до іншої дитини або групи інших дітей.

На сьогодні булінг перетворився на доволі поширене явище, за яким стоїть ціла низка соціальних, психологічних та педагогічних проблем. Булінг — це не просто бешкет та пустощі. Це особлива форма взаємин, яка ґрунтується на дискримінації, насильстві та агресії.

Булінг — явище більш характерне для загальноосвітніх шкіл, де учні об'єднані формально (за віковим принципом) і менш характерне для музичних, художніх шкіл тощо, де діти об'єднані спільними інтересами. Соціальна структура булінгу виглядає так: переслідувач (переслідувачі), свідки, жертва.

Найчастіше булінг відбувається в місцях, де контроль з боку дорослих менший або відсутній взагалі. Це можуть бути: їдальні, сходи, коридори, вбиральні, роздягальні, спортивні майданчики.

Знущання найбільш поширені в початковій або середній школі, рідше у старшій. Однак необхідно зазначити, що в старшій школі булінг набуває більш прихованого характеру. Кривдники-хлопці частіше застосовують фізичне насильство, дівчата — дражняться, поширюють чутки, ігнорують та бойкотують жертву. Фізичне насильство найбільш помітне, найскладніше помітити психологічне насильство. Сьогодні набирає обертів кібербулінг — приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету. Діти реєструються в соціальних мережах, створюють сайти, де можуть вільно спілкуватися, ображаючи інших, поширювати плітки, особисті фотографії, зроблені в роздягальнях чи вбиральнях.

Жертви булінгу зазнають чимало страждань. Шкільне цькування спричиняє небезпечні довготермінові психологічні наслідки — низька самооцінка, самотність, відсутність почуття безпеки, депресія і навіть суїцидальні настрої. Хто такий переслідувач? Це дитина, яка невпевнена в собі, і під цією маскою приховує свою слабкість і неспроможність. Із переслідувачами підтримують дружні відносини, тільки щоб самим не стати жертвою, і таким способом намагаються захистити себе від насмішок і будь-якого прояву знущання.

Для переслідувача часто характерні такі риси: вони відчують сильну потребу панувати й підпорядковувати собі інших учнів, переслідуючи власні цілі; вони імпульсивні й легко шаленіють; часто зухвалі та агресивні в ставленні до дорослих (передусім батьків і вчителів); не виявляють співчуття до своїх жертв; якщо це хлопчики, вони зазвичай фізично сильніші за інших.

Є діти, які можуть з однаковою ймовірністю стати як переслідувачем, так і жертвою. Це агресивні діти і скаржники. З одного боку, всі ці якості можуть стати причиною неприязні однолітків, з іншого — саме ці якості іноді дозволяють дитині отримати владу над іншими і утримувати її.

Варто пам'ятати, що дитина-переслідувач так само потребує уваги і допомоги педагога та шкільного психолога, як і дитина-жертва. Часто переслідувачі походять із кризових сімей, де батьки постійно сваряться, не приділяють дитині належної уваги,

зловживають алкоголем. Така дитина може взагалі бути свідком чи жертвою домашнього насильства.

Жертвою булінгу найчастіше стають діти з незвичайною зовнішністю (помітні шрами, косоокість тощо) або з зовнішністю, незвичною для певної громади (інший колір шкіри, розріз очей тощо); замкнуті і сором'язливі діти, з низькою самооцінкою, неуспішні у спілкуванні; діти, у яких немає друзів серед однолітків (більш успішні в спілкуванні з дорослими); часто діти зі специфічними інтересами, що призводить до сприйняття їх як «диваків», талановиті та обдаровані; фізично слабші за однолітків хлопчики; у молодших класах — неуспішні у навчанні, неохайно одягнені діти.

Жертвою булінгу може стати дитина, погляди якої відрізняються від загальноприйнятих у даному колективі, нові учні у класі, родина якої була активним учасником протестних акцій. Діти можуть не розказувати про ці випадки нікому з дорослих. Особливо це стосується хлопчиків, від яких батьки через поширеність гендерних стереотипів вимагають, щоб ті були мужніми і протистояли цькуванню.

Варто пам'ятати, що важливим аспектом для дитини, яка страждає від цькування у школі, є достатня любов, підтримка, здорові відносини у сім'ї, а також наявність активного соціального життя поза школою — участь у гуртках, наявність друзів із схожими інтересами тощо. Якщо центральне місце у житті дитини займає школа, а вдома вона не відчуває себе затишно і в безпеці, то булінг в класі переживається дуже болісно. Є випадки, коли доведені до відчаю діти вчиняють самогубство або брутально розправляються з однокласниками (випадки масових розстрілів у школах).

Історії для роботи в групах

Історія 1. Доброго вечора! Мене звати Наталя. Я вам телефоную з Львівської області. Мені нещодавно виповнилося 14 років. Моє хобі — це спілкування в соціальних мережах. Десь місяць тому через соціальні мережі я познайомилася з чоловіком, якому 35 років. Спочатку я з ним охоче спілкувалася. Це тривало майже тиждень. Потім мені стало нудно і я відмовилася від спілкування з ним. Він цього не зрозумів і постійно мені пише, телефонує. Одного разу навіть чекав біля будинку. Це трапилось тому, що я всю особисту інформацію написала в соціальній мережі. Тепер мені дуже боязко. Що я можу зробити, аби він перестав мене переслідувати?

Історія 2. Доброго дня! Мене звати Ярослава. Мені 12 років. Я проживаю в Києві. Мої проблеми почалися після того, як я перейшла на початку навчального року до нової школи. Всі мої однокласники утискають мене, ображають, інколи навіть б'ють. Це все відбувається через те, що я дуже погано розмовляю, бо маю певні проблеми зі здоров'ям. Але ж я в цьому не винна. Я відчуваю, як мої однокласники стараються вижити мене з класу. Як мені знайти з ними спільну мову? Насправді, я дуже хочу з ними дружити.

Історія 3. Я навчаюся в 8 класі. Всі вчителі дуже люблять наш клас. Наші діти — дуже добрі. Правда, є два однокласники — Тарас та Славик — які постійно ображають наших дівчат, б'ють хлопчиків. Вони і мене теж били та ображали, але тепер вже ні. Все змінилося через те, що в цьому навчальному році до нашого прийшов новий хлопчик. Він перейшов з іншої школи. Його звати Вінсет. Він «не наш». Він темношкірий. У дитинстві він із мамою переїхав в Україну та зараз він живе із мамою, бабусею та дідусем. Коли Вінсет до нас перейшов, Тарас та Славик його одразу незлюбили, перш за все через інший колір шкіри. Вони постійно його ображають «негром», «рабом», «виродком». Часто б'ють його. Я неодноразово бачив, як Вінсет плакав. Я розумію, що це неправильно, але втручатися в цю ситуацію я не дуже хочу. Насправді мені дуже шкода Вінсета. Він хороший і гарно грає у футбол. Але я з ним не спілкуюся через те, що думаю, що Тарас та Славик будуть знову з мене знущатися.

Історія 4. Добрий день. Мене звати Олег. Я вирішив до Вас звернутися через те, що у мого кращого друга є проблема. Його звати Саша. Це мій однокласник. Нам по 12 років. Останнім часом його сильно ображають однокласники. Вони постійно забирають у нього гроші, які мама дає йому, та змушують кожного дня просити ці гроші у мами. Він дуже сильно боявся мені про це розповісти через те, що старшаки йому сказали, якщо Саша комусь про це скаже, то вони його поб'ють. Тепер ми разом не знаємо, як вирішити його проблему.

Завдання для роботи груп

Опрацюйте запропоновану історію та визначте:

1. Вид булінгу _____
2. Хто вчиняє булінг _____
3. Хто потерпає від булінгу _____
4. Наслідки булінгу для дитини _____

Мета: сформувати уявлення про небезпеки, які очікують на дітей та молодь під час використання інтернету та інших інформаційно-комунікаційних технологій; ознайомити з правилами безпечного використання інформаційно-комунікаційних технологій та розвинути усвідомлення необхідності їх дотримання.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Користь та загрози інтернету» (15 хв.).
3. Робота з ситуаціями «Небезпеки в мережі інтернет» (15 хв.).
4. Обговорення «Кіберзлочинність та відповідальність» (7 хв.).
5. Обговорення «Правила безпечної поведінки в інтернеті» (5 хв.).
6. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, ознайомити з метою зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:

Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас з вами буде цікава та пізнавальна зустріч, на якій розглянемо як безпечно користуватися мережею інтернет.

2. Обговорення «Користь та загрози інтернету»

Мета: ознайомити учасників з користю інтернету, поінформувати про загрози, яких важливо уникати під час користування мережею інтернет.

Час: 15 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

- *Підійміть, будь ласка, руки, хто з вас користується мережею інтернет?*

Ведучі приймають відповіді та роблять висновок, що на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій майже всі діти щодня користуються мережею інтернет, але інтернет несе в собі як користь, так і небезпеку. Ведучі продовжують:

Зараз ми об'єднаємося у 3 команди [бажано об'єднувати дітей так, як вони сидять за партами, за рядами]. Питання, над якими будуть працювати команди:

1. *Як ви використовуєте інтернет, для чого?*
2. *Яка користь від користування мережею інтернет?*
3. *Які загрози можуть виникнути під час користування мережею інтернет?*

Потім в кожній команді учасники об'єднуються у пари [бажано — за принципом сусідства за партою]. Завдання парам в командах: кожній парі протягом 3 хвилин необхідно написати по три власні відповіді на відповідне запитання.

Через 3 хвилини ведучі просять кожну пару по черзі зачитати свої варіанти відповідей, а інші викреслюють ті відповіді, що збігаються.

Ведучі приймають відповіді учасників, бажано записують на дошці / аркуші фліпчарту та коментують відповіді кожної команди.

До уваги ведучих!

Пропонуємо звернути особливу увагу учасників на загрози, які можуть виникати під час користування інтернетом (розглядаються нижче в інформації).

Інформація, що допоможе ведучим докладніше висвітлити обговорювані питання:

Велика кількість дітей, підлітків та молоді користуються електронною поштою, програмами обміну миттєвими повідомленнями (ICQ, Windows Live Messenger, Вайбер тощо) або чатами.

Інструменти віртуальної комунікації мають кілька характеристик, які допомагають людям перевести наше суспільство через поріг у нову соціоекономічну добу. Вони дають можливість будь-кому приєднатись до «інтернет-спільноти»: людям будь-якого віку, національності, статі, релігії і культури, де зв'язки, обмін ідеями та знаннями можуть відбуватися за дуже короткий час. Віртуальна природа такої спільноти дає можливість особистості діяти анонімно чи дискутувати під вигаданим ім'ям. Дискусія може бути частиною гри і позитивним елементом у спілкуванні, але вона водночас може бути небезпечним інструментом маніпулювання свідомістю і нести для людини загрозу.

Так звані «віртуальні друзі» — це також часто незнайомі люди, але які спілкуються регулярно і яким молоді люди довіряють. Тому, спілкуючись в інтернеті, молоді мусять повністю покладатися на себе, щоб відрізнити брехню від правди. І часто діти потрапляють в ризиковану ситуацію, якщо ними починає маніпулювати грабіжник, сексуальний експлуататор або педофіл.

Останнім часом поліція європейських країн пов'язує частину пограбувань квартир та шантаж з тим, що діти чи підлітки, спілкуючись з невідомими по інтернету, повідомляють про себе та сім'ю таку інформацію, яку потім легко використовують зловмисники.

Висилаючи своє фото, діти та підлітки не можуть знати, як це фото може бути використане надалі. Але легко, маючи тільки обличчя дитини і використавши новітні комп'ютерні технології, скомпонувати порнографічні знімки. Їх потім люди, що займаються виготовленням та поширенням порнопродукції, виставляють в інтернеті або шантажують ними батьків дитини.

Використання веб-камери — це ще одна можливість аудіовізуального інструменту інтернету, яка все більше стає частиною повсякденного життя. Уже зараз веб-камера є потенційно небезпечним інструментом, який неповнолітні — за порадою «друга» з інтернету або самостійно — вирішують використовувати для того, щоб знімати себе, потім показувати або пересилати такі знімки.

3. Робота з ситуаціями «Небезпеки в мережі інтернет»

Мета: сформувані розуміння необхідності дотримання правил безпечного спілкування в мережі інтернет для уникнення потрапляння в небезпечні ситуації.

Час: 15 хв.

Ресурси: Додаток 1 до Заняття 8.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Пропонуємо вам розглянути історії, які трапилися з вашими ровесниками під час використання ними мережі інтернет.

Пропонуємо вам об'єднатися в 3 групи. Кожна група отримує історію з життя дітей (за зверненнями дітей на Національну дитячу «гарячу лінію»), а вам необхідно (1) запропонувати, як уникнути потрапляння в таку ситуацію, а також (2) надати поради для вирішення ситуації, що склалася (для цього відводиться 7 хвилин). Потім просимо вас представити результати вашої роботи (для кожної групи по 3 хвилини).

Ведучі дають групам 7 хв. для роботи з історіями, після чого приймають відповіді учасників, коментують їх та доповнюють.

До уваги ведучих!

Історії розміщено в Додатку 1 до цього заняття.

Якщо кількість учасників заняття більша 20 осіб, пропонуємо створити 6 груп. Тоді по 2 групи будуть працювати над однією історією, але презентує одна група, а інша доповнює.

З метою економії часу ведучим необхідно особисто читати історії перед презентаціями кожної групи.

В залежності від віку учасників, ведучі можуть скоротити питання для опрацювання в групах та самі надавати відповіді та коментарі.

До уваги ведучих!

Необхідно інформувати учасників, що такі вчинки називаються кібербулінгом.

Кібербулінг — приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв (пересилка неоднозначних фото, обзивання по телефону, знімання на відео бійок чи інших принижень і викладання відео в мережу інтернет, цькування через соціальні мережі).

4. Обговорення «Кіберзлочинність та відповідальність»

Мета: розказати учасникам про відповідальність за кіберзлочини, зокрема, хакерство, та небезпеки втягнення до поширення або виготовлення порнографії.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Чи ви стикалися з ситуаціями:

- *хтось вторгнувся на вашу сторінку в соціальній мережі («зламав» її) та змінив особисту інформацію про вас, фотографії;*
- *на сторінках інтернету пропонують скачати якусь інформацію, за це вимагають відправити СМС за номером телефону, ви відправляєте його і з телефону зникають кошти;*
- *вся інформація в комп'ютері уражена вірусом; хтось використовує вашу приватну інформацію / фото для розміщення в інтернеті або погрожує розмістити;*
- *під час роботи в інтернеті з'являються картинки порнографічного характеру? [питання, що стосуються порнографії, обговорюються лише з учнями 10—11 класів].*

Які ще ви можете навести приклади?

Такі дії називаються кіберзлочинами.

Кіберзлочинність — це злочинність у так званому «віртуальному просторі». Віртуальний простір можна визначити як інформаційний простір, що моделюється за допомогою комп'ютера, у якому перебувають відомості про осіб, предмети, факти, події, явища і процеси, представлені в математичному, символічному або будь-якому іншому вигляді, й рухи, що перебувають у процесі, по локальних і глобальних комп'ютерних мережах, або відомості, що зберігаються в пам'яті будь-якого фізичного або віртуального пристрою, а також іншого носія, спеціально призначеного для їхнього зберігання, обробки й передачі.

Кіберзлочини — злочини у сфері інформаційних технологій. Включають як поширення шкідливих вірусів, злам паролів, крадіжку номерів банківських карт і інших банківських реквізитів (фішинг), так і поширення протиправної інформації (наклепу, матеріалів порнографічного характеру, матеріалів, що розбурхують міжнаціональну та міжрелігійну ворожнечу тощо) через інтернет, а також шкідливе втручання через комп'ютерні мережі в роботу різних систем.

Специфіка цього виду злочинності полягає у тому, що готування та скоєння злочину здійснюється практично не відходячи від «робочого місця»: злочини можна скоювати з будь-якої точки земної кулі, у будь-якому населеному пункті, а об'єкти злочинних посягань можуть знаходитись за тисячі кілометрів від злочинця. Крім того, доволі складно виявити, зафіксувати і вилучити криміналістично значущу інформацію при виконанні слідчих дій для використання її в якості речового доказу.

До уваги ведучих!

Враховуючи вік учасників, готовність до діалогу, наявність часу, ведучі можуть надати учасникам інформацію, подану у Додатку 2 до даного заняття.

5. Обговорення «Правила безпечної поведінки в інтернеті»

Мета: ознайомити учасників з правилами безпечного користування мережею інтернет та мобільними технологіями.

Час: 5 хв.

Ресурси: закладки, листівки, плакати тощо з правилами безпечного користування мережею інтернет (за кількістю учасників).

Хід проведення

Ведучі об'єднують учасників у невеликі групи або пари. Кожна група / пара отримує роздатковий матеріал (закладку, листівку, плакат тощо), який містить правила безпечного користування мережею інтернет. Ведучі дають учасникам завдання у групах ознайомитись із запропонованими правилами, а потім просить когось із учасників розказати про правила, з якими вони ознайомились у групі. Решта учасників доповнюють інформацію тими правилами, які ще не називали.

Ведучі запитують в учасників, які свої правила безпечного користування мережею інтернет вони можуть додати.

До уваги ведучих!

Основними правилами безпечної поведінки в інтернеті, які мають бути висвітлені під час обговорення, є такі:

1. Я не надаватиму ніякої особистої інформації (ім'я, вік, адресу, номер телефону, номер школи, місце роботи батьків) без згоди батьків.
2. Якщо я отримаю інформацію, яка примусить мене почуватися некомфортно, я одразу розповім батькам або вчителю. Мої батьки знають усіх, з ким я спілкуюсь в інтернеті.
3. Я ніколи не погоджусь зустрітися з тим, з ким я познайомився в інтернеті, без попередньої згоди батьків. Якщо я буду зустрічатися, то це буде людне місце, і я запрошу кого-небудь з батьків.
4. Я ніколи не вишлю свої фото людині, з якою я познайомився через інтернет, не порадившись з батьками.
5. Я не буду відповідати на листи чи прохання, які викликають почуття дискомфорту або сорому.
6. Ми встановимо з батьками правила роботи в інтернеті:
  - час моєї роботи в інтернеті;
  - сфери відвідування інтернету.

У разі, якщо ведучі не мають ніякої готової поліграфічної продукції з інформацією про правила безпечної поведінки в інтернеті, можна або роздрукувати невеликі картки для кожного з учасників заняття з інформацією, наведеною вище, або провести обговорення таких правил з огляду на досвід та бачення дітей, а потім назвати основні правила, яких необхідно дотримуватися.

На завершення ведучі наголошують:

Якщо ви або ваші друзі зіткнулися з загрозливою ситуацією в інтернеті, то для отримання інформаційних, психологічних, правових консультацій ви можете безкоштовно звернутися на Національну дитячу «гарячу лінію» за номерами 0 800 500 225 або 772 (безкоштовно) в межах України (з понеділка по п'ятницю з 10.00 до 20.00, в суботу — з 10.00 до 16.00)

Якщо ви побачили контент з дитячою порнографією в інтернеті, зверніться на електронну «гарячу лінію» з протидії дитячій порнографії internetbezpeka.org.ua

До уваги ведучих!

Під час ознайомлення з правилами безпечного користування інтернетом (а також мобільними технологіями) важливо зазначити, що необхідно не тільки піклуватися про свою безпеку, а й намагатися не порушувати права інших користувачів інтернету та мобільних телефонів, не наражати на небезпеку своїх віртуальних та реальних друзів.

6. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучий дякує учасникам за роботу та просить учасників подякувати один одному оплесками за активну участь під час заняття. Якщо є інформаційні матеріали, ведучий роздає їх учасникам.

Додаток 1 до Заняття 8.

Історії

Історія 1. Добрий день! Я не знаю, як вирішити проблему, яка трапилася з моєю дитиною. На мою 15-річну дочку напали три її однокласниці. Моя дочка зустрічається з хлопцем, який до неї зустрічався з однією з її однокласниць. Коли дівчата про це дізналися, то після школи «забили стрілку» моїй дочці. Вона прийшла до визначеного місця, і дівчата одразу напали на неї та почали бити, тягнути за волосся, ображали поганими словами. Одна з цієї компанії весь час стояла скраю та знімала відео всього, що відбувалося. Потім це відео виклали в YouTube та переслали посилання усім знайомим. Ці дівчата, окрім іншого, ще й похизувалися перед однолітками, як вони «провчили» мою дівчинку, ніби «нехай знає, як чужих хлопців відбирати». А я навіть гадки не маю, як можу допомогти своїй доньці.

Завдання групі: (1) запропонуйте, як уникнути потрапляння в таку ситуацію; (2) надайте поради для її вирішення.

Історія 2. Допоможіть мені! Я не знаю, куди ще можна звернутися! Я прошу, не залишайте мене одну в цій ситуації. У мене дуже складна проблема. Мене ненавидять мої однокласниці. Раніше ми були подругами, але останніх півроку вони просто хочуть мене висміювати та принижувати щодня. Все почалося з того, що я «відбила» хлопця у своєї подруги. Ми перестали з нею взагалі спілкуватися. Всі мої колишні подруги у цій ситуації підтримали її. Але це були ще тільки квіточки. З цим хлопцем ми прозустрічалися 3 місяці. Потім він мене покинув. Мені було дуже боляче. Він знову повернувся до моєї колишньої подруги. Спочатку вона мене просто ігнорувала, але потім почала ображати і навіть бити мене. Але останньою краплею стало те, що мій колишній хлопець разом з подругою виклали мої еротичні фото у соціальних мережах. Я їх зробила після розтавання з хлопцем, щоб він побачив і зрозумів, яку дівчину втратив. Я їх вислала йому на мобільний телефон. Я була впевнена, що він їх уже видалив. Але коли я побачила їх на своїй сторінці та на сторінках моїх колишніх друзів, то мало не вмерла. Тепер я не знаю, як виправити цю ситуацію. Прошу — допоможіть! Ви моя остання надія. Якщо про це дізнаються мої батьки, вони мене вб'ють. Мені вистачить того, що про це говорить вже вся школа.

Завдання групі: (1) запропонуйте, як уникнути потрапляння в таку ситуацію; (2) надайте поради для її вирішення.

Історія 3. Доброго дня! Мене звати Тимофій. Мені 12 років. Я телефоную до вас з міста Києва. Я не знаю, як вам про це сказати, бо мені дуже страшно. Надіюся, що наша розмова не прослуховується і про неї ніхто не дізнається. Справа в тому, що мене ображають VKontakte. Я, на жаль, не знаю, хто це робить, тому що ім'я цієї людини невідоме, а на фото стоїть Макколей Калкін (актор — дитяче фото). Єдине, що я знаю — це хлопець, а може й чоловік. Він мене ображає нецензурними словами, а також погрожує мені сексуальними діями: говорить, що при зустрічі він нападе на мене (дитина сказала більш конкретну фразу). Мені дуже страшно. Я боюся комусь про це розповісти. Як мені діяти у цій ситуації?

Завдання групі: (1) запропонуйте, як уникнути потрапляння в таку ситуацію; (2) надайте поради для її вирішення.

Додаток 2 до Заняття 8.

Кіберзлочинність

Хакери — це особлива категорія фахівців у сфері обчислювальної техніки, діяльність яких спрямована на одержання доступу до комп'ютерної інформації. Вони

використовують різні засоби «зламу», оминання захисту й проникнення в мережу, в результаті чого викрадаються, замінюються дані, модифікуються файли, а іноді й блокується робота мережі та комп'ютерного обладнання.

Комп'ютерні хулігани здійснюють атаки на вебсайти та сервери електронної пошти, що за прийомами виконання дублюють «хакерство». В таких випадках група або окремі суб'єкти перенавантажують сервери електронної пошти або стирають вебсайти для передачі повідомлень (наприклад, політичних).

Вірусні писакки (Virus Writers) — фахівці, які здійснюють протиправне пошкодження комп'ютерної системи або мережі з метою порушення функціонування комп'ютерів чи глобальних телекомунікаційних систем за допомогою комп'ютерних вірусів.

Кримінальні угруповання діють з метою викрадення грошових коштів (найчастіше з банківських установ) або з іншою злочинною метою.

Кібертерористи — терористичні організації, які використовують нові інформаційні технології та Internet із злочинними намірами поповнення коштів, здійснення пропаганди або передачі секретної інформації.

Комерційне чи промислове шпигунство — різновид злочинів, пов'язаний з викраданням інформації комерційного та промислового значення.

Мережеве шахрайство — це злочинні дії, спрямовані на одержання прибутку шляхом обману та зловживання довірою громадян з використанням новітніх комп'ютерних технологій, комунікацій, а також всесвітньої мережі інтернет.

Інтелектуальні пірати створюють вебсайти для поширення піратських матеріалів, що є порушенням прав інтелектуальної власності.

Відповідальність за злочини у сфері комп'ютерних технологій

Розділ XVI Кримінального кодексу України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж» містить ряд норм, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів у сфері використання комп'ютерних технологій. До них, зокрема, належить:

- ст. 361 КК «Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж», тобто незаконне втручання в роботу автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних мереж, що може призвести до перекручування або знищення комп'ютерної інформації чи носіїв такої інформації, а також поширення комп'ютерного вірусу шляхом застосування програмних та технічних засобів, призначених для незаконного проникнення в ці машини, системи чи комп'ютерні мережі та здатних спричинити перекручування чи знищення комп'ютерної інформації чи носіїв такої інформації;
- ст. 362 КК «Викрадення, присвоєння, вимагання комп'ютерної інформації чи заволодіння нею шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем»;
- ст. 363 КК «Порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних систем» — порушення правил експлуатації автоматизованих електронно-обчислювальних машин, їх систем чи комп'ютерних мереж особою, яка відповідає за їхню експлуатацію, якщо це спричинило викрадення, перекручування або знищення комп'ютерної інформації, засобів її захисту, незаконне копіювання комп'ютерної інформації, чи істотне порушення роботи таких машин, їх систем чи комп'ютерних мереж.

Список міжнародних документів, які захищають дітей від насильства в інтернеті

- Конвенція ООН про права дитини,

- Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії,
- Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність,
- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та знущань сексуального характеру.

Заняття 9. Запобігання насильству над дітьми

Мета: ознайомити учасників з поняттям насильства та його основних форм — фізичного, психологічного, сексуального та економічного; сприяти розвитку усвідомлення необхідності дотримання правил безпечної поведінки з метою попередження насильства щодо дітей.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Поняття "насильство"» (5 хв.).
3. Обговорення «Види, прояви, наслідки насильства» (25 хв.).
4. Обговорення «Правила безпеки» (7 хв.).
5. Обговорення «Куди звернутись по допомогу» (5 хв.).
6. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, ознайомити з метою зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас з вами буде цікава та пізнавальна зустріч, на якій ми розглянемо питання, що таке насильство і як йому протидіяти.

2. Обговорення «Поняття "насильство"»

Мета: розглянути поняття «насильство».

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Чи знайомі вам такі ситуації: бійка між однолітками; батьки дали ляпаса; доросла людина підвищила голос та накричала на дитину; вчителька або вчитель потягнув / -ла за вухо; старший брат або сестра відібрав / -ла гроші; дитина, яка жебракує на вулиці, не має що їсти та одягнена не по погоді?

Як ви вважаєте, що в таких ситуаціях застосовано до дитини? Як назвати такі дії? Так, це насильство.

***Насильство** можна визначити як дію або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди як фізичному, так і психічному здоров'ю, принижує почуття честі та гідності.*

Запитання для обговорення:

Які відчуття викликає у вас слово «насильство»?

Хто може потерпати від насильства? [від насильства потерпають як жінки, так і чоловіки, часто потерпілими від насильства стають діти та підлітки. Не оминає ця проблема і старих та немічних].

Чому діти є вразливою категорією, яка потерпає від насильства?

Де може відбуватися насильство? [в навчальному закладі, вдома, на вулиці, в колі

друзів / однолітків тощо].

До уваги ведучих!

В залежності від віку учнів, наявності часу пропонуємо докладніше обговорити з учасниками питання про те, між ким може проявлятися насильство в сім'ї, в навчальному закладі, на вулиці, в колі друзів / однолітків.

3. Обговорення «Види, прояви, наслідки насильства»

Мета: дати знання про види, прояви та наслідки насильства.

Час: 25 хв.

Ресурси: Додатки 1, 2 до Заняття 9.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

В Україні існує закон, який захищає дітей та дорослих від насильства. Це Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», в ньому виділяється чотири основних види насильства».

До уваги ведучих!

Види насильства

Економічне насильство — умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Психологічне насильство — насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю.

Сексуальне насильство — протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї.

Фізичне насильство — умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»

Ведучі звертаються до учасників:

Пропонуємо вам об'єднатися в 4 групи. Кожна група отримує історію з життя дітей (за зверненнями дітей на Національну дитячу «гарячу лінію»), а вам необхідно визначити вид насильства, хто потерпає від насильства, хто вчиняє насильство, наслідки насильства для дитини, яка потерпає від насильства, які можете дати поради виходу з ситуації насильства (для цього відводиться 10 хвилин). Потім просимо вас представити результати вашої роботи (для кожної групи по 3 хвилини).

Ведучі дають групам 7 хв. для роботи з історіями, після чого приймають відповіді учасників, коментують їх та доповнюють.

До уваги ведучих!

Історії розміщено в Додатку 1 до цього заняття, питання для опрацювання — в Додатку 2.

Якщо кількість учасників заняття більша 20 осіб, пропонуємо створити 6 груп. Тоді по 2 групи будуть працювати над однією історією, презентує одна група, а інша — доповнює.

З метою економії часу ведучим необхідно особисто читати історії перед презентаціями кожної групи.

В залежності від віку учасників, ведучі можуть скоротити питання для опрацювання в групах та самі надавати відповіді та коментарі.

В Історії 4 йдеться про комерційну експлуатацію (сексуальну експлуатацію дівчини). Ситуацію доцільно розглядати з учнями починаючи з 9-го класу.

4. Обговорення «Правила безпеки»

Мета: опрацювати правила безпечної поведінки.

Час: 7 хв.

Ресурси: Додаток 3 до Заняття 9.

Хід проведення

Ведучі об'єднують учасників в пари, роздають Додаток 3 «Формування правил безпеки» та звертаються до учасників:

Щоб уникнути насильства або знати, як діяти в ситуації насильства, необхідно знати та дотримуватися правил безпеки. Пропонуємо вам попрацювати в парах та з переліку запропонованих правил обрати ті, до яких треба прислухатися та дотримуватися. Також, будь ласка, додайте ті правила, які ви вважаєте необхідними. На виконання цієї вправи у вас є 5 хвилин. Потім кожна пара ланцюжком назве одне правило.

До уваги ведучих!

Для економії часу для опрацювання кожній парі можна поділити правила по декілька (за номерами).

5. Обговорення «Куди звернутись по допомогу»

Мета: проінформувати учасників про роботу організацій, що можуть надати допомогу людині, яка страждає від насильства.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі інформують учасників, куди можна звернутись, якщо сама дитина, хтось із її друзів, родичів чи знайомих страждає від насильства.

Серед служб, до яких можна звернутись у такому випадку, можна назвати:

- правоохоронні органи;
- соціальні служби;
- служби у справах дітей;
- неурядові організації;
- телефони довіри та «гарячі лінії»;
- лікарні тощо.

До уваги ведучих!

Бажано підготувати листівки кожному / -ій учаснику / -ці або одну для розміщення в класному куточку з актуальною місцевою інформацією, до кого і куди можна звернутися в ситуації насильства.

Надавайте інформацію про роботу *Національної дитячої «гарячої» лінії*, телефон 0 800 500 225 або 772 (безкоштовно) в межах України (з понеділка по п'ятницю з 10.00 до 20.00, в суботу — з 10.00 до 16.00). На «гарячій лінії» можна отримати інформаційні, психологічні та правові консультації щодо протидії жорсткому поводженню з дітьми, експлуатації дітей і захисту їх прав та інтересів.

6. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучий дякує учасникам за роботу та просить учасників подякувати один одному оплесками за активну участь під час заняття. Якщо є інформаційні матеріали, ведучий роздає їх учасникам.

Додаток 1 до Заняття 9

Історії для роботи груп

Історія 1. Доброго дня! Мене звати Діма. Мені 9 років. Я живу в Ужгороді. Я не хочу жити так... Хочу вам дещо розповісти. У мене є ще 2 братика (молодші — 8 і 6 років). Ми усі страждаємо від насильства з боку мами. Вона з нас постійно знущується... Бере нас, наприклад, за вуха і піднімає догори, тримає, а потім ставить на підлогу... (Плаче)... Знаєте, як це боляче? А ще, бере тряпку для миття підлоги, миє унітаз, а потім затикає нам по черзі рот! Це просто жахливо! Ми якось розказали міліції правду, але нічого так і не сталося, бо ми і далі продовжуємо жити з мамою. Найбільше за всіх отримує Вова (молодший брат, якому 8 років), він став більш витривалий і сильніший! Допоможіть нам! Будь-ласка!

Історія 2. Доброго дня! Мене звати Олена. Мені 15 років. Я проживаю в Одеській області. Я не знаю, чи можна до вас звернутися з таким проханням, але я просто знаходжуся у безвихідній ситуації. Моя проблема полягає в тому, що мої батьки — алкоголіки. Вони пропивають геть всі гроші, виносять речі з будинку. На минулому тижні пропили телевізор. Я вже 2 дні нічого не їм, бо їсти нічого. У нас ще залишилася корова, але я боюся, що вони і її проп'ють. Допоможіть мені! До яких органів можна звернутися за допомогою?

Історія 3. Доброго дня! Мене звати Льоня. Мені 8 років. Я проживаю в м. Хмельницький. Я подзвонив до вас, бо в мене щодня сваряться батьки, і мої друзі, які порадили мені цей номер сказали, що ви допоможете. Я не знаю, яка причина сварок моїх батьків, але, все рівно, я це дуже тяжко переживаю. Коли вони починають підвищувати тон один на одного, я починаю плакати. В процесі сварки я намагався поговорити з батьками, але вони мене не чують. А ще в мене є маленька сестричка Ангелінка, яка теж постійно плаче, коли батьки сваряться. Їй 9 місяців. Як пояснити батькам, що я не хочу, аби вони сварилися і дуже сильно їх обох люблю? А ще мені дуже шкода Ангелінку.

Історія 4. Доброго ранку! У мене є дуже велика проблема. Я не хочу говорити конкретної інформації про себе, але прошу вашої допомоги. У мене неблагополучна сім'я. Мої батьки пиячать. Гроші всі, відповідно, пропивають. Заради того, аби мати якісь власні кошти, я влаштувалася працювати у нічний клуб свого міста стриптизеркою. Коли директор клубу дізнався, що я неповнолітня, то не хотів брати мене на роботу. Але я дуже просила, бо стриптизерки отримують хороші гроші. Ми домовилися, що я нікому не буду говорити, що я неповнолітня. Я почала там працювати і отримувати гроші. Потім мій директор сказав, що я можу отримувати ще більше. Для цього мені потрібно надавати інтимні послуги чоловікам. Я погодилась. Так живу вже півроку. Хочу з цим зав'язати, але директор не дозволяє. Говорить, що маю продовжувати. Як вибратися з цього замкнутого кола?

Додаток 2 до Заняття 9

Завдання для роботи груп

Опрацюйте запропоновану історію та визначте:

1. Вид насильства _____
2. Хто вчиняє насильство _____
3. Хто потерпає від насильства _____
4. Наслідки насильства для дитини, яка потерпає від насильства _____
5. Які можете дати поради для виходу з ситуації насильства _____

Додаток 3 до Заняття 9

ФОРМУЄМО ПРАВИЛА БЕЗПЕКИ

Викресли твердження, які є неправильними, і залиш правильні, до яких потрібно прислухатись. Додай свої правила за потреби.

1. У пізній час не ходіть самі по вулиці.
2. Сідайте до незнайомих людей в машину.
3. Виключіть непорозуміння: будьте впевнені, що ваш знайомий, друг знає межі дозволеного.
4. Знайте елементарні прийоми самооборони.
5. Якщо вам здалося, що вам загрожує небезпека, не вживайте ніяких заходів, ви можете виглядати дивною людиною.
6. Майте при собі один з засобів безпеки: газовий балончик, дезодорант, пилочку і т.д. Продумайте їх використання в разі здійснення акту насильства.
7. Продумайте свої дії в тому випадку, якщо вам здається, що акт насильства можливий.
8. Запам'ятайте: «Насильство вам ні за яких обставин не загрожує!»
9. Якщо щось не так, тікайте.
10. На вас напали, кричіть, біжіть, привертайте до себе увагу. Дзвоніть в поліцію.

11. Виключіть вживання наркотиків та зловживання алкоголем, вони можуть вплинути на ваше сприйняття дійсності.
12. Впускайте в будинок незнайомців, удома вам нічого не загрожує.
13. Не пускайте в будинок незнайомців, особливо, якщо ви почуваете себе неспокійно.
14. Не сідайте з незнайомцями до ліфта.
15. Не пускайте в будинок чужих без дозволу дорослих.
16. У компанії поведьтеся так, як вам хочеться, вживайте достатньо алкоголю, тоді вас приймуть за свого і вам нічого не буде зарожувати.
17. Ніколи, ні в якому разі не розповідайте про факти насильства, тим більше не звертайтеся до будь-яких правоохоронних органів.
18. Продумайте свої дії в тому випадку, якщо акт насильства вже відбувався і може повторитися знову.
19. Розповідайте про насильство тим, кому ви довіряєте (друзям, родичам). Знайдіть таке місце, куди ви змогли б піти у випадку небезпеки.
20. Підготуйте документи (паспорт, свідоцтво про народження і т.д.), гроші та інші необхідні речі та покладіть їх в одне місце, так, щоб у будь-який момент ви змогли б їх легко взяти і втекти з ними.
21. Якщо ситуація критична, то залишайте будинок негайно, навіть якщо вам не вдалося взяти необхідні речі.
22. Сідайте до незнайомців в ліфт, у цьому немає ніякої загрози для вас.
23. Попрактикуйтесь у тому, як можна швидко й безпечно вийти з будинку. Визначте, які двері, вікна, ліфти або сходи підходять для цього щонайкраще.
24. Заздалегідь довідайтеся телефони місцевих служб, які зможуть надати вам необхідну підтримку (кризовий центр для жінок, телефон довіри, телефон дільничного інспектора, телефон Національної дитячої «гарячої лінії» та ін.).

Заняття 10. Запобігання торгівлі людьми

Мета: ознайомити з поняттями торгівлі людьми та торгівлі дітьми, шляхами потрапляння до ситуації торгівлі дітьми та масштабами проблеми в Україні; розвивати навички безпечної поведінки з метою попередження торгівлі дітьми.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Поняття "торгівля людьми"» (10 хв.).
3. Обговорення «Торгівля людьми: шляхи втягнення, групи ризику, масштаби проблеми» (20 хв.).
4. Робота в парах «Злочину можна запобігти» (5 хв.).
5. Обговорення «Куди звернутись по допомогу» (3 хв.).
6. Вправа «Правдиві та хибні твердження» (4 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, ознайомити з метою зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі: *Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас з вами буде цікава та пізнавальна зустріч, на якій розглянемо питання запобігання торгівлі людьми.*

2. Обговорення «Поняття "торгівля людьми"»

Мета: дати визначення поняттю торгівлі людьми, опрацювати основні форми експлуатації постраждалих від торгівлі людьми для попередження потрапляння у подібні ситуації.

Час: 10 хв.

Хід проведення

На першому етапі ведучі просять учасників назвати різні асоціації, які їм спадають на думку, коли вони чують вираз «торгівля людьми». Ведучі записують на дошці або на фліпчарті всі ідеї учасників. Вони можуть, наприклад, називати такі асоціації: торгівля органами, продаж дітей, викрадення, проституція, насильство тощо.

Коли всі ідеї вичерпані, ведучі підсумовують відповіді та пропонують законодавче визначення поняття «торгівлі людьми»:

***Торгівля людьми** — це здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином. (Закон України «Про протидію торгівлі людьми»)*

Торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, — караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років...

... — караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років...**(стаття 149 Кримінального Кодексу України)**

Отже, торгівлю людьми можна визначити за такими складовими:

- вербування;
- купівля-продаж;
- експлуатація;
- насильство;
- обман.

На другому етапі ведучі надають коротку інформацію про масштаби торгівлі людьми:

- *Звіт Держдепартаменту США (USTIPReport): 27 млн. осіб стають жертвами торгівлі людьми у всьому світі щороку.*
- *Міжнародна організація праці: 20,9 млн. осіб (з метою примусової праці та включаючи сексуальну експлуатацію).*
- *ЮНІСЕФ (UNICEF): більше 1,000,000 дітей в світі щороку стають жертвами торгівлі людьми щороку.*
- *Європейський Союз: 175,000—250,000 осіб стають жертвами торгівлі людьми в ЄС або перевозяться через країни ЄС щорічно.*
- *Представництво МОМ в Україні: більше 160,000 українців постраждали від торгівлі людьми за кордоном, починаючи з 1991 р.*

Висновок: немає чітких даних щодоторгівлі людьми через:

- відмінності у визначеннях, які використовують різні організації;
- приховану природу злочину торгівлі людьми;
- недостатньо ефективний механізм моніторингу секторів, в яких можлива експлуатація.

На третьому етапі ведучі виокремлюють з асоціацій стосовно явища «торгівля людьми», які пропонували учасники на початку заняття, ті, які стосуються форм експлуатації постраждалих від торгівлі людьми:

Отже, учасники заходів найчастіше пов'язують з поняттям торгівлі людьми продаж людини на органи, жебракування, проституцію, рабство. Але повніший перелік форм експлуатації постраждалих від торгівлі людьми надано в Кримінальному Кодексі України.

Основні форми експлуатації постраждалих від торгівлі людьми (прим. 1 до статті 149 Кримінального Кодексу України, яка називається «Торгівля людьми або інша незаконна угоди щодо людини»):

- всі форми сексуальної експлуатації,
- використання в порнобізнесі,
- примусова праця,
- примусове надання послуг,
- рабство або звичаї, подібні до рабства,
- підневільний стан,
- залучення в боргову кабалу,
- вилучення органів,
- проведення дослідів над людиною без її згоди,

- усиновлення (удочеріння) з метою наживи,
- примусова вагітність,
- втягнення у злочинну діяльність,
- використання у збройних конфліктах тощо.

Ведучі запитують:

- Чому важливо знати форми експлуатації постраждалих від торгівлі людьми?

Ведучі приймають відповіді та підсумовують, що коли людина знає, що таке торгівля людьми та які прояви цього явища, вона найбільш захищена від потрапляння до тенет торгівців живим товаром.

3. Обговорення «Торгівля людьми: шляхи втягнення, групи ризику, масштаби проблеми»

Мета: обговорити шляхи втягнення до торгівлі людьми, охарактеризувати групи ризику та масштаби проблеми.

Час: 20 хв.

Ресурси: Додаток 1 до Заняття 10.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Зараз ми пропонуємо вам опрацювати історії з життя людей, які потрапили в ситуацію торгівлі людьми. Під час роботи з історіями ви зможете відповісти на питання:

- *Хто потрапив у ситуацію торгівлі людьми?*
- *Які причини потрапляння?*
- *Як людина потрапила в цю ситуацію (шляхи втягнення в ситуацію торгівлі людьми)?*
- *Хто втягнув людину в ситуацію торгівлі людьми (хто вербувальник)?*
- *Які форми експлуатації людини?*
- *Які наслідки для людини?*

Пропонуємо вам об'єднатися в 3 групи. Кожна група отримує історію та питання для опрацювання (для цього відводиться 7 хвилин). Потім просимо вас представити результати вашої роботи (для кожної групи по 3 хвилини)».

Після того, як час вичерпано, ведучі приймають відповіді учасників, коментують їх та доповнюють.

До уваги ведучих!

Історії розміщено в Додатку 1, питання для опрацювання — в Додатку 2 до цього заняття.

Якщо кількість учасників заняття більша 20 осіб, пропонуємо створити 6 груп. Тоді по 2 групи будуть працювати над однією історією, але презентує одна група, а інша доповнює.

З метою економії часу ведучим необхідно особисто читати історії (або коротко переповідати їх зміст) перед презентаціями кожної групи.

В залежності від віку учасників, ведучі можуть скоротити питання для опрацювання в групах та самі надавати відповіді та коментарі самі.

Запитання для обговорення:

- Чи хтось із ваших знайомих, рідних, друзів потрапляв у подібні ситуації? Хто найбільш вразливий до потрапляння у ситуацію торгівлі людьми?
- Як ви вважаєте, чому діти є групою ризику?
- Як ви вважаєте, які форми експлуатації найчастіше застосовуються до дітей?

До уваги ведучих!

Важливо наголосити учасникам, що постраждати від торгівлі людьми можна не тільки їдучи за кордон, а й у межах України.

Апеляція до життєвого досвіду, повторення попередньої інформації сприятиме кращому засвоєнню знань учасниками.

Ведучим також може допомогти така інформація:

Шляхи втягнення в ситуацію торгівлі людьми

- Працевлаштування
- Навчання
- Система au-pair
- Туристичні поїздки
- Шлюб
- Знайомство через інтернет
- Запрошення випадкових знайомих
- Всиновлення / удочеріння
- Оздоровлення
- Запрошення по гостьовій візі

Група ризику

- Безробітні
- Діти (старшокласники, учні ПТНЗ, новонароджені, бездоглядні та безпритульні, діти з особливими потребами, діти трудових мігрантів, діти-сироти)
- Жінки 18-63-річного віку
- Працівники секс-бізнесу та ін.
- Внутрішньо переміщені особи

Ведучі підсумовують:

До тенет торгівців людьми може потрапити будь-яка особа, незалежно від віку, статі, соціальної приналежності. Тому важливо знати та дотримуватися правил безпечної поведінки.

4. Робота в парах «Злочину можна запобігти»

Мета: опрацювати правила безпечної поведінки з метою запобігання потрапляння в тенета торгівців людьми.

Час: 5 хв.

Ресурси: закладки, листівки, плакати тощо з правилами безпечного користування мережею інтернет (за кількістю учасників).

Хід проведення

Ведучі об'єднують учасників у пари. Кожна пара отримує роздатковий матеріал (закладку, листівку, брошуру), який містить правила особистої безпеки. Ведучі просять декількох учасників прочитати / назвати по черзі правила особистої безпеки.

Ведучі запитують:

- Які ще можна додати поради щодо запобігання потрапляння в ситуацію торгівлі людьми?

До уваги ведучих!

Бажано підготувати листівки кожному / -ій учаснику / -ці або одну для розміщення в класному куточку з актуальною місцевою інформацією, до кого і куди можна звернутися в ситуації насильства.

У разі, якщо ведучі не мають ніякої готової поліграфічної продукції з інформацією про правила безпечної поведінки в інтернеті, можна або роздрукувати невеликі картки для кожного з учасників заняття із інформацією, наведеною нижче, або провести обговорення таких правил з огляду на досвід та бачення дітей, а потім назвати основні правила, яких необхідно дотримуватися.

Правила особистої безпеки

- Нікому не довіряйте ваш паспорт. Документи, що засвідчують вашу особу, завжди мають знаходитись тільки у вас.
- Якщо ви збираєтесь працювати чи навчатися за кордоном, вам необхідно укласти контракт. Контракт має бути написаний зрозумілою вам мовою, а також містити інформацію про умови (оплату, вихідні дні, роботу у святкові дні, медичне страхування), місце та час вашої майбутньої праці чи навчання.
- Пам'ятайте! Легально працювати за кордоном можна лише за наявності робочої візи. Ніякий інший вид візи не дає права на працевлаштування за кордоном.
- Залиште вдома докладну інформацію про майбутнє місце перебування за кордоном чи в межах України з адресою та телефонами, а також копію свого паспорта та контракту. Ми б також рекомендували залишити своє фото та адреси ваших іноземних друзів.
- Дізнайтесь номери телефонів Посольства чи Консульства України в країні, в яку ви їдете, та візьміть їх із собою. Якщо ви опинились у скрутній ситуації або вам хтось загрожує, звертайтеся до представників своєї країни, які допоможуть вам. Якщо у країні вашого перебування немає Посольства України — телефонуйте у Посольство України в сусідній державі.
- У зарубіжних країнах активно працюють неурядові організації та служби, котрі надають допомогу особам, які опинились у скрутному становищі. Звертайтеся до них у разі необхідності.
- Термін перебування на території іноземної держави вказаний у вашій візі. Порушення візового режиму унеможливить ваш наступний виїзд за кордон. Дотримуйтесь правил візового режиму!
- Пам'ятайте, що знання хоча б елементарних фраз іноземною мовою значно полегшить Ваше перебування за кордоном.
- Перш, ніж прийняти рішення про подорож або потрапивши у кризову ситуацію, зверніться за консультацією на **Національну «гарячу лінію»** з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації за телефоном 0 800 500 335 або 386 (безкоштовно). На «гарячій лінії» ви зможете отримати інформаційні, психологічні та правові консультації щодо протидії домашньому насильству, торгівлі людьми, гендерній дискримінації і захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб.

5. Обговорення «Куди звернутись по допомогу»

Мета: ознайомити учасників з роботою організацій, які можуть допомогти людині, яка потрапила в ситуацію торгівлі людьми.

Час: 3 хв.

Хід проведення

Ведучі запитують:

- *Куди можна звернутись у випадку, якщо людина / дитина опинилась у небезпечній ситуації в Україні або в чужій країні?*

Ведучі приймають відповіді учасників та доповнюють перелік установ та організацій.

Серед служб, до яких можна звернутись у такому випадку, можна назвати:

- Посольство України у країні перебування;
- правоохоронні органи;
- лікарні;
- соціальні служби;
- служби у справах дітей;
- неурядові організації;
- телефони довіри та «гарячі лінії» тощо.

6. Вправа «Правдиві та хибні твердження»

Мета: підсумувати заняття, розвіяти стереотипи, пов'язані з торгівлею людьми.

Час: 4 хв.

Хід проведення

Ведучі зачитують твердження та пропонують учасникам по черзі підіймати руки, хто згоден, а хто — ні.

Ведучі просять учасників пояснити свою думку.

Ведучий зачитує такі твердження:

- Потерпілими від торгівлі людьми можуть бути жінки, чоловіки та навіть діти.
- У біду потрапляють тільки нерозважливі.
- Є випадки, що свідчать про поширення внутрішньої торгівлі людьми.
- Людей втягують у тенета работоргівлі обманним шляхом.
- Зі мною такого не станеться.
- Потерпілими від торгівлі людьми стають тільки жінки.
- Торгівля людьми трапляється тільки коли людина перебуває на території іноземної держави.
- Усі, хто їде за кордон, знають, що з ними може трапитися.

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за роботу та просять учасників подякувати один одному оплесками за активну участь у занятті. Якщо є інформаційні матеріали, ведучі роздають їх учасникам.

Додаток 1 до Заняття 10.

Історії для роботи груп

Історія Микити

Після смерті батьків у мене не було грошей, щоб сплатити борг за квартиру, і я вирішив ризикнути — поїхати на роботу за кордон. В одній із газет я прочитав оголошення, що фірма на вигідних умовах працевлаштовує за кордоном. Вирішив зателефонувати, щоб дізнатися, яку роботу мені запропонують. Від секретарки я дізнався, що для працевлаштування в Ізраїлі мені знадобиться закордонний паспорт та час для оформлення робочої візи. У той момент я вважав, що мені пощастило.

Наступного дня я пішов до фірми на прийом до директора. Він виявився респектабельним чоловіком приблизно 45 років, повідомив, що я буду працювати у шпиталі, що мене очікують гарні умови проживання, висока зарплатня, але необхідно буде пройти медичний огляд про всяк випадок, адже пацієнти — люди з серйозними порушеннями імунної системи. Я сказав, що погоджуюся, та віддав паспорт на оформлення візи.

Через три місяці я летів до Ізраїлю. В аеропорту мене зустрів представник фірми та відвіз на машині до шпиталю, який знаходився у двоповерховому будинку на околиці. Останнє, що я запам'ятав, це обличчя, що схилилося наді мною із шприцом в руці. Прокинувся я у приміщенні, схожому на підвал, без вікон, захотів піднятися, але не зміг через відчуття різкого болю у правому підребер'ї.

Відкинувши ковдру, я побачив, що живіт забинтовано. За час перебування у шпиталю я перестав відчувати час. Кожного дня до мене приходила жінка і робила якісь ін'єкції. Вона не знала російської, тому я не мав змоги з'ясувати інформацію стосовно місця перебування. Коли я зміг самостійно ходити, то побачив шов, який зарубцювався. Жінка видала мені квиток на літак і три тисячі доларів. Так, я повернувся додому із грішми, але без правої нирки...

Історія Оксани

Я народилася у селі під Києвом в родині вчителів. Після закінчення школи не склала вступні іспити в університет. Працювала в радгоспі, але зарплатня була невеликою. Знайома моєї мами кілька разів їздила в Італію на заробітки. Вона запропонувала мені поїхати разом із нею та працевлаштуватися гувернанткою.

Мої господарі виявилися літньою парою, що мешкають у великому двоповерховому будинку. Мені довелося працювати з п'ятої ранку до пізньої ночі без вихідних. Кожен ранок починався з того, що я мила туалети та ванни. Для досягнення ефекту доводилося користуватися миючими засобами з високим вмістом хлору. Рукавички мені не купували, бо вважали це зайвим. Потім я прибирала в усіх кімнатах, готувала сніданок, мила посуд та займалася пранням. Після цього у мене з'явилися червоні висипи на шкірі, я почала втрачати вагу, з'явилася запаморочення. Мені здавалося, що це все минеться, але кожного разу, коли я користувалася миючими засобами, у мене розпочинався кашель.

Я попросила хазяйку видати мені розрахунок. Вона відповіла, що через мій завчасний від'їзд від заробітку вирахують частку грошей. Повернувшись в Україну, я кілька місяців провела у лікарні і витратила майже половину грошей, які заробила, на лікування. Я не можу користуватися миючими засобами через стан мого здоров'я до теперішнього часу.

Історія Катерини

Після закінчення школи Катя склала вступні екзамени до ЛППУ на факультет іноземних мов. До початку навчання попереду був ще місяць. Знайома Каті, 22-річна Віра, яка неодноразово їздила на роботу в Італію, розповіла дівчині, що з її блискучим знанням англійської та німецької мови вона легко могла би вступити до університету у Мілані, де вона працює, і що вона знає багато українців, які там навчаються. Віра запропонувала поїхати разом із нею, щоб випробувати свої сили.

Вмовивши своїх батьків, Катя оформила закордонний паспорт і по туристичній візі, яку отримати виявилось легше і скоріше, поїхала з подругою в Італію.

Виявилося, що у Міланському університеті на Катю ніхто не чекав. Через те, що окрім паспорта і візи у Каті не було інших документів, в університеті з дівчиною навіть ніхто не захотів розмовляти. Але Каті, яка витратила велику суму грошей на оформлення документів на поїздку, було соромно одразу повертатися додому. Віра запропонувала впродовж місяця працювати у кав'ярні офіціанткою, заробити грошей, а потім вертатися додому.

Перші три дні для Каті були дуже успішними. Їй легко працювалося, вона отримувала чайові. Але одного разу Катю посадили у машину та повезли у невідомому напрямку. Хазяїн квартири, куди її привезли, змушував надавати сексуальні послуги клієнтам, яких він приводив до неї, бив її, якщо вона відмовлялася це робити, і пильно стежив, щоб клієнти не знали мов, якими володіє Катя.

Цілком випадково дівчині через три місяці пощастило втекти, і вона звернулася до поліції. Через деякий час Катя була депортована в Україну.

Завдання для роботи груп

Опрацюйте запропоновану історію та визначте:

1. Хто потрапив у ситуацію торгівлі людьми _____
2. Причини потрапляння _____
3. Шляхи втягнення в ситуацію торгівлі людьми (як людина потрапила в цю ситуацію) _____
4. Хто втягнув людину в ситуацію торгівлі людьми _____
5. Форми експлуатації людини _____
6. Наслідки для людини _____

Заняття 11. Поведінка у місцях скупчення великої кількості людей

Мета: сформувати в учасників розуміння необхідності уникнення перебування у місцях скупчення великої кількості людей; ознайомити учасників із наслідками слідування людини за натовпом; надати інформацію про ролі людини у місцях скупчення людей та головні правила поведінки в натовпі.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Що я знаю про місця, де скупчується багато людей?» (5 хв.).
3. Обговорення «Результати слідування людини за натовпом» (10 хв.).
4. Обговорення «Ролі людини у місцях скупчення людей» (10 хв.).
5. Обговорення «Головні правила поведінки в натовпі» (10 хв.).
6. Висновки до заняття (7 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас буде дуже пізнавальна та практична зустріч, на якій розглянемо правила поведінки у місцях скупчення великої кількості людей.

2. Обговорення «Що я знаю про місця, де скупчується багато людей?»

Мета: актуалізувати знання про перебування людини у натовпі.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Існує багато місць, де людина може потрапити в натовп. Іноді це може бути під час масштабних подій, вуличних заходів або зустрічей всередині приміщення. Наприклад, багато людей збирається в кінотеатрі для перегляду фільму або на стадіоні під час спортивного змагання, у шкільній залі на якесь свято. Коли скупчується багато людей, може виникнути паніка. Люди, які охоплені панікою, стають небезпечними один для одного, оскільки кожен думає лише про власний порятунок. Паніка небезпечна ще й тим, що люди не знають, як треба рятуватися і що саме потрібно робити.

Запитання для обговорення:

- Як ви вважаєте, який натовп небезпечніший — у відкритому просторі, наприклад, на стадіоні, чи, до прикладу, в приміщенні школи? [ведучі слухають відповіді учасників].
- А у випадку пожежі?

Ведучі доповнюють відповіді учасників:

У приміщенні є вихід із ситуації, якщо дотримуватись певних правил, бо в кожній будівлі, де перебуває багато людей, пожежники розробляють спеціальний план. На ньому показано напрям руху до запасного виходу. Такий план називається планом евакуації. У вашій школі також є такі плани. Однак наявність плану евакуації — це лише підвляху до вирішення проблеми).

До уваги ведучих!

Якщо учасники під час бесіди правильно відповіли на всі запитання, то ведучі згруповують всі запропоновані варіанти та підсумовують інформацію. Якщо учасники відповіли неправильно, ведучі дякують за висловлені думки та надають правильну інформацію з кожного обговорюваного питання.

3. Обговорення «Результати слідування людини за натовпом»

Мета: надати учасникам інформацію про те, як може змінитися поведінка людей, які потрапили під вплив натовпу.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Дуже часто люди, які пересуваються у натовпі, виявлять підвищену агресивність, є занадто збудженими та поведуться дуже хаотично. Їх важко контролювати, і вони, як правило, всі виконують однотипні рухи. В натовпі, як правило, панує категоричний імператив поведінки: «Хай живе!», «Не допустити!», «Примусити!», «Геть!», «Ганьба!».

Ведучі запитують в учасників:

- *Як ви думаєте, як ще змінюється поведінка людей, які потрапляють у натовп? [ведучі слухають відповіді учасників та доповнюють своїми].*

У разі необхідності, якщо учасники не назвали певних пунктів, ведучі доповнюють:

Перебуваючи у натовпі

- *люди неспроможні мислити самостійно;*
- *люди нездатні творчо мислити;*
- *у деякої частини членів натовпу можливе виникнення слухових, зорових, нюхових галюцинацій, їхня поведінка змінюється наступним чином: часто оглядаються навкруги, ухиляються від неіснуючих перешкод, часто перепитують у людей, що знаходяться поруч, уточнюють своє сприйняття. Це є одним з механізмів зараження ілюзіями інших;*
- *в окремих людей (наприклад, у психічнохворих) можуть виникнути напади із судорожним синдромом;*
- *люди схильні збиватися у більш щільну групу.*

Отже, індивіди утворюють натовп незалежно від їх способу життя, заняття, характеру чи розуму. Одного факту перетворення у натовп достатньо для того, щоб у людей утворився вид колективної душі, що примушує їх відчувати, думати і діяти зовсім інакше, ніж відчував би, думав і діяв кожен з них окремо. Якщо люди знаходяться у збудженому стані, їхні почуття і думки спрямовано в одному напрямку, одна ідея розділяється всіма. Потрапляючи в натовп, людина немовби випадає із культури, приходить до первісного стану, коли розумом володіли інстинкти.

4. Обговорення «Ролі людини у місцях скупчення людей»

Мета: надати учасникам інформацію про те, які ролі можуть виконувати люди, які потрапили в натовп.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Люди потрапляють в натовп свідомо та несвідомо. Інколи буває так, що люди самі ініціюють на вулицях велике скупчення людей, і першочергова мета зібрання такої кількості людей не завжди є негативна. Наприклад, коли ви зібрали шкільний вертеп і зупинилися в центрі міста заколядувати. До вас приєднуються ще перехожі, долучаються до співу. Проте може статись так, що неподалік вашої групи зупиняється ще один вертеп, а потім ще один, і мимоволі може виникнути велике скупчення людей, яке не завжди може спокійно розійтись. Деякі перехожі можуть бути нетверезі, оскільки на свята дуже багато людей, гостюючи один в одного, на жаль, можуть вживати алкоголь.

Ведучі запитують в учасників:

- *А які ж, на вашу думку, ролі можуть виконувати люди, коли скупчуються в натовпі?*

Ведучі дякують учасникам за відповіді та підсумовують:

Ролі людей у місцях великого скупчення:

- *зачинателі або організатори натовпу;*
- *агресори — найбільш активно і агресивно налаштовані члени натовпу;*
- *послідовники — люди, що наслідують агресорам;*
- *допитливі — ті, які потрапили у натовп через свою орієнтувальну реакцію;*
- *обивателі — люди, що потрапили у натовп випадково.*

- *Чи хтось із вас мав можливість грати якусь із цих ролей? Якщо так, яку? Як ви почувались?*

5. Обговорення «Головні правила поведінки в натовпі»

Мета: надати учасникам інформацію про те, яких правил необхідно дотримуватися, якщо вже сталося так, що вони потрапили в натовп.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі за допомогою методу мозкового штурму починають збір ідей щодо правил поведінки, запитують в учасників про головні правила поведінки в натовпі:

- *А тепер подумаймо, як ви маєте себе поводити, якщо потрапили в натовп?*

Ведучі записують відповіді на дошці і доповнюють своїми варіантами, підсумовуючи думки учасників:

- *Завжди будьте уважними.*
- *Обов'язково знайте, де знаходиться запасний вихід.*
- *Знайте план евакуації і вмійте його застосувати.*
- *Потрапивши у такий натовп біля входу в кінотеатр або на стадіоні, намагайтесь триматись подалі від вхідних дверей, огорож, вітрин чи дерев.*
- *Не тримайте руки в кишенях. Їх слід зігнути в ліктях і притиснути до тулуба. Кисті рук можна з'єднати в замок перед собою. Це захистить грудну клітину від здавлювання.*
- *Якщо натовп рухається дуже швидко, потрібно думати лише про одне — не впасти, бо тоді майже неможливо звестися на ноги.*

- *Найголовніше правило: найкраще не потрапляти в натовп.*
- *Як ви вважаєте, чи правильно йти проти натовпу? [Щоб вибратися з натовпу, потрібно йти за його рухом].*
- *Які ще правила ви б запропонували щодо поведінки в натовпі?*

6. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі гри «Що я візьму з собою на стадіон?»

- *Перед вам речі [книга, крейда, телефон, м'яч, змінне взуття, кепка, скутер, морозиво, навушники, окуляри] — що би ви взяли із цих речей на стадіон? Що б залишили? Чому?*

Ведучі слухають відповіді учасників, аналізують, обговорюють результати бесіди:

Отож, ви бачите, як потрібно діяти, якщо потрапили у місце великого скупчення людей. Потрібно діяти дуже чітко і бути дуже уважними. Бажаємо вам, щоб навіть якщо потрапите в натовп, ви не розгубилися, а змогли швидко зорієнтуватися в ситуації. Успіхів вам!

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

*Сьогодні ми з вами дуже плідно попрацювали. Подякуймо один одному оплесками з відомої мелодії підтримки гри на стадіоні: два стуки ногами — один сплеск руками, і всі в один ритм!
До побачення!*

Заняття 12. Поведінка глядачів на стадіонах

Мета: сформувати в учасників розуміння необхідності дотримання глядачами правил безпечної поведінки на стадіоні шляхом надання інформації щодо змісту та важливості таких правил та наслідків їх порушення.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Що я знаю про місця, де проводяться спортивні змагання» (5 хв.).
3. Обговорення «Що я знаю про ризиковану для здоров'я поведінку глядачів на стадіоні» (10 хв.).
4. Обговорення «Наслідки порушень правил поведінки на стадіоні» (10 хв.).
5. Обговорення «Головні правила поведінки на стадіоні» (10 хв.).
6. Висновки до заняття (7 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас буде дуже пізнавальна та практична зустріч, на якій ми розглянемо правила поведінки глядачів на стадіонах.

2. Обговорення «Що я знаю про місця, де проводяться спортивні змагання?»

Мета: актуалізувати знання про перебування людини на стадіоні.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Існує багато місць, де можуть проводитись спортивні змагання. Це можуть бути спортивні майданчики, стадіони, спортивні манежі, басейни тощо. Найбільш велика вірогідність скупчення багатьох людей – це стадіон. Тому саме тут край необхідно дотримуватись правильної, безпечної, поведінки.

Запитання для обговорення:

- Як ви вважаєте, яка кількість глядачів може бути присутня на стадіоні під час футбольного матчу? [ведучі слухають відповіді учасників].
- Який найбільший, за кількістю місць, стадіон в Україні, в світі?

Ведучі доповнюють відповіді учасників:

В Україні найбільшим, за кількістю місць, стадіоном є Національний спортивний комплекс «Олімпійський». Він вміщує 70 050 глядачів. А найбільший стадіон в світі знаходиться в нефутбольній країні - КНДР (в місті Пхеньян) і розрахований він на 150000 глядацьких місць.

До уваги ведучих!

Якщо учасники під час бесіди правильно відповіли на всі запитання, то ведучі згруповують всі запропоновані варіанти та підсумовують інформацію. Якщо учасники відповіли неправильно, ведучі дякують за висловлені думки та надають правильну інформацію з кожного обговорюваного питання.

3. Обговорення «Що я знаю про ризиковану для здоров'я поведінку глядачів на стадіоні?»

Мета: надати інформацію та сприяти попередженню щодо ризикованої для здоров'я поведінки.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Футбол за своєю емоційною дією на гравців і глядачів стоїть на першому місці. Присутні на трибунах стадіону уболівальники галасують, хвилюються, висловлюють деколи оглушливим свистом своє обурення і незгоду з рішенням судді. Негативним явищем емоційного збудження на трибунах під час проведення футбольних матчів і після них є прояв агресії по відношенню до уболівальників команди суперників. Сьогодні наші уболівальники, часом, проявляють себе неналежним чином – іноді суперечки доходять до побиття.

Ведучі запитують в учасників:

- *Як ви думаєте, які ще існують прояви ризикованої для здоров'я поведінки? [ведучі слухають відповіді учасників та доповнюють своїми].*

У разі необхідності, якщо учасники не назвали певних пунктів, ведучі доповнюють:

Прояви ризикованої для здоров'я поведінки:

- *перебування на території спортивної споруди у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння;*
- *користування на території спортивної споруди джерелами відкритого вогню;*
- *наявність вогнепальної, холодної чи іншої зброї, колючо-ріжучих предметів та предметів, що можуть бути використані для заподіяння тілесних ушкоджень, боєприпасів, вибухових речовин, піротехнічних виробів, легкозаймистих речовин, їдких речовин та інших предметів, засобів і речовин, обіг яких обмежено законодавством;*
- *наявність, вживання на території спортивної споруди алкогольних, слабоалкогольних напоїв*
- *куріння на території стадіону;*
- *кидання на футбольне поле, у футболістів, арбітрів, тренерів або глядачів різних предметів;*
- *використання грубих, нецензурних, образливих виразів, жестів, пісень, а також застосування погроз і залякувань;*
- *пропагування расизму, дискримінація футболістів, тренерів, арбітрів, інших офіційних осіб і глядачів за національними ознаками або кольором шкіри;*
- *вихід на футбольне поле, до місць розташування команд, арбітрів, делегатів матчу або інших спеціальних приміщень стадіону;*
- *псування майна і устаткування стадіону, клубів, футболістів, офіційних осіб і їхніх транспортних засобів;*

- невиконання законних вимог стюардів, волонтерів, працівників служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу), правоохоронних органів.

Отож, люди, які нехтують правилами поведінки на стадіоні, стають небезпечними не тільки один для одного, а й для всіх оточуючих, оскільки можуть спровокувати або скоїти протиправні дії, що може стати небезпечним для здоров'я, життя.

4. Обговорення «Наслідки порушень правил поведінки на стадіоні»

Мета: надати учасникам інформацію про те, що станеться з порушниками правил поведінки на стадіоні.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Всі присутні на трибунах стадіону під час футбольного матчу здаються рівними, різні бар'єри між людьми зникають, вчитель і школяр, професор і студент, міністр і академік – всі стають уболівальниками. Але при цьому слід дотримуватися тактовності, субординації і не допускати фамільярності в своїй поведінці. Проте існують уболівальники, які своєю ризикованою для здоров'я поведінкою, порушують правила поведінки на стадіоні.

Ведучі запитують в учасників:

- *А як, на вашу думку, що станеться з порушниками правил поведінки на стадіоні?*

Ведучі дякують учасникам за відповіді та підсумовують:

У разі порушення глядачем правил поведінки, за рішенням керівництва стадіону, до нього можуть бути застосовані такі заходи відповідальності:

- *видворення зі стадіону без компенсації вартості квитка або абонементу;*
- *тимчасове призупинення дії квитка або абонементу (на певну кількість матчів) без компенсації вартості документів;*
- *повне анулювання, без компенсації вартості, квитка або абонементу.*

Разом з цим, особи, винні у порушенні вимог законодавства про забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів, несуть цивільно-правову, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до закону України.

5. Обговорення «Правила поведінки на стадіоні».

Мета: надати учасникам інформацію про те, яких правил необхідно дотримуватися на стадіоні.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Етикет поведінки уболівальників на трибунах стадіонів заслуговує особливої уваги. Організовані скандування, розмахування клубними прапорами і прапорами країн, які представляють команди на міжнародних матчах, оплески, замість безладних вигуків, у деякій мірі стримують емоційні пристрасті уболівальників, направляючи їх в безпечне русло.

Ведучі за допомогою методу мозкового штурму починають збір ідей щодо правил поведінки, запитують в учасників про правила поведінки на стадіоні:

- *А тепер подумаймо, як ви маєте себе поводити на стадіоні?*

- *Які є права у глядачів?*

Ведучі записують відповіді на дошці і доповнюють своїми варіантами, підсумовуючи думки учасників:

- *придбати квиток для перегляду футбольного матчу;*
- *зайняти на трибуні і секторі стадіону місце, вказане в квитку;*
- *підтримувати свою команду, окремих гравців і тренерів всіма незабороненими способами і формами поведінки;*
- *одержувати інформацію про події, що відбуваються на стадіоні, за його межами, а також про змагання в інших містах.*

- *Які є обов'язки у глядачів?*

Ведучі записують відповіді на дошці і доповнюють своїми варіантами, підсумовуючи думки учасників:

- *дотримуватися правил поведінки на території спортивної споруди, інших вимог щодо забезпечення громадського порядку та громадської безпеки;*
- *виконувати законні вимоги стюардів, волонтерів, працівників служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу), правоохоронних органів щодо дотримання законодавства, а у разі виникнення надзвичайної ситуації або пожежі - вимоги плану евакуації;*
- *інформувати стюардів, волонтерів, працівників служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу), органів Національної поліції про виявлені загрози громадському порядку та громадській безпеці для їх негайного усунення.*

- *Що забороняється глядачам?*

Ведучі записують відповіді на дошці і доповнюють своїми варіантами, підсумовуючи думки учасників:

- *вхід до стадіону та перегляд матчу (масового заходу) в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, а також вживання алкогольних, наркотичних чи психотропних речовин на території стадіону;*
- *перебувати без дорослих, з якими діти прийшли до стадіону (для дітей до 14 років);*
- *кидати на футбольне поле, в футболістів, арбітрів, тренерів, осіб, які забезпечують безпеку, або в уболівальників та їх транспортні засоби будь-які предмети, в тому числі: овочі, фрукти і всі типи рідини;*
- *розпалювати факели або вогнища, використовувати піротехнічні вироби, незалежно від їх типу та призначення, підпалювати будь-які предмети;*
- *використовувати грубі, нецензурні, образливі вирази, жести, пісні, політичні гасла, скандувати нецензурні та принижуючі гасла, а також застосовувати погрози та залякування інших уболівальників, учасників матчу, осіб, які забезпечують безпеку;*
- *дискримінувати футболістів, тренерів, арбітрів, інших офіційних осіб та уболівальників за національною ознакою або кольором шкіри, а також проводити агітацію, розпалюючи соціальну, міжрасову, національну чи релігійну ворожнечу;*
- *виходити на футбольне поле, до місць розташування команд, арбітрів, заходити в спеціальні приміщення стадіону, де є написи «Службове приміщення» або «Вхід заборонено»;*

- стояти під час проведення футбольного матчу біля своїх місць, в проходах, на сходах, створювати перешкоди пересуванню учасників футбольного матчу та уболівальників;
- самостійно пересуватися із зони, зазначеної у квитку, в іншу зону стадіону по зовнішньому, внутрішньому периметру, середини стадіону без спеціального дозволу або інструкцій з боку стюарда;
- вставати на індивідуальні сидіння, підійматися на паркан, парпети, конструкції стадіону;
- приходити до стадіону з тваринами і птахами;
- наносити написи та малюнки на конструкціях, будівлях, спорудах стадіону;
- заборонено приносити на стадіон:
  - будь-які алкогольні напої, наркотичні та токсичні речовини;
  - напої в будь-якій упаковці;
  - зброю та предмети, які можуть бути використані в якості зброї;
  - колючі і ріжучі предмети;
  - предмети, які можуть бути використані як металеві: пляшки, чашки, склянки, в т.ч. консервита інші предмети, скло й інший крихкий матеріал, або навпаки, занадто твердий матеріал, а також упаковки типу «Тетрапак»;
  - димові шашки, фаєри та іншу піротехніку;
  - барвники і фарби;
  - вогнебезпечні, легкозаймисті, вибухонебезпечні, отруйні та речовини, що їдко пахнуть;
  - радіоактивні матеріали;
  - газові балончики нервовопаралітичного та сльозогінного типу та ін.;
  - лазерні пристрої.
- Які ще правила ви б запропонували щодо поведінки на стадіоні?

6. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі роблять короткі висновки й пропонують дітям запитання:

Сьогодні ми дізнались про необхідність дотримуватись правил поведінки на стадіоні, як бути гідним уболівальником своєї команди, вірцевим господарем або гостем футбольного матчу. Чи знаєте ви, що за порушення правопорядку вболівальниками, карається футбольний клуб чи національна збірна? Хто з вас хоче, щоб постраждала улюблена команда?

Ведучі слухають відповіді учасників, аналізують, обговорюють результати бесіди:

Отож, ви бачите, що від вашої поведінки залежить здоров'я та життя не тільки ваше, а й оточуючих вас людей. Крім цього, від вашої поведінки залежить доля команди, вболівальниками якої ви є. Бажаємо вам, щоб ви і ваша улюблена команда завжди перемагали. Успіхів вам!

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

*Сьогодні ми з вами дуже плідно попрацювали. Подякуймо один одному оплесками з відомої мелодії підтримки гри на стадіоні: два стуки ногами — один сплеск руками, і всі в один ритм!
До побачення!*

Заняття 13. Базова самооборона. Межі допустимої самооборони

Мета: сформувати уявлення в учасників про необхідність розвитку навичок базової самооборони; надати учасникам поради щодо уникнення небажаного розвитку ситуації при зіткненні зі зловмисником; надати інформацію про допустимі межі самооборони та попрактикуватися на основі справжніх життєвих ситуацій.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Що таке самооборона?» (5 хв.).
3. Обговорення «Як правильно діяти зі зловмисником та уникнути небажаного розвитку ситуації» (10 хв.).
4. Обговорення «Межі допустимої самооборони» (10 хв.).
5. Обговорення «Як правильно діяти у конкретній ситуації?» (10 хв.).
6. Висновки до заняття (7 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас буде дуже пізнавальна та практична зустріч, на якій розглянемо питання базової та межі допустимої самооборони.

2. Обговорення «Що таке самооборона?»

Мета: актуалізувати знання про значення терміну «самооборона».

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Ви бачили це в кіно: дівчина йде вздовж безлюдних гаражів. Раптом хлопець зловісного вигляду вискакує з-поза машини. Дівчина вдаряє його по коліну, поки він звивається від болю, вона застрибує у свою машину і мчить до безпечного місця. Та це в кіно. А ось у реальному житті. Коли дівчина хоче завдати удару, хлопець уже знає, що буде, і хапає її за руку (чи ногу), виводячи її з рівноваги. Оскаженілий від її спроб опиратися, він кидає її на землю. Тепер вона в дуже незручній позиції, щоб захистити себе, і вона не може втекти.

Запитання для обговорення:

- Що таке, на вашу думку, самооборона?

Ведучі слухають відповіді учасників та доповнюють:

Багато людей думає, що самооборона — це удари карате в пах або в обличчя зловмисника. Самооборона — це насправді вміння зробити все можливе, щоб

уникнути боротьби з тим, хто нападає або загрожує вам. Для самозахисту потрібна кмітливість, а не кулаки. Тому думайте перед тим, як діяти.

- *А вам коли-небудь доводилося захищатися від правопорушників? Якщо так, поділіться з нами.*

До уваги ведучих!

Якщо учасники під час бесіди правильно відповіли на всі запитання, то ведучі згруповують запропоновані варіанти та підсумовують інформацію. Якщо учасники відповіли неправильно, ведучі дякують за висловлені думки та надають правильну інформацію з кожного обговорюваного питання.

3. Обговорення «Як правильно діяти зі зловмисником та уникнути небажаного розвитку ситуації?»

Мета: надати учасникам інформацію про те, хто може бути зловмисником та як правильно діяти з людьми такого типу, уникаючи небажаного розвитку ситуації.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

- *Ви, певно, дуже часто чуєте по телебаченню, радію чи читаєте в інтернеті про зловмисників. Хто ж вони такі, як ви вважаєте?*

Ведучі доповнюють:

Зловмисники — це не завжди незнайомі люди, які вистрибують з темних провулків. На жаль, підлітків можуть атакувати люди, яких вони знають. Ось де це одне важливе вміння з самооборони вступає в гру. І це вміння експерти з самооборони та ведення переговорів називають «уникненням небажаного розвитку ситуації».

Ведучі запитують в учасників:

- *Що, на вашу думку, може бути уникненням небажаного розвитку ситуації?*

Ведучі за потребою доповнюють:

Уникати небажаного розвитку ситуації — це означає говорити або діяти так, щоб запобігти погіршенню ситуації. Класичний приклад — це віддати грабіжникові гроші, а не намагатися боротися або бігти).

Але уникнення небажаного розвитку може працювати і в інший спосіб. Наприклад, якщо хтось погрожує вам або чіпляється до вас, а навколо немає нікого, ви можете згладити ситуацію, погодившись з нападником. Вам, звичайно, непотрібно насправді вірити в глузування, ви використовуєте слова, тільки щоб витягти себе зі скрутного становища. Потім ви можете відволікти хулігана («Ой, я щойно почув дзвінок на третій урок») і спокійно піти. Така проста річ, як вміння стримуватися, теж може розрядити ситуацію. Навчіться ефективно керувати власним гнівом, і ви зможете говорити або виходити з ситуації не за допомогою кулаків або зброї. Хоча уникнення небажаного розвитку не завжди спрацьовує, воно може тільки допомогти справі, якщо ви будете зберігати спокій і не дасте потенційному зловмисникові будь-яких додаткових переваг. Чи це незнайомиць, чи хтось, кому, ви думали, можете довіряти, якщо ви говорите і робите речі, які не загрошують нападникові, це може дати вам деякий контроль. А тепер занотуємо поради, які можуть допомогти вам уникнути контакту зі зловмисниками, та якщо все ж такий трапився, допомогти не допустити погіршення ситуації.

Ведучі за допомогою мозкового штурму записують на дошці або аркуші фліпчарту поради учасників та доповнюють їх своїми варіантами відповідей, за потреби наводячи приклади:

Отже, поради щодо збереження безпеки можуть бути такі:

- *Необхідно знати свій щоденний розклад (уроки, спортивні тренування, клубні зустрічі тощо). Якщо ви йдете на побачення або з друзями перекусити після гри, повідомте когось, куди ви йдете і коли плануєте повернутися.*
- *Оцініть компанію. Вони здаються безпечними? Чи комфортно вам там? Запитайте себе, чи люди навколо вас поділяють ваші погляди на відпочинок. Якщо ви думаєте, що вони поведуться нерозсудливо, не залишайтеся.*
- *Переконайтеся, що ваша мова тіла демонструє почуття впевненості в собі. Поводьтеся так, ніби ви знаєте, куди ви йдете, і будьте пильні.*
- *Під час їзди в громадському транспорті сидіть поруч з водієм і не спіть. Зловмисники шукають вразливих.*
- *Носіть з собою мобільний телефон, якщо це можливо. Переконайтеся, що на швидкому наборі є номер телефону батьків. Повідомляйте про злочини у вашому районі та школі в поліцію.*

4. Обговорення «Межі допустимої самооборони»

Мета: надати учасникам інформацію про значення допустимої самооборони та її межі.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Теоретично людина може прожити життя, не потрапивши у ситуації, в яких треба захищатись. Однак погрози, вимагання, напади — доволі поширені соціальні небезпеки. Найкращий і насправді єдиний спосіб підготуватись, щоб відбити атаку зловмисника, — це пройти курс самооборони. Деякі речі ви маєте навчитися робити на практиці.

Ведучі запитують в учасників:

- *Хтось із вас зараз відвідує такі курси? Які саме? Чому вас там навчають?*

Ведучі доповнюють:

На хорошому курсі самооборони ви зможете навчитись, як оцінити ситуацію і вирішити, що ви маєте зробити, а також спеціальних методів, як вирватись із захвату нападника та інших речей, необхідних, щоб утекти. Наприклад, зловмисники зазвичай передбачають, як їхня жертва може реагувати — удар ногою в пах або прямий в очі. На хорошому курсі самооборони ви зможете вивчити способи, як здивувати свого нападника і захопити його зненацька. Найцінніше, що люди беруть з уроків самооборони, — це впевненість у собі. Останнє, про що вам потрібно думати під час атаки, — це чи зможу я застосувати цей прийом самооборони? Набагато легше ухвалити рішення в надзвичайній ситуації, якщо у вас уже є практика. На курсі самооборони у вас має бути змога відпрацьовувати свої рухи і удари. Якщо проходити його з другом, ви зможете продовжувати практикуватись один на одному, щоб зберігати рухи в пам'яті тривалий час після закінчення курсу.

Ведучі дякують учасникам за відповіді та підсумовують:

Отже, щоб правильно діяти у потенційно небезпечних для вас ситуаціях, ви маєте знати закони, які визначають право людини на допустиму самооборону. А що таке, на вашу думку, «допустима самооборона»?

Допустима самооборона — дії, вчинені з метою захисту свого життя чи майна або життя (майна) іншої людини, якщо вони не перевищують меж допустимої самооборони.

- *А що ж є перевищенням меж допустимої самооборони?*

Ведучі слухають варіанти відповідей учасників та доповнюють:

Перевищенням меж допустимої самооборони визнається умисне заподіяння нападнику тяжкої шкоди, що явно не відповідає небезпеці посягання. Не є перевищенням меж допустимої самооборони застосування зброї проти озброєних нападників, а також будь-які дії щодо захисту від вторгнення у житло чи інше приміщення незалежно від шкоди, яку заподіяно нападнику.

5. Обговорення «Як правильно діяти у конкретній ситуації?»

Мета: представити учасникам алгоритм дій щодо оцінки меж допустимої самооборони.

Час: 10 хв.

Ресурси: Додаток 1 до Заняття 12 (бажано роздрукувати для кожного учасника).

Хід проведення

Ведучі представляють учасникам алгоритм дій:

На практиці дуже важливо не перевищувати межі допустимої самооборони. Тому слідкуйте уважно за цим алгоритмом, щоб вміти правильно аналізувати кожну ситуацію і, відповідно, реагувати на неї.

Ведучі записують алгоритм на дошці або наклеюють роздруковані заготовки, пояснюючи кожен крок учасникам (схему представлено у Додатку 1 до Заняття 12).

- *Чи всім зрозуміла схема? Чи є додаткові запитання?*

6. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обміняти враженнями.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі аналізу ситуацій згідно з вищезазначеним алгоритмом. Якщо учасників багато, їх можна об'єднати у 2 групи і розділити ситуації, а потім попросити представити результати представника із кожної групи:

Перед вами ситуації. Прошу проаналізувати їх згідно з нашим алгоритмом. Маєте на це 2 хвилини.

Ведучі слухають відповіді учасників, аналізують, обговорюють результати бесіди.

Ситуації для аналізу:

1. 12-річний підліток дістався у садок до пенсіонера. Той узяв мисливську рушницю, вистрілив у хлопця і поранив його.
2. На дівчину напали в під'їзді. Під час боротьби вона наступила тонким підбором на ногу зловмиснику. Той відпустив руки, покотився зі сходів, дуже забився, дівчина тим часом викликала поліцію та покликала сусідів.

Ведучі підсумовують:

Отож, ви бачите, як потрібно правильно діяти, використовуючи методи самооборони. В першу чергу слід використовувати свій розум та кмітливість, а не силу. Будьте дуже уважними. Хоча, звісно, бажаємо вам, щоб ви у такі ситуації краще взагалі не потрапляли. Успіхів вам!

До уваги ведучих!

Якщо є можливість, ситуації бажано роздрукувати для всіх учасників.

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

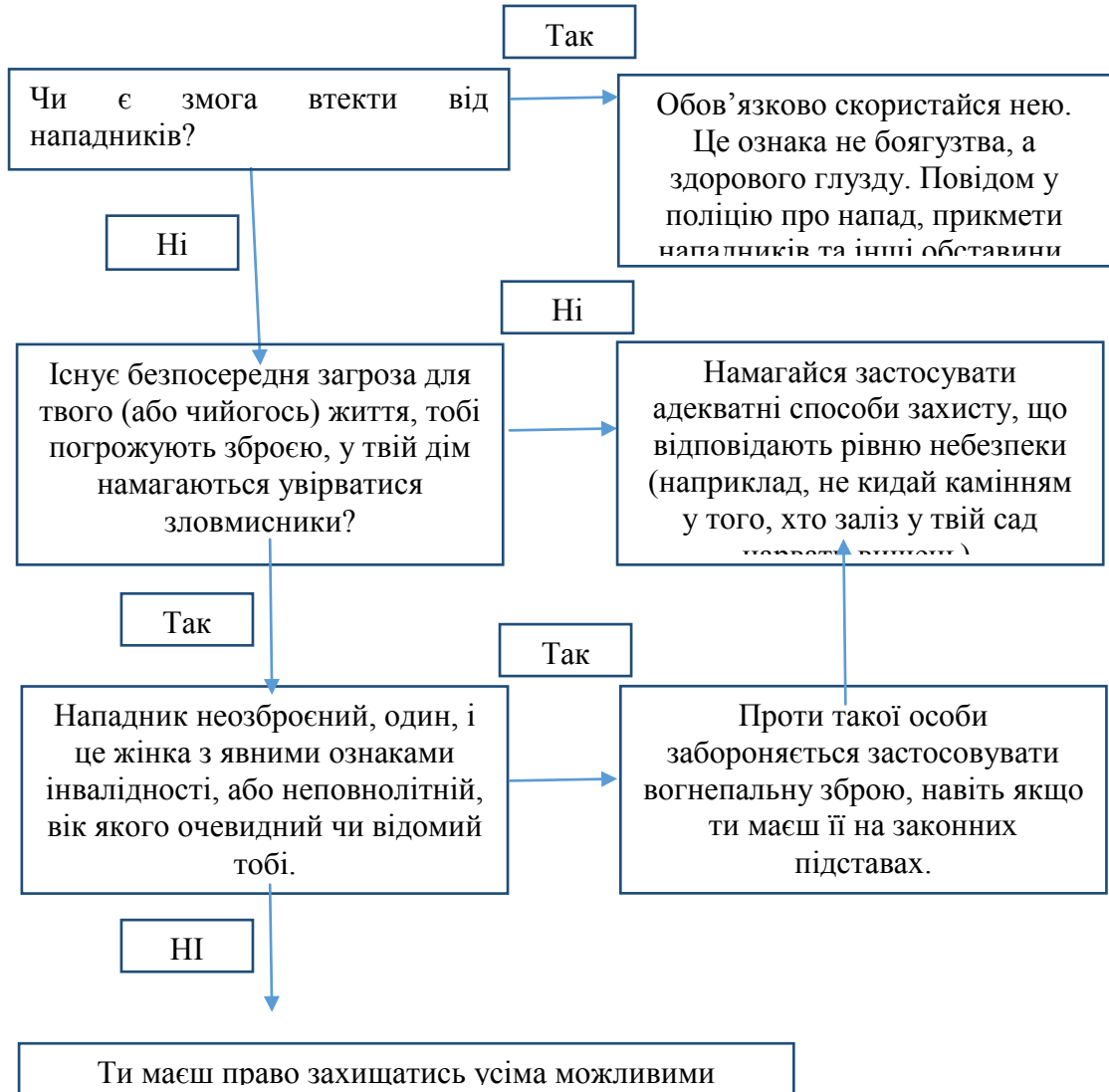
Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

*Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Подякуймо один одному оплесками з підскоком: від присідання до стрибка і від тихих до голосних оплесків. Намагаймося це зробити в один ритм.
До побачення!*

Схема розуміння меж допустимої самооборони

Заняття 14. Безпека дорожнього руху для велосипедистів (6—8 класи)

Мета: сформувати в учасників розуміння, що велосипедист є учасником дорожнього руху і що безпечна їзда на велосипеді можлива лише за дотримання правил безпеки.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Вступ (5 хв.).
2. Інформаційне повідомлення «Базові принципи безпеки руху на велосипеді» (15 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Пункти ПДР, що стосуються велосипедистів» (10 хв.).
4. Обговорення «Як бути відповідальним велосипедистом» (10 хв.).
6. Висновки до заняття (4 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Вступ

Мета: привітати учасників, познайомитись, розповісти про мету зустрічі.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора)! Нас звати ... (ім'я, посада). Ми офіцери патрульної поліції міста ....., і ми прийшли до вас, щоб поговорити з вами про безпеку. Ви всі вже знаєте, що таке безпека. Хто може дати визначення цього поняття? [збір відповідей від учнів, потім узагальнення]. Загалом безпека людини — такий стан людини, коли відсутні будь-які загрози для життя та здоров'я. Ми як поліція працюємо для зменшення цих загроз життю і здоров'ю людини. Для того, щоб з вами, вашими батьками і друзями щось погане ставалося якомога рідше, а бажано — ніколи. Але від вас самих залежить набагато більше, ніж від нас, бо ми не можемо вслідкувати за кожним. Кожен в першу чергу повинен берегти себе сам. Тому сьогодні ми поговоримо про безпеку на дорозі, і ми говоримо з вами як з дорослими учасниками руху, зокрема як з велосипедистами. Давайте познайомимось: кожен з вас скаже, як вас звати і чи є у вас велосипед. Якщо немає, то чи хочете ви, щоб батьки купили вам велосипед?

Ведучі пропонують дітям почати з будь-кого бажаного, і по одному відповісти на ці запитання. В кінці дякують і підсумовують — як багато велосипедистів! Також ведучі можуть сказати, що у них самих та / або їхніх дітей також є велосипеди і вони дуже люблять на них їздити.

2. Інформаційне повідомлення «Базові принципи безпеки руху на велосипеді»

Мета: розповісти учасникам про особливості руху велосипеду та дати поради щодо уникнення найпоширеніших неприємних ситуацій, що можуть виникнути при їзді на велосипеді.

Час: 15 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Велосипед — це швидкий, зручний, дешевий, екологічний та веселий транспорт. Люди їздять велосипедом, бо це приносить радість. Але для того, щоб враження від

його використання були виключно позитивними, слід знати, як не втратити у халепу.

Отже, розглянемо причини ситуацій, через які трапляються неприємні, а часом і трагічні випадки.

Одна з основних причин неприємностей — це непомітність велосипеда. І якщо в сонячний яскравий день велосипедиста видно звідусіль, то у хмарну погоду або ж у темну пору доби ваша помітність є запорукою безпеки. Тому ПДР (правила дорожнього руху) вимагають наявності фар та світловідбивачів на велосипеді: спереду — білого кольору, ззаду — червоного, збоку (на колесах, педалях) — жовтого або помаранчевого. Також рекомендується вдягати яскравий одяг та мати світловідбивні елементи на одязі, рюкзаку та інших елементах. Запам'ятайте: помітний велосипедист = живий та здоровий велосипедист.

Наступною причиною є виїзд недосвідчених велосипедистів на жваві дороги та їзда в другій смузі на небезпечних перехрестях. ПДР зобов'язують велосипедистів рухатись в правій смузі якомога ближче до правого краю дороги, й не дарма: в ній автомобілі рухаються більш повільно та передбачувано, приділяють увагу узбіччю і обов'язково вас помітять. Легше й вам — ви знаєте, що автомобілі у вас лише позаду і можете їх вчасно почути й побачити. Посередині великої вулиці небезпека чигає на вас з усіх боків, і ви просто можете за всім не вслідкувати.

Також часто неприємності трапляються, коли велосипедистом переїжджає пішохідний перехід. Справа в тому, що водій, під'їжджаючи до переходу, очікує побачити там пішоходів, які рухаються доволі повільно. Тому, якщо їх немає у безпосередній близькості, водій спокійно продовжує рух. Велосипедист рухається швидше за пішоходів і може вскочити на перехід вже тоді, коли водій оцінив умови й натиснув на педаль газу. І не факт, що він тепер встигне переставити ногу. Тому пішохідні переходи слід завжди переходити спішившись, на рівні з іншими пішоходами.

Ще одною неприємністю для велосипедиста є крадіжки велосипедів, які, на жаль, не є рідкістю в жодній з «велосипедних» країн. На жаль, стовідсоткового захисту від злодіїв не існує. Проте є базові правила, виконання яких може значно знизити ймовірність крадіжки:

1. Ніколи не лишайте велосипед непристібнутим без нагляду.
2. Зберігайте велосипед у квартирі; якщо мешкаєте у приватному будинку — то в самому будинку або гаражі, що закривається. Залишати велосипед у підсобках, приміщеннях спільного користування, на сходах у багатоповерхівках небезпечно.
3. Якщо є потреба лишати велосипед на вулиці, то користуйтеся надійним замком. Найнадійніші — ланцюги (чим товще, тим краще) та так звані U-подібні замки (вони ж U-lock, див. зображення в інтернеті). Найменш надійні — тонкі сталеві триси.
4. Користуйтеся надійними велопарковками. Переконайтесь, що велосипед не можна забрати разом з об'єктом, до якого ви його пристібнули, не можна зняти через верх. Пристібайте за раму або за раму й колесо, інакше злодій зможе розібрати велосипед і вкрасти найдорожчі його деталі.
5. Ідеальна парковка — під наглядом та в людному місці.
6. Чим дешевше й простіше у вас велосипед, тим менша ймовірність, що його вкрадуть.

7. *Перепишіть номер рами велосипеда (як правило, знизу під передньою кареткою), зробіть кілька фото з ним. Якщо купили в магазині — зберігайте документи й чек.*
8. *Якщо все ж нещастя трапилось — одразу викликайте поліцію та шукайте свідків. Вкрадений велосипед знайти важко, але якщо вони все ж знаходяться, то переважно по гарячих слідах.*

Варто згадати, що велосипедист і сам може завдати шкоду мало захищеним учасникам руху: пішоходам, іншим велосипедистам, дітям. Особливо це небезпечно у парках, дворах та тротуарах. При цьому пам'ятайте: велосипедист є водієм транспортного засобу, тому, скажімо, наїзд на пішохода на тротуарі велосипедистом розцінюється так само, як і наїзд автомобіля. Тобто велосипедист може понести адміністративну та навіть кримінальну відповідальність, залежно від наслідків. Тому слід завжди дотримуватись безпечної швидкості, не рухатись хаотично та неконтрольовано, завжди мати справні гальма. Дорослих з дітьми слід завжди об'їжджати зі сторони дорослої людини, тому що діти можуть несподівано почати бігти чи стрибати. Згідно з ПДР велосипед також має бути обладнаним звуковим сигналом. Не слід ним зловживати, проте якщо це може допомогти уникнути наїзду — скористайтесь для попередження. Можна також крикнути. Проте завжди поважайте оточуючих, велосипед не дає вам якихось надзвичайних прав. Створивши комусь незручності, обов'язково попросіть вибачення, якщо вам уступили дорогу — подякуйте».

Ведучі запитують у дітей, чи все зрозуміло, чи, можливо, є якісь запитання. Якщо так, то відповідають на них.

3. Інформаційне повідомлення «Пункти ПДР, що стосуються велосипедистів»

Мета: сприяти усвідомленню того, що велосипед — це повноцінний засіб транспорту і що він має виконувати ПДР на рівні з іншими учасниками руху.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Велосипед є повноцінним учасником дорожнього руху, але в силу своїх особливостей, задля його безпеки накладені певні обмеження (як і на деякі інші категорії транспортних засобів: мопеди, трактори, сільськогосподарську техніку і т. д.). Особливості: менша помітність, менша швидкість, менша маса, більша вразливість. Найголовніше — помітність, в потоці автомобілів велосипедист «губиться». Саме тому в ПДР місце велосипеда визначається «у напрямку руху потоку, якомога ближче до правого краю дороги». Знаходячись біля краю, велосипедист легше контролюватиме ситуацію, та й за правилами автомобілістам рекомендується здійснювати випередження та інші маневри в лівих смугах, тобто права смуга — найбільш повільна й безпечна. Всі подальші маневри велосипедиста ґрунтуються саме на цьому принципі. В разі наявності велодоріжки велосипед рухається по ній, якщо ж її немає — то по проїжджій частині. Рухатись по дорогах велосипедисту можна після 14 років.

Зверніть увагу! Рух по тротуарах в Україні дозволений лише для дошкільнят. З 14 років велосипедисти мають рухатися по проїзній частині. Але багато хто продовжує їздити по тротуарах, і це зрозуміло: ми відчуваємося небезпечно на широкій вулиці, де багато машин. Є два найголовніші правила, якщо ви їдете тротуаром:

1. Пішохід ЗАВЖДИ має пріоритет. Ви маєте їхати так і з такою швидкістю, щоб пішоходи не боялися.
2. Пішохідний перехід і «зебру» можна переходити лише ПІШКИ, ведучи велосипед у руках. У мене на очах відбувся випадок, коли юнак на велосипеді виїхав на «зебру» на велосипеді, і хоча машина екстренно гальмувала, але все одно зачепила велосипедиста. Його велосипед був зламаний, а сам юнак отримав багато подряпин і синців. По переходу — лише пішки.

Отже, розберемо найбільш важливі правила:

1. В разі наявності на дорозі велодоріжки — велосипедист мусить рухатись нею (позначена знаком 4.12 «Доріжка для велосипедів»). Якщо ж її немає, велосипедист рухається в правій смузі і виїжджає звідти лише для об'їзду нерухомих перешкод, попередньо впевнившись у безпеці маневру.
  2. На перехрестях керуємось такими сигналами, в разі наявності, у такій послідовності: регулювальник; світлофор; знаки пріоритету — 2.1 «Дати дорогу», 2.3 «Головна дорога» [підготувати зображення].
  3. Безперешкодно можемо рухатись вправо та прямо, якщо для руху з правої смуги не передбачено іншого. Поворот наліво можна здійснювати лише у випадку, коли на проїжджій частині є не більш ніж по одній смузі для руху в кожному з напрямків і відсутні трамвайні колії. Інакше слід доїхати до пішохідного переходу і перетнути перехрестя як пішохід. В жодному разі не перетинайте багатосмугові дороги непередбачуваним чином! Автомобілі рухаються значно швидше і можуть вас не помітити!
  4. Здійснюючи маневри, необхідно при можливості показувати попереджувальні сигнали. Для велосипедиста вони є такими: поворот праворуч — пряма права рука витягнута вправо, поворот ліворуч та об'їзд перешкоди — пряма ліва рука витягнута вліво, зупинка — будь-яка рука, піднята вгору над головою.
  5. Рухаючись в колоні, наприклад, з друзями, слід дотримуватись таких правил:
    - а) Колона велосипедистів рухається по одному в ряд, їхати кільком велосипедистам поряд заборонено. Колона має налічувати не більш як 10 велосипедистів, якщо ж вас більше — розбийтесь на кілька колон по 10 велосипедистів і тримайте між ними відстань у 80-100 метрів.
    - б) Кожен велосипедист є незалежним учасником дорожнього руху, тому, якщо перший проїхав на зелений сигнал світлофору, а для другого вже загорівся жовтий — другий і всі наступні мають зупинитись. Для зручності варто наперед домовитись, що перші будуть час від часу очікувати задніх.
    - в) Кожен велосипедист в колоні показує попереджувальні сигнали. Перший показує для того, щоб другий бачив, куди буде рухатись колона, і так далі. Останній показує для автомобілів, що рухаються позаду.
- В разі, якщо колона рухається організовано (велозмагання, велопробіг тощо), то ці правила можуть не діяти — тоді рухатись слід в порядку, визначеному організаторами і узгодженому з місцевою патрульною та дорожньою службами.

4. Обговорення «Як бути відповідальним велосипедистом»

Мета: представити учасникам поради щодо організації проекту у громаді.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі ставлять учасникам запитання та коментують відповіді.

- *Яка ваша швидкість пішої ходи чи бігу?*

Очікувана відповідь: 5-6 км хода, 8-12 км біг.

- *А яка швидкість на велосипеді, в кілометрах на годину?*

Очікувана відповідь: 15-25 км / год. Хтось може сказати й >50 з гірки, в такому разі сказати: *бачите, навіть більше може бути.*

- *Коли бігаєте і падаєте — це боляче, правда? А коли рухатись в 4 рази швидше, то буде гірше? Подумаймо, в яких обставинах ви як велосипедист можете потрапити в аварію? Дуже швидко їхали — так, ще? Не помітили машину — так, може бути. А чому ви могли не помітити машину? Пішохід раптом вийшов вам перед велосипедом.*

- *На якій відстані ви помічаєте людину у темряві?*

Очікувана відповідь: 20, 30, 50 метрів.

- *А від чого це залежить?*

Очікувана відповідь: від умов освітлення (вуличне освітлення, місяць), а також від того, в що одягнута людина.

- *Які кольори найкраще видно у темряві?*

Очікувана відповідь: білий, жовтий.

- *А тепер уявіть, що ви їдете на велосипеді і перед вами пішохід. Або ж на автомобілі — і перед вами велосипедист або пішохід. За яких умов ви його побачите найкраще? [ведучі слухають відповіді] Бажано, щоб велосипедист був одягнений у білу або жовту куртку або футболку. А ще існують спеціальні світловідбивні елементи, які у кілька разів підвищують помітність велосипедиста. Тому дуже рекомендується носити яскравий одяг, бажано зі світловідбивними елементами.*

Давайте пошукаємо світловідбивні елементи на нашому одязі.

Ведучі ще раз підсумовують, що для того, аби їзда на велосипеді була безпечною, варто дотримуватися обговорених правил і враховувати умови, які забезпечують безпеку.

5. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обміняти враженнями.

Час: 4 хв.

Хід проведення

Ведучі роблять короткі висновки й пропонують дітям запитання:

Отже, сьогодні ми дізнались, як бути відповідальним велосипедистом та безпечно користуватись цим чудовим видом транспорту. Хто з вас і куди може зараз безпечно доїхати на велосипеді? Де і як ви б його припаркували в місці призначення?

6. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

*Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Давайте подякуємо один одному оплесками!
До побачення!*

Заняття 15. Безпека при самостійному пересуванні містом (6-8 класи)

Мета: сформувати в учнів розуміння необхідності дотримання правил безпеки під час пересування по місту та відповідальну позицію щодо виконання правил дорожнього руху.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання (4 хв.).
2. Вступна розмова-діалог: «Школяр як дорослий учасник руху» (10 хв.).
3. Обговорення «Наслідки небезпечної поведінки» (10 хв.).
4. Обговорення «Коли ви бачите машину, машина не завжди бачить вас» (15 хв.).
5. Висновки до заняття (5 хв.).
6. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання

Мета: привітати учасників, представитись, познайомитись, розповісти про мету зустрічі, розпочати діалог, зацікавити дітей темою уроку.

Час: 4 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі, по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня). Нас звати ... (ім'я, посада). Ми працюємо в поліції і прийшли до вас, щоб поговорити з вами про безпеку. Ви всі вже знаєте, що таке безпека. Хто може дати визначення цього поняття? [збір відповідей від учнів, потім узагальнення]. Безпека людини — такий стан людини, коли відсутні будь-які загрози для життя та здоров'я. Ми як поліція працюємо для зменшення цих загроз життю і здоров'ю людини. Для того, щоб з вами, вашими батьками і друзями щось погане ставалося якомога рідше, а бажано — ніколи. Але від вас самих залежить набагато більше, ніж від нас, бо ми не можемо вслідкувати за кожним. Кожен в першу чергу має берегти себе сам. Тому сьогодні ми поговоримо про безпеку на дорозі, і ми говоримо з вами як з дорослими учасниками руху, які вже самостійно ходять по місту, їздять на велосипедах, автобусах. Або якщо зараз не ходять, то скоро будуть це робити.

2. Вступна розмова-діалог «Школяр як дорослий учасник руху»

Мета: сформувати розуміння того, що учень є самостійним учасником руху, а така свобода передбачає відповідальність: перед батьками школяр відповідає за свою власну безпеку, а перед суспільством — за дотримання правил, встановлених у ньому, зокрема правил дорожнього руху.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Спочатку ведучі проводять «розігрів» у форматі міні-дослідження. Ведучий говорить, що хоче познайомитись із учасниками поближче, тому поставить деякі запитання:

- *Як багато з вас самостійно пересуваються по вулиці, без супроводу батьків? Постійно чи час від часу — не важливо. Підніміть, будь ласка, руки.*

Ведучий дивиться, говорить, скільки учнів підняло руки, і у разі, якщо руки підняли всі, говорить:

Чудово, ви всі вже дуже дорослі, чудовий клас дорослих людей!

Якщо руки підняли більше половини:

Чудово, майже всі, а до кінця року, напевно, вже точно всі піднімуть руки!

Якщо менше половини:

Чудово, вас досить багато, і до кінця року буде набагато більше!

Потім ведучий запитує у дітей, куди вони зазвичай пересуваються самостійно, без дорослих. Серед відповідей — просто гуляють у дворі, ходять в школу, ходять в магазин, ходять на гуртки тощо. Ведучий повторює відповіді, може ставити уточнюючі запитання — як далеко цей магазин, як часто учень ходить на гурток і що він там робить. Останнім питанням ведучий запитує:

Чи всі, хто підняв руки, пересуваються по вулиці лише пішки, чи хтось якимось іншим способом? Наприклад, велосипедом чи автобусом, на тролейбусі, на метро?

Після такого «дослідження» ведучі доносять ключове повідомлення цього блоку:

Ви — дорослі люди, і згідно із законом ви маєте право самостійно пересуватись по місту. Однак всі дорослі люди мають не тільки права, а й обов'язки — наприклад, не порушувати правил.

При пересуванні по місту і дорослі, і діти мають дотримуватись правил, в першу чергу — правил безпеки. Які правила пересування вам відомі?

- 1. Перехід вулиці лише у встановлених місцях (на переходах)*
- 2. Перехід вулиці лише на зелений сигнал світлофора*
- 3. Їзда на велосипеді лише по тротуарах (до 14 років)*
- 4. Бути помітним, особливо в нічний час*

Правильно. Це все є правила безпеки, ви добре знаєте, що таке безпечна, правильна поведінка. Але тепер поговоримо трохи про протилежність — небезпечну поведінку.

3. Обговорення «Наслідки небезпечної поведінки»

Мета: сформувані розуміння того, що є різні типи поведінки — безпечна і небезпечна (ризикована), і остання може призвести до дуже серйозних негативних наслідків для самої дитини, для її батьків, для друзів, для школи.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Спробуймо подумати, якою буває небезпечна поведінка, що створює ризик, наприклад, ризик того, що на людину наїде машина? Отже, такими прикладами небезпечної поведінки можуть бути ситуації:

- Порушення правил переходу вулиці і їзди на велосипеді.*
- Раптова зміна напрямку і швидкості руху. Якщо ви вирішили раптом побігти, бо побачили, що світлофор почав блимати — це небезпечна поведінка. Або якщо ви йшли прямо і різко повернули і побігли вбік. Або якщо ви йшли по переходу і раптом зупинились, бо щось забули.*
- Вихід на перехід без перевірки, чи це безпечно. Наприклад, коли огляд закриває автомобіль чи автобус.*
- Бути непомітним для водіїв транспорту — це також небезпечна поведінка.*
- Їхати в автомобілі і не пристігатися ременем безпеки.*

До чого може призвести ця небезпечна поведінка? [відповідь: до аварії]. Правильно. А до чого може призвести аварія?

Якими ще можуть бути наслідки небезпечної поведінки? Ми можемо зупинитися і зробити вам зауваження. Або навіть взяти вас до себе в машину і відвезти до батьків, де розповімо їм про те, що ми бачили. Якщо порушення дуже небезпечне, ми можемо скласти протокол на ваших батьків, і їм доведеться сплатити за вас штраф на користь держави. Це не тому що ми злі чи погані, а тому що це наша робота — берегти вашу безпеку і безпеку інших людей, які живуть в нашому місті.

4. Обговорення «Коли ви бачите машину, водій не завжди бачить вас»

Мета: сформувані розуміння того, що водій може не бачити пішохода і велосипедиста; сформувані усвідомлення необхідності бути максимально помітним на дорозі; сформувані розуміння того, що краще бути обережним і вважати, що водій вас не бачить, ніж помилково вважати, що він бачить вас.

Час: 15 хв.

Хід проведення

Ведучі використовують різноманітні графічні матеріали (малюнки), фотографії та відеоролики, які показують, за яких умов водій транспорту може не бачити пішохода чи велосипедиста. Кожен матеріал обговорюється. Матеріали мають ілюструвати такі аспекти:

- темний час доби;
- дощ або сніг;
- сірість (сірі люди непомітні на сірому тлі);
- «мертві зони» в автомобілі, через які водій не бачить пішохода або велосипедиста.

Правила того, як бути помітним для водіїв транспорту:

- яскравий одяг;
- світлоповертальні елементи та ліхтарики;
- уникати «мертвих зон» автомобіля;
- встановлювати зоровий контакт з водієм на переходах, особливо на світлофорі, коли автомобілі повертають.

5. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують обмінятися думками і враженнями, ставлячи такі запитання:

- *Що ми сьогодні обговорювали?*
- *Яка поведінка є небезпечною?*
- *До чого може призвести небезпечна поведінка?*
- *Яка поведінка є безпечною?*
- *Чому водій транспорту може не побачити вас на дорозі?*
- *Що треба робити, щоб водій вас побачив?*

Сьогодні ми говорили про безпеку на дорозі, можливі небезпечні ситуації і про те як їм запобігти. Але насправді ми не хочемо, щоб ви подумали, що самотійно пересуватись по місту — це дуже небезпечно. Це не буде небезпечно, якщо ви дотримуватиметесь правил. Частина правил ми сьогодні з вами дізналися, інші

правила ви можете дізнатися у своїх батьків, вчителів, а також у спеціальних книжках та брошурах. Ми заохочуємо вас ставати дорослими, розумними учасниками руху, самостійно ходити та їздити по нашому чудовому місту, вивчати щось нове, та завжди пам'ятати про безпеку, і тоді все добре.

Останнє. Якщо в якийсь момент на вулиці ви почуваетесь у небезпеці з будь-яких причин, звертайтеся до нас і ми допоможемо. Ми не будемо вас сварити, а просто допоможемо безпечно дістатися додому. Щоб ми вам допомогли, ви можете подзвонити 102 і повідомити вашу адресу або просто зупинити патрульний автомобіль.

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Давайте подякуємо один одному оплесками!

Дякуємо і до побачення!

Заняття 16. Безпечна поведінка дитини в автомобілі як пасажера і помічника водія (6—8 класи)

Мета: надати учням знання щодо правил безпечної поведінки в автомобілі та сформувані необхідність їх дотримання.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання (4 хв.).
2. Гра-модельовання: «Як працюють ремені безпеки?» (10 хв.).
3. Вправа «Не відволікай водія!» (15 хв.).
4. Обговорення «Швидкість руху як гарантія безпеки» (10 хв.).
5. Висновки до заняття (5 хв.).
6. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання

Мета: привітати учасників, представитись, познайомитись; розповісти про мету зустрічі, зацікавити дітей темою заняття.

Час: 4 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі, по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:

Доброго ранку (дня). Нас звати ... (ім'я, посада). Ми є офіцерами патрульної поліції міста ___ і ми прийшли до вас, щоб поговорити з вами про безпеку під час пересування в автомобілі. Безпека людини — такий стан людини, коли відсутні будь-які загрози для життя та здоров'я. Ми як поліція працюємо для зменшення цих загроз життю і здоров'ю людини. Для того, щоб з вами, вашими батьками і друзями щось погане ставалося якомога рідше, а бажано — ніколи. Але від вас самих залежить набагато більше, ніж від нас, бо ми не можемо слідкувати за кожним. Отже, сьогодні ми будемо говорити з вами про безпечну їзду в автомобілі.

2. Гра-модельовання «Як працюють ремені безпеки?»

Мета: пояснити схему роботи ременів безпеки та їх роль; сформувані розуміння того, що під час руху автомобіля дитина та всі інші пасажери мають бути обов'язково прищепнуті ременями безпеки.

Час: 10 хв.

Хід проведення

На початку зустрічі ведучі показують декілька просвітницьких відеороликів про ремені безпеки. Потім вони на прикладі гри пояснюють, що відбувається в автомобілі в разі раптової різкої зупинки або зіткнення:

Пропонуємо пограти в гру. Треба декілька добровольців і стіна. Ось ця стіна підійде. Так, добровольці, як вас звати? Дуже приємно [знайомляться з кожним на ім'я].

Зараз ми з вами спробуємо йти в цю стіну, просто йти і не зупинятися. Тобто щоб зупинила нас стіна, а не ми самі зупинились. Можна в кінці виставити руки, аж в

самому кінці, а можете спробувати і без рук. Я спробую перший, а потім ви, гаразд? Вперед.

Всі добровольці, що згодні взяти участь, по черзі роблять «зіткнення» зі стіною, весь клас спостерігає, зі сторони це має виглядати смішно і розважально. Повторити це не більше 2-3 разів, аби діти не втратили концентрацію до сприйняття інформації.

Ведучі запитують добровольців про їх відчуття та враження, чи їм смішно, чи боляче? Ведучі нагадують, що зараз у них була швидкість руху — лише 3-4 кілометри на годину, тобто зіткнення насправді дуже невелике.

Ведучі дякують добровольцям і просять сісти на місця.

Ведучі звертаються до учасників:

Тепер нам потрібен ще один або декілька добровольців, вже інших. Хто готовий не йти в стіну на звичайній швидкості, а бігти в цю стіну? Не виставляти руки вперед. Швидкість вашого бігу теж невисока — 8-10 кілометрів на годину. Є хтось, хто хоче розігнатися і врізатися в стіну? Ні? Чому ж ні? [звертається до колеги на ім'я] _____ може, ти хочеш? Ні? Я теж не хочу. Бо нам доведеться закінчити заняття і везти мене в лікарню.

Ми всі розуміємо, що удар на швидкості навіть 4-8 кілометрів на годину — це дуже боляче і навіть небезпечно. Це приносить шкоду нашому організму, тому ми знаємо, що нам буде погано, навіть не хочемо пробувати.

Коли ми їдемо в автомобілі, працюють ті самі закони фізики. Але автомобіль рухається зі швидкістю в десять разів більшою, ніж ви можете бігти. Це може бути 100 кілометрів на годину. І коли стається щось раптове — різке гальмування або аварія — ваше тіло і далі рухається вперед з тою самою швидкістю. І ви вдаряєтесь об те, що попереду вас — сидіння, панель приладів, іншу людину, об все, що є в автомобілі.

Щоб цього не сталося, існують ремені безпеки, які втримують ваше тіло від цього удару. Вони захищають вашу голову, руки та ноги, хребет. Ви все одно можете отримати травму, але вона буде набагато меншою. Науково доведено, що ремені безпеки працюють. Тому в законах і правилах дорожнього руху в усіх країнах світу написано, що користування ременями безпеки є обов'язковим.

3. Вправа «Не відволікай водія!»

Мета: сформувані розуміння того, що керування автомобілем — складне завдання, і особа, яка керує автомобілем, має бути зосереджена на дорозі і не має відволікатися.

Час: 15 хв.

Ресурси: планшет з грою, яка імітує водіння автомобіля.

Хід проведення

На першому етапі ведучі звертаються до учасників:

Тепер поговоримо не про вас, а про того, хто керує машиною, про водія.

Керування автомобілем — складний процес, водій машини одночасно робить дуже багато дій. Давайте разом подумаємо, що конкретно робить водій, коли керує машиною. Хто може сказати дієсловами, які дії робить водій під час керування?

[діти надають відповіді, правильні відповіді записуються на дошці одним з ведучих].

Отже, під час керування водій:

- 1) дивиться на дорогу попереду себе;
- 2) дивиться на інші машини і що роблять їхні водії;
- 3) дивиться на світлофори і дорожні знаки;
- 4) дивиться на пішоходів і велосипедистів, також на собак;
- 5) дивиться, що робиться позаду нього;
- 6) слухає сигнали з вулиці, наприклад, поліцію, швидку допомогу;

- 7) перемикає передачі;
- 8) натискає на педалі (скільки педалей?);
- 9) показує сигнали повороту;
- 10) крутить кермо;
- 11) керує температурою в машині, вмикає різні інші прилади (обігрів вікна, фари, очистка скла і т.д.).

Ці всі дії водій робить одночасно, щоб керувати машиною і щоб доїхати в потрібне місце. Погодьтеся, це вимагає неабиякої уваги і зосередженості! Тому що якщо водій відволікся, він може пропустити щось важливе — вскочити в яму, а в гіршому випадку — машина може врізатись у щось. Багато випадків стається через те, що водій відволікається від дороги.

Які обставини відволікання можуть існувати? Чому водій може відволікатися від керування? Які в кого є версії?

1. Мобільний телефон, це стається найчастіше. Тому це заборонено в правилах дорожнього руху, і за користування телефоном під час руху передбачено покарання — штраф у сумі ___ гривень. Якщо поліцейські побачать ваших батьків за кермом з телефоном, ми їх покараємо. При цьому заборонено не тільки розмовляти, а й читати і писати повідомлення.
2. Щось треба передати на заднє сидіння — наприклад воду, їжу, іграшку. Наприклад, вам захотілося чогось терміново. Якщо вам треба щось від тата або мами, коли вони керують машиною, — потерпіть до того моменту, коли машина зупиниться, наприклад, на світлофорі. Якщо ви йдете за містом, скажіть, що вам потрібно, і попросіть дати це, коли буде така можливість — наприклад, коли буде зручне місце для зупинки.
3. Керування музикою і навігатором — це теж відволікання водія. Це можна робити лише під час зупинки. А краще, якщо це робить пасажир.
4. Розмови, особливо сварки або дискусії. Коли водій намагається вирішити якісь питання з пасажиром або з вами, з'ясувати якусь проблему, він може стати нервовим, бо він думає про розмову, а не про дорогу. Тому всі такі розмови не треба вести за кермом. За кермом можна вести короткі діалоги і ставити прості запитання, а не вести складну бесіду.

На другому етапі ведучі пропонують учасникам пограти в гру:

Ми зробимо тут машину [перед учасниками ставляться 5 стільців у форматі автомобіля — два попереду, три позаду, боком до класу]. Нам треба чотири людини в машину, хто хоче? [ведучі знайомляться на ім'я, вітаються з кожним за руку]. Один з вас буде водієм, хто хоче бути водієм? Ось вам кермо! [«водію» дається в руки планшет з запущеною грою, яка імітує водіння автомобіля, один з ведучих швидко показує, як керувати автомобілем в цій грі, поки інший пояснює іншим учасникам їхнє завдання]. Завдання: водій повинен керувати автомобілем, а інші пасажири будуть пробувати його відволікати. Тими способами, які ми перелічили вище. Ось тут біля водія ми поставимо воду, печиво, тут у нас керується музика, тут лежить телефон. Завдання водія — керувати автомобілем і одночасно щось робити з цими відволікаючими факторами. Зрозуміло? Запитання є? Якщо більше запитань немає, у вас одна хвилинка, і я сяду з вами в першу поїздку [один з ведучих сідає третім пасажиром ззаду, аби допомогти, якщо діти не знають, що робити]. Тільки граємо серйозно, так, ніби ми справді їдемо в автомобілі по справжній дорозі.

Всі готові? Тоді поїхали!

Другий ведучий фіксує час.

Коли одна група зіграла, відбувається швидка заміна команди, і все повторюється. Якщо час дозволяє, дуже бажано, щоб всі діти зіграли в цю гру.

На третьому етапі, за 2-3 хв. до кінця гри, правила змінюються.

Один з ведучих сідає за кермо, пояснює трохи змінені правила гри:

А тепер я побуду водієм. Уявіть, що я ваш тато, поруч сидить ваша мама, і ми кудись їдемо. Я сам буду відволікатись, а ви щось маєте робити. Наприклад, ви можете робити зауваження мені або мамі.

На задньому раді «машини» сідає другий ведучий, і якщо діти не знають, як реагувати, тоді другий ведучий дає приклад, як можуть зреагувати діти.

Машина починає «їхати», у водія дзвонить телефон, він читає повідомлення в телефоні, потім він починає шукати якусь адресу в навігаторі і так далі.

У результаті гри учасники мають напрацювати якомога більше аргументів на користь того, що водій не має відволікатися, а має пильнувати за дорогою.

4. Обговорення «Швидкість руху як гарантія безпеки»

Мета: надати інформацію про те, чому швидкість має велике значення для безпеки; сформулювати розуміння того, що висока швидкість є «поганим другом» і що дитина не має просити батьків чи інших водіїв показати «рекорди швидкості», а навпаки, має звертати увагу на необхідність дотримання безпечної швидкості.

Час: 10 хв.

Ресурси: відеоролики про небезпеки швидкого руху, обладнання для їх перегляду.

Хід проведення

Ведучі нагадують:

З чого почався урок — ми всі врізалися в стіну. Швидкість руху була дуже маленькою, але все одно було боляче. Ніхто не захотів бігти в стіну, тому що було би ще гірше.

Зараз подивимось декілька відеороликів про швидкість» [показуються відеоролики]. Ви знаєте, що автомобіль може їхати дуже швидко. Є автомобілі, які можуть їхати зі швидкістю невеликого літака — наприклад, 200 км / год. Майже будь-який автомобіль може їхати зі швидкістю 150 км / год. Але в правилах руху є зовсім інші обмеження — за містом можна їхати 90 км / год., а в населених пунктах — 60 км / год. Чому такі правила? Тому що швидкість 100, 120, 150 км / год. — дуже небезпечна. Якщо щось стається попереду, водій і автомобіль не мають часу і можливості зреагувати, зупинитись. Якщо на такій швидкості стається зіткнення, тоді травми дуже тяжкі. В таких аваріях, як правило, хтось помирає. Якщо ваш тато любить їздити швидко, він може їздити швидко. Для цього є спеціальні місця, називаються гоночні траси або автодроми. Там створені умови для тих, хто любить швидкість. Там немає пішоходів, немає інших машин. Там водій їде без пасажирів.

А вулиці і дороги — це не гоночна траса. На дорогах треба їздити повільно, тому що безпека, життя і здоров'я людини — це найголовніше. Тому ви як пасажир, як підліток, маєте про це пам'ятати. Ніколи не просіть батька їхати швидше, обігнати якусь машину або досягнути якоїсь швидкості. Навпаки — якщо ви бачите, що ваш тато або мама їдуть швидше встановленого обмеження, ви можете ввічливо нагадати їм, що це є небезпечним порушенням правил руху і що через це може статися аварія. Навіть якщо аварії не станеться, вони можуть сплатити великий штраф.

5. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують обмінятися думками і враженнями, ставлячи такі запитання:

- *Що ми сьогодні обговорити?*
- *Що ви маєте робити в автомобілі, аби бути в безпеці?*
- *Чого ви НЕ маєте робити?*
- *Що мають робити ваші батьки або старші, які керують автомобілем чи їдуть як пасажери?*

6. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Давайте подякуємо один одному оплесками!

До побачення!

Заняття 17. Надання першої медичної допомоги

Мета: сформувати розуміння необхідності надання першої медичної допомоги та ознайомити з її процедурами у різних життєвих ситуаціях.

Якщо буде можливість, до проведення заняття рекомендовано запросити представників Червоного Хреста з їхнім реманентом або іншої організації, що має досвід у проведенні занять на подібну тематику.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Що я знаю про першу медичну допомогу?» (5 хв.).
3. Обговорення «Штучне дихання» (10 хв.).
4. Обговорення «Зупинення сильної кровотечі. Переломи» (10 хв.).
5. Обговорення «Інші випадки надання першої допомоги: опіки, укуси отруйними зміями» (10 хв.).
6. Гра «Можна — не можна» (7 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас буде дуже пізнавальна та практична зустріч, на якій розглянемо питання про надання першої медичної допомоги.

2. Обговорення «Що я знаю про першу медичну допомогу?»

Мета: актуалізувати знання про необхідність надання першої медичної допомоги.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

У вас, напевно, було принаймні кілька подряпин у житті, і дорослі, і родичі або медсестра в школі знали, що потрібно робити. Може, і ви навіть також обробляли декілька невеликих травм самостійно. Сьогодні ви дізнаєтеся, як покликати на допомогу в надзвичайних ситуаціях і що робити при різних видах травм до прибуття кваліфікованої допомоги.

Запитання для обговорення:

- Що таке, на вашу думку, перша медична допомога?

Ведучі підсумовують:

Перша допомога — це те, що потрібно зробити негайно, щоб допомогти людині, поки не прийшов лікар. Хтось повинен допомогти прямо зараз, і ви, можливо, єдина людина, хто може це зробити. Важливо знати правильні способи надання допомоги.

- *Який, на вашу думку, має бути порядок дій в надзвичайних ситуаціях?*

Ведучі підсумовують:

В надзвичайній ситуації дотримуйтесь трьох обов'язкових кроків поведінки:

- *перевірити: перевірте місце події та стан потерпілого;*
- *подзвонити: подзвоніть за місцевим номером екстреного виклику;*
- *потурбуватись: потурбуйтеся про потерпілого.*

- *Коли потрібно викликати «швидку»? [Якщо людина знаходиться в непритомному чи в іншому стані, що ставить під загрозу її життя. Зберігайте спокій та попросіть когось зателефонувати за місцевим номером екстреного виклику].*
- *Як викликати «швидку»? [Виклик швидкої допомоги 103].*
- *Як поводитись при виклику «швидкої»?*

Ведучі підсумовують та наголошують:

Зберігайте спокій і подайте таку інформацію:

- *ваше ім'я;*
- *номер телефону, з якого ви телефонуєте;*
- *що сталося;*
- *точна адреса, де ви зараз знаходитесь (включно з перехрестями, помітними об'єктами місцевості, назвою будівлі та / або номером квартири);*
- *кількість постраждалих осіб;*
- *стан постраждалих осіб;*
- *яка перша допомога надається;*
- *не кладіть слухавки! Дочекайтесь, коли диспетчер скаже вам покласти слухавку;*
- *поверніться до постраждалого і продовжуйте надавати допомогу, поки не прийде медперсонал, якому ви його передасте. Після цього зателефонуйте батькам і розкажіть їм про те, що трапилось.*

3. Обговорення «Штучне дихання»

Мета: поінформувати учасників про порядок виконання процедури штучного дихання потерпілому та застосувати отримані знання на практиці (за допомогою спеціального манекену).

Час: 10 хв.

Ресурси: спеціальний манекен для виконання процедури штучного дихання.

Хід проведення

Ведучі запитують в учасників:

- *Що ви знаєте про необхідність надання штучного дихання? [ведучі слухають відповіді учасників].*

Після того, як учасники надали відповіді, ведучі дякують їм за висловлювання та продовжують:

Порядок надання допомоги при штучному диханні включає виконання таких дій:

1. *Огляньте місце події.*
2. *Встановіть відсутність реакції у постраждалого, після чого відкрийте дихальний шлях.*

3. *Перевіряйте наявність дихання та кровообігу (пульсація сонної артерії у дорослих та дітей; пульсація плечової артерії у дітей) щонайбільше від 5 до 10 секунд.*
4. *Подавайте повітря струменями (по одному через кожні 5-6 секунд для дорослого; по одному через кожні 3-5 секунд для дитини чи немовляти).*
5. *Зупиняйте подачу повітря та перевіряйте за методом «АВС» (дихальний шлях — дихання — кровообіг) через кожні 2 хвилини або допоки в стані пацієнта не відбудуться зміни.*

- *А тепер спробуймо попрактикуватися на манекені. Хто бажає спробувати першим?*

4. Обговорення «Зупинення сильної кровотечі. Переломи»

Мета: надати учасникам інформацію про порядок зупинення сильної кровотечі потерпілому та надати можливість попрактикуватися на манекені.

Час: 10 хв.

Ресурси: спеціальний манекен.

Хід проведення

Ведучі запитують в учасників:

- *Що, на вашу думку, потрібно робити, якщо ви бачите кровотечу?*

Ведучі дякують учасникам за відповіді та підсумовують:

Отже, зупиняючи важку кровотечу необхідно:

1. *Накрити рану стерильною пов'язкою.*
2. *Застосовувати прямий тиск до зупинки кровотечі.*
3. *Поверх пов'язки зав'язати бинт.*
4. *Перевірити наявність кровообігу за межами рани (перевірте на чутливість, тепло і колір).*

Якщо кровотеча не зупиняється:

1. *Накладайте більше пов'язок та бинтів.*
2. *Продовжуйте застосовувати додатковий тиск.*
3. *Мінімізуйте шок.*
4. *Викличте «швидку», якщо досі не зробили цього.*

При зупинці зовнішньої кровотечі дійте наступним чином:

1. *Прямий тиск на рану.*
2. *Підняття пошкодженої кінцівки.*
3. *Накладення стискаючої пов'язки.*
4. *Притиснення артерії.*

- *Що, на вашу думку, слід робити при носовій кровотечі?*

Ведучі підсумовують:

Кровотеча з носа — явище доволі часте і може бути наслідком навіть невеликої травми носа.

Порядок надання допомоги при зупинці носової кровотечі:

- *Голову злегка нахилити вперед, попросити потерпілого підтримати її руками.*
- *Переконайтеся, що можете дихати ротом, і міцно затисніть обидві ніздрі приблизно на 10 хв.*
- *Холод на перенісся і потилицю.*
- *Якщо через 10-15 хвилин не зупиняється — викликати «швидку».*
- *Не можна закидати назад голову — можлива кривава блювота.*

А що робити, якщо ви не бачите кровотечі? [ведучі слухають відповіді учасників та логічно підводять до того, що закрита кровотеча може бути наслідком перелому]. Якими, на вашу думку, є ознаки закритого перелому?

Ведучі слухають варіанти відповідей та доповнюють своїми:

- *Різкий біль в області перелому.*
- *Порушення нормальної роботи кінцівки.*
- *Ненормальна рухливість кістки в місці перелому.*
- *Зміна довжини кінцівки.*
- *Похрускування кісткових уламків при обережному обмацуванні пошкодженого місця.*

Зовнішні ознаки переломів:

- *Припухлість м'яких тканин над переломом, крововилив в них.*

При відкритих переломах — рвана рана із видимими відламками кістки.

5. Обговорення «Інші випадки надання першої допомоги: опіки, укуси отруйними зміями»

Мета: надати учасникам інформацію про порядок надання допомоги при опіках та укусах змій, проаналізувати ситуації на конкретних життєвих прикладах.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі запитують в учасників:

- *Чи хтось із вас стикався з опіками? Чи був у вас досвід надання першої допомоги при опіках?*

Ведучі слухають відповіді учасників та надають інформацію про ступені опіків:

Інформація про ступені опіків:

1 ступінь — почервоніння, набряклість шкіри;

2 ступінь — почервоніння шкіри і поява на ній пухирів;

3 ступінь — омертвіння шкіри, утворення на ній струпів в результаті згорання білків тканин.

Опіки супроводжуються сильним болем. При сильних опіках можливий шокостан.

Порядок надання допомоги при опіках:

- *Охолодіть обпечену ділянку водою протягом 10-20 хвилин.*
- *Зніміть годинник, браслети, пояси, намиста або кільця.*
- *Закрийте опік перев'язувальним матеріалом, чистим пластиковим пакетом або шматком чистої тканини.*
- *Не знімайте одяг, який прилип до шкіри.*
- *Не відкривайте пухирі.*
- *Не використовуйте ніяких масел, мазей і лосьйонів і т.д.*

Ведучі продовжують:

- *І ще сьогодні ми з вами поговоримо про укуси змій. Що, на вашу думку, потрібно в першу чергу шукати на тілі людини, якщо є підозра, що її вкусила змія?*

Ведучі слухають відповіді учасників та доповнюють своїми відповідями: місце укусу, місце болю, набряк. Ведучі продовжують:

Порядок надання допомоги при будь-якому зміїному укусі:

- заспокоїти постраждалого;
- не торкатись місця укусу — тільки протерти його вологою тканиною для видалення отрути з поверхні;
- обмежити рух кінцівки — зафіксувати її в підвищеному положенні;
- транспортувати постраждалого до лікарні;
- ні в якому випадку не накладати джгут;
- запобігати потенційно небезпечним традиційним заходам: надрізання, припікання, вирізання, відсмоктування отрути ротом чи іншим методом;
- не прикладайте лід;
- категорично заборонено вживання алкоголю, який посилює всмоктування отрути.

До уваги ведучих!

Інформацію нижче можна надати учасникам для самостійного опрацювання. Наприклад, вони можуть прочитати про види отруйних гадюк в Україні та пошукати їхні фото і більше інформації про них в інтернеті. Назви 5-и видів гадюк необхідно записати на дошці або на аркуші фліпчарту.

З отруйних змій в Україні поширені лише 5 видів гадюк:

1. Гадюка звичайна (*Vipera berus*).
2. Гадюка степова (*Vipera ursinii*).
3. Гадюка Нікольського (*Vipera nikolskii Vedmederja*).
4. Гадюка Ренарда (*Vipera renardi*).
5. Гадюка носата (*Vipera ammodytes*).

Всі ці види дуже нерівномірно поширені по країні. Найбільша їх кількість у південних та східних областях — 5 видів, а найменше — в Західній та Північній Україні — 1 вид. Повсюдно в Україні трапляється лише Гадюка звичайна. Вона заселяє усі території від альпійських лук Карпат на висотах понад 1800-2000 м над рівнем моря до рівнин Причорномор'я і боліт Полісся.

Отрута наших гадюк є дуже небезпечною і за своїми властивостями та дією прирівнюється до отрути гримучої змії, проте укусу гадюки є несмертельним і тільки у надзвичайних випадках може призвести до летального наслідку. Це пов'язано з тим, що кількість отрути, яку змія впорскує у жертву, є мізерною, а її виробництво — енергозатратний процес, тому гадюка завжди економить свою смертоносну зброю. І за найменшої нагоди намагається утекти або, зачаївшись, перечекати присутність людини. Лише у випадку безпосередньої навмисної провокації зі сторони людини або прямого контакту через неухважність (випадково наступили, прийняли за палицю) вона застосовує отруту.

6. Гра «Можна — не можна»

Мета: підсумувати заняття та обмінятись враженнями.

Час: 7 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у формі гри «Можна — не можна»:

Давайте згадаємо основні моменти нашого заняття. Ми зараз будемо зачитувати вам фрази. Якщо це можна робити при наданні першої допомоги, ви киваєте головою, якщо ні — плескаєте в долоні і, піднявши руку, швидко відповідаєте, пояснюючи правильний варіант відповіді.

Фрази для обговорення:

- Якщо хтось подавився, не можна бездумно стукати його по спині.
- Ніж або будь-який інший об'єкт в рані — не можна виймати.
- При опіку не можна наносити олію, крем, мазь, мочитися на опік.
- Якщо людина замерзла — не можна давати горілку або каву.
- Обмороження не можна активно відігрівати.
- Вивихнуту руку не можна вправляти самостійно.
- Зламані кістки не можна самим поєднувати, накладати шини.
- При укусах змії не можна робити надріз на місці укусу, висмоктувати отруту.
- При непритомності не треба плескати по щоках, підносити до носа нашатирний спирт і плескати в обличчя холодною водою.
- При кровотечі з носа не радимо потерпілому відкидати голову назад або лягати.
- При серцевому нападі не можна давати валідол, корвалол.

Ведучі підсумовують:

Отож, ви бачите, що при наданні першої медичної допомоги потрібно діяти дуже чітко і бути дуже уважними. Бажаємо вам, щоб навіть якщо виникне потреба надати допомогу ближньому, ви не розгубилися, а швидко зорієнтувалися і правильно діяли по ситуації. Успіхів вам!

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

*Сьогодні ми з вами дуже плідно попрацювали. Подякуймо один одному [і нашим гостям, якщо вони були присутні] оплесками і зробимо це так, щоб спочатку вони звучали тихо, а поступово ставали голоснішими, відображаючи звук дощу!
До побачення!*

Заняття 18. Поліція і громада (функції, роль, засоби поліції)

Мета: актуалізувати знання про роль поліції в суспільстві, надати учасникам інформацію про функції поліції та засоби, якими поліція користується у профілактиці правопорушень.

Якщо буде можливість, це заняття рекомендується провести, організувавши екскурсію у місцевий відділок поліції.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Поліція і громада» (5 хв.).
3. Обговорення «Функції поліції» (10 хв.).
4. Обговорення «Охорона громадського порядку» (10 хв.).
5. Обговорення «Засоби поліції» (10 хв.).
6. Гра «Відгадай що це?» (7 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід проведення

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі:
Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас буде дуже пізнавальна та практична зустріч, на якій розглянемо питання ролі та функцій поліції в громаді.

2. «Поліція і громада»

Мета: актуалізувати знання щодо взаємин поліції та громади.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Коли в суспільстві виникають проблеми, дуже часто складно зрозуміти, хто несе відповідальність за те, що відбувається, і з'ясувати, хто невинний, а хто винен. Як правило, люди думають, що навести порядок в суспільстві є роботою «когось іншого»: або це справа місцевих державних службовців, або поліції, які мали запобігти певному злочину. Тим не менше, певною мірою всі люди мають відношення до виникнення злочинності: батьки, які не навчили своїх дітей належним чином поводитися, діти, які вирішили спробувати щось нове та недозволене, влада, яка не забезпечила достатню підтримку спільноти, співробітники поліції, які, можливо, вжили не всіх заходів профілактики правопорушень. В результаті всі люди є більш-менш причетними до виникнення певної проблеми. Їх називають «зацікавленими сторонами».

Запитання для обговорення:

- *Припустімо, зникла дитина. Хто, на вашу думку, є зацікавленими сторонами? [Ведучі слухають відповіді учасників та доповнюють варіантами відповідей].*

Можливі варіанти відповідей:

- жителі, наприклад, батьки, родичі, друзі, сусіди і т.д.;
  - поліцейські, в тому числі ваш шкільний інспектор поліції;
  - вчителі та інші працівники школи;
  - влада міста;
  - журналісти або власники інтернет-ресурсів.
- *А хто, на вашу думку, буде шукати цю дитину?*

Ведучі слухають відповіді учасників та підсумовують:

Це робитиме поліція. Оскільки переважно саме представники поліції мають справу з випадками правопорушень, обговоримо їх функції в суспільстві.

До уваги ведучих!

Якщо учасники під час бесіди правильно відповіли на всі запитання, то ведучі згруповують всі запропоновані варіанти та підсумовують інформацію. Якщо учасники відповіли неправильно, ведучі дякують за висловлені думки та надають правильну інформацію з кожного обговорюваного питання.

3. Обговорення «Функції поліції»

Мета: надати учасникам інформацію про функції поліції в суспільстві.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Перш, ніж ми почнемо розмову на цю тему, давайте спробуємо дати визначення поняттю «Поліція». Що це? Так, поліція — державний озброєний орган, який захищає життя, здоров'я, права і свободи громадян, власність, природне середовище, інтереси суспільства і держави від протиправних дій.

Я впевнений / -на, ви всі знаєте номер телефону поліції. Нагадайте, будь ласка. Так, номер 102.

- *Які, на вашу думку, поліція виконує функції?*

Ведучі слухають відповіді учасників, записуючи на дошці, та узагальнюють:

- забезпечення особистої безпеки громадян;
  - припинення правопорушень і їх попередження;
  - охорона і забезпечення громадського порядку;
  - виявлення і розкриття злочинів;
  - забезпечення безпечного дорожнього руху;
  - виконання кримінальних та адміністративних покарань та ін.
- *Які функції поліції ви би ще, можливо, додали?*
  - *А які з цих функцій поліції ви вважаєте найважливішими? Чому?*

4. Обговорення «Охорона громадського порядку»

Мета: надати учасникам інформацію про поняття охорони громадського порядку.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

- *Сьогодні ми розглянемо одну з функцій поліції — охорону громадського порядку (далі будемо називати це поняття коротко — «ОГП»).*

Ведучі запитують в учасників:

- *Як ви вважаєте, що ж таке громадський порядок?*

Ведучі слухають відповіді учасників та підсумовують:

Громадський порядок — це система суспільних відносин та юридичних норм, що регулюють ці відносини, для забезпечення громадського спокою, недоторканності особи, її життя та здоров'я, нормальної діяльності державних і громадських інституцій, установ, закладів, підприємств».

- *А що, на вашу думку, є ОГП?*

Ведучі звертаються до учасників:

ОГП — діяльність органів державного управління для створення необхідних умов для виконання норм, що регулюють відносини в сфері громадського порядку, а також здійснення нагляду і вжиття заходів впливу.

Для ОГП щоденно заступають на чергування піші патрулі та патрулі на автомобілях. Також у лісопаркових зонах використовуються кінні та велосипедні наряди.

Маршрути патрулювання та постів змінюються залежно від пори року та від необхідності наблизити чи збільшити кількість патрулів саме в тих районах, де зафіксовано зростання правопорушень (наприклад, крадіжки з авто в центральній частині міста чи квартирні крадіжки у спальному районі). Кожний поліцейський, який несе службу в патрулі, має інформацію про нерозкриті злочини, викрадені речі, прикмети осіб, які розшуковуються поліцією, фотороботи злочинців.

5. Обговорення «Засоби поліції»

Мета: представити учасникам засоби, які можуть використовувати працівники поліції на прикладі масових заходів.

Час: 10 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

До ОГП залучаються також громадські формування, які бажать зробити свій район, місто безпечнішим, кращим для життя. Також працівники поліції несуть службу для охорони громадського порядку і під час масових заходів.

Ведучі запитують в учасників:

- *А що таке, на вашу думку, масові заходи?*

Ведучі слухають відповіді учасників та доповнюють:

Масові заходи — це організована, санкціонована або несанкціонована форма активних дій великих груп людей в громадських місцях з метою виявлення їх волі, захисту своїх прав та свобод, законних інтересів, задоволення потреб в економічній, політичній, соціально-культурній, інших матеріальних і духовних сферах.

- *Що, на вашу думку, ми можемо віднести до такого типу заходів?*

Ведучі слухають відповіді учасників та узагальнюють:

Види масових заходів:

- концерти популярних артистів та груп;
- фестивалі, народні гуляння, ярмарки;
- олімпіади, спартакіади, футбольні матчі, інші спортивні змагання;
- мітинги, демонстрації.

Під час масових заходів існують певні особливості в охороні громадського порядку, а саме:

- працівникам поліції дозволено застосовувати спеціальні засоби та фізичний вплив до порушників громадського порядку, особливо коли останні вчиняють групові напади;
  - працівникам поліції дозволено використовувати спецзасоби, службових собак, поліцейських коней, спецтехніку (водомети та бронетранспортери).
- А що ви бачили в повсякденному житті чи в кіно, що працівники поліції використовують для припинення масових безпорядків і групових порушень громадського порядку? [Ведучі слухають відповіді учасників та підсумовують].

Працівники поліції мають право використовувати

- наручники;
  - гумові кийки;
  - засоби зв'язування;
  - сльозогінні речовини;
  - світлозвукові пристрої відволікаючої дії;
  - водомети, бронемашини та інші спеціальні і транспортні засоби;
  - службових собак.
- Якщо дозволяють обставини, працівник поліції зобов'язаний попередити про намір використання усіх цих засобів.
  - Забороняється застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх.

6. Гра «Відгадай, що це?»

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 7 хв.

Ресурси: предмети особистої охорони: шолом, бронежилет, респіратор тощо.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі гри «Відгадай, що це?»:
Для особистого захисту під час ОГП працівники поліції використовують деякі речі. Мені потрібні будуть добровольці. Хто хоче допомогти?

Ведучий запрошує добровольців по одному та виводить за двері класу, першому за дверима показує предмет особистої охорони, наприклад, шолом, наступному — бронежилет, іншому — респіратор тощо. Доброволець повертається в клас і без слів (пантомімою) зображає цей предмет, а учасники якнайшвидше здогадатися, про що йдеться.

Ведучі слухають відповіді учасників, аналізують, узагальнюють:

Отож, тепер ви знаєте про функції і ролі міліції в суспільстві, знаєте, яким чином вони працюють, охороняючи громадський порядок. Хтось із вас хотів бути поліцейським у майбутньому? Чудово! Успіхів вам!

7. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

*Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Подякуймо один одному оплесками, з від тихих до голосних в один ритм! Ви молодці!
До побачення!*

Заняття 19. Проекти на користь громади

Мета: сформувати уявлення учасників про те, що значить бути добрим громадянином, надати інформацію про види проектів у громаді, які вони могли би ініціювати та впроваджувати.

Загальна тривалість: 45 хв.

План:

1. Привітання учасників (2 хв.).
2. Обговорення «Що значить бути добрим громадянином?» (5 хв.).
3. Інформаційне повідомлення «Цільові проекти у громаді» (5 хв.).
4. Інформаційне повідомлення «Інформаційні проекти у громаді» (5 хв.).
5. Обговорення «Як організувати проект у громаді» (5 хв.).
6. Робота в групах «Наш проект» (17 хв.).
6. Висновки до заняття (5 хв.).
7. Прощання «Оплески» (1 хв.).

Хід заняття

1. Привітання учасників

Мета: привітати учасників, розповісти про мету зустрічі.

Час: 2 хв.

Хід проведення

Ведучі вітають учасників зустрічі та по черзі представляються, говорять про мету зустрічі: *Доброго ранку (дня, вечора). Нас звати ... (ім'я, посада). Сьогодні у нас буде дуже пізнавальна та практична зустріч, на якій розглянемо, яким чином ви можете бути корисні громаді, в якій проживаєте.*

2. Обговорення «Що значить бути добрим громадянином?»

Мета: сформувати уявлення про значення поняття «Добрий громадянин».

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Дуже часто учні після завершення уроків чи дорослі після роботи приходять додому і сідають за комп'ютер «відпочити». Часто від таких людей можна почути, що вони нічого не встигають, дуже стомлені і просто хочуть спокою. А коли вони починають на волонтерських засадах долучатися до різних заходів у громаді, виявляється, у них з'являється звідкись ще більше часу і енергії все це робити — вони змінюються. Сьогодні ви дізнаєтеся про те, що означає бути добрим громадянином, які проекти ви можете впроваджувати в суспільстві вже із завтрашнього дня.

Запитання для обговорення:

- *Що означає, на вашу думку, бути добрим громадянином?* [Ведучі слухають відповіді учасників та занотовують варіанти на дошці, пізніше підсумовуючи все висловлене учасниками].

До уваги ведучих!

Після кожного запитання до обговорення ведучі уважно вислуховують усі відповіді учасників. Якщо учасники під час бесіди правильно відповіли на всі запитання, то ведучі згруповують запропоновані варіанти та підсумовують інформацію. Якщо відповіді учасників неповні, ведучі їх доповнюють. Якщо учасники відповіли неправильно, ведучі дякують за висловлені думки та надають правильну інформацію з кожного обговорюваного питання.

3. Інформаційне повідомлення «Цільові проекти у громаді»

Мета: надати учасникам інформацію про те, що вони можуть робити корисного у громаді.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

*Існує дуже багато проектів, які молодь може організувати у своїх громадах. Їх можна умовно об'єднати у дві великі групи: **цільові проекти та інформаційні проекти.***

Цільові проекти — це ті, які мають певну ціль та змінюють життя конкретної людини або групи людей, громади на краще. Виконуючи такі проекти, ви допомагаєте суспільству чи безпосередньо окремій людині, роблячи добру справу.

Як ви вважаєте, що можуть включати такі проекти?

Ведучі слухають відповіді учасників, аналізують, доповнюють відповіді такою інформацією:

Найчастіше в громадах реалізуються такі види цільових проектів:

- **Збирання речей.** Можна збирати їжу та одяг для конкретної справи чи конкретної групи людей, наприклад, для безпритульних. Збирання може бути організоване у школі або в громаді. З дозволу адміністрації школи ви можете встановити ящики для збору, які самі оформите. Можна зробити це в масштабах всієї школи шляхом проведення змагань між класами або спортивними командами, щоб побачити, яка група принесе більше, наприклад, консервованих продуктів
- **Облагородження об'єктів.** Можна визначити об'єкти у громаді, які потребують додаткової уваги. Потрібно отримати дозвіл, щоб їх облагородити чи прикрасити. Це може бути прибирання найближчого парку, сміття з вулиць, висаджування квітів та дерев, ремонт або фарбування обладнання дитячих майданчиків. Частиною проекту є пошук дрібних ресурсів, наприклад, робочі рукавичок або мішків для сміття. Необхідно організувати добровольців, які б допомагали (а не робити це поодиночі), роздати матеріали, об'єднати добровольців у команди та для кожної команди призначити конкретні завдання.
- **Громадські розваги.** Молоді люди, які люблять заняття спортом, використовують своє захоплення для збору коштів або підвищення обізнаності людей щодо якоїсь проблеми. Наприклад, можна організувати благодійні спортивні заходи, такі як, наприклад, пробіг 5 км, участь у якому буде платною, та зібрати гроші, необхідні для суспільних потреб. Наприклад, початку роботи спортивної секції для дітей з малозабезпечених сімей, щоб зробити спорт доступнішим для всіх. Це також може бути організація дружнього пікніка або дня розваг в місцевому парку, де можна провести ігри та зібрати кошти за рахунок продажу квитків на участь у іграх.

- **Допомога іншим.** Можна виконувати добрі справи самотійно, а саме займатись волонтерською діяльністю, використовуючи будь-які навички, щоб допомогти іншим. Наприклад, можна допомогти пенсіонеру та виконати якоесь його доручення, навчати когось якійсь навичці (наприклад, допомогти молодшим школярам у вивченні якогось предмету або іноземної мови), виконувати волонтерську діяльність у громадській організації, такій як, наприклад, «Червоний Хрест».

Запитання для обговорення:

- Про які з видів згаданих проектів ви вже чули? Розкажіть детальніше.

4. Інформаційне повідомлення «Інформаційні проекти у громаді»

Мета: розповісти учасникам про інформаційні проекти у громаді.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Тепер перейдемо до розгляду другої великої групи проектів. Інформаційні проекти спрямовані на підвищення обізнаності про конкретну проблему в суспільстві. У таких проектах вам необхідно визначити питання, дослідити його і розробити програму дій.

Ведучі запитують у учасників:

- Як ви вважаєте, що можуть включати ці проекти? [Ведучі слухають відповіді учасників та підсумовують].

Ведучі продовжують:

Такі проекти можуть бути двох рівнів:

- **Громадська обізнаність.** Можна вибирати проблему, яку можна вирішити лише шляхом підвищення обізнаності про неї і можливі шляхи вирішення.

Приклади для проведення таких проектів у школі:

- усунення знуцань учнів над однолітками чи агресивної поведінки в школі;
- поліпшення стану навколишнього середовища шляхом проведення просвітницьких кампаній в школі або в громаді.

- **Заклики до змін.** Можна вирішити рухатись далі, ніж підвищення рівня обізнаності, та закликати до змін адміністрацію школи або органи місцевого самоврядування.

Приклади для проведення таких проектів у школі:

- якщо ви піклуєтесь питаннями довкілля, можна підвищити обізнаність про проблему утилізації сміття та виступати за запровадження програми утилізації в школі або у місті.

5. Обговорення «Як організувати проект у громаді»

Мета: представити учасникам поради щодо організації проекту у громаді.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі звертаються до учасників:

Отож, зараз ми вам розповімо, як саме організувати проект у громаді.

Поради щодо організації проекту:

- **Визначте спрямованість проекту.** Кому цей проект принесе користь? Визначте, чи проект спрямований на допомогу громаді, конкретній групі або окремій людині. Це цільовий чи інформаційний проект?
- **Вирішіть, як можна досягнути мети.** Які заходи необхідно взяти для досягнення цієї мети? Чи може справа бути виконана вами самостійно (наприклад, відвідування пенсіонерів та допомога їм), чи потребує підготовки або спеціальних навичок (наприклад, облаштування клумби біля школи), збору коштів чи матеріалів (наприклад, придбання нових лавок, обладнання для дитячих майданчиків).
- **Висвітліть публічно цілі та заходи.** Якщо проект вимагає збору коштів або спеціального заходу, можна підвищити громадську обізнаність за допомогою інформаційних плакатів у школі, інших місцях, поширюючи листівки або публікуючи оголошення у місцевій газеті.
- **Працюйте з лідерами громад.** Заохочуйте друзів думати про зв'язки в суспільстві і про те, якої допомоги та / або яких дозволів для виконання своїх проектів вони потребують.

Також пам'ятайте про важливість визнання, висловлення подяки тим, хто надавав пожертви, підтримував проект. Це можна зробити шляхом написання листів подяки або іншим способом. Якщо захід отримує внески від уряду чи компанії, в інформаційних матеріалах заходу слід сказати про це і згадати назву або надрукувати логотип компанії. Всі спонсори мають бути запрошені на події, пов'язані з проектом, наприклад, на відкриття оновленого парку або відремонтованого дитячого майданчика.

6. Робота в групах «Наш проект»

Мета: активізувати учнів до пошуку ідей щодо організації проекту у громаді.

Час: 17 хв.

Ресурси: аркуші формату А3, маркери.

Хід проведення

Ведучі запитують:

- *Що ви можете зробити корисного для школи? А для своєї громади? Яку інформаційну діяльність ви можете провести?* [Ведучі слухають відповіді учасників та підсумовують].

До уваги ведучих!

Очікувані відповіді учасників:

➤ Школа

1. Зробити пісочницю для початкової школи.
2. Пофарбувати гральний майданчик.
3. Провести спортивний чи мистецький захід для дітей початкової школи чи групи продовженого дня.

➤ Громада

1. Прибрати місцевий парк.
2. Організувати прибирання річки.
3. Навідатись до людей похилого віку.
4. Видалити графіті зі стін громадської будівлі.
5. Виконати доручення пенсіонерів.

➤ Активна інформаційна діяльність

1. Розпочати інформаційну кампанію для підвищення інформованості серед своїх

однолітків, шкільної спільноти або міста на тему: проблеми навколишнього середовища; громадська безпека.

2. Намалювати плакат на тему «Безпека в Інтернеті» та розмістити у холі школи тощо.

Ведучі об'єднують учасників у малі групи по 5 осіб. Кожна група отримує завдання: обрати групу проектів (цільові або інформаційні) та розробити і написати на аркушах:

- назву проекту;
- мету проекту (Для чого цей проект? Який його ідеальний результат?);
- цільову групу (На кого спрямований проект);
- основні кроки впровадження проекту (Що треба зробити, щоб досягти мети?)

Після того, як час на роботу у групах вийшов (10 хв), групи коротко презентують свої проекти.

7. Висновки до заняття

Мета: підсумувати заняття та обмінятися враженнями.

Час: 5 хв.

Хід проведення

Ведучі пропонують учасникам підсумувати заняття у форматі обговорення ідей проектів:

- *Що потрібно для того, аби стати лідером у своїй громаді та впроваджувати корисні проекти?*

Отож, ви бачите, що існує безліч ідей щодо того як ви можете бути корисними у своїй громаді. Головне — мати бажання та друзів, які могли б вас підтримати у втіленні цікавих ідей. Успіхів вам!

8. Прощання «Оплески»

Мета: сприяти позитивному завершенню заняття та згуртуванню учасників.

Час: 1 хв.

Хід проведення

Ведучі дякують учасникам за увагу та говорять:

*Сьогодні ми з вами попрацювали дуже плідно. Подякуймо один одному оплесками в один ритм. Хто, на вашу думку, сьогодні найактивніше працював? [ведучий просить найактивнішого учасника запропонувати ритм пісні, під який би всі поплескали].
До побачення!*

Використана та рекомендована література

1. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / [О. В. Безпалько, Н. В. Зимівець, В. П. Лютий та ін.] ; за заг. ред. Р. Х. Вайноли, Т. Л. Лях. – К. : ТОВ „ДКБ „РОТЕКС”, 2007. – 190 с.
2. Безпечне користування сучасними інформаційно-комунікативними технологіями: методичні рекомендації. – К.: Україна, 2010. – 72 с. – Електронний доступ: http://la-strada.org.ua/ucp_mod_library_view_175.html
3. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: методичний посібник для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та

- безпритульними дітьми та підлітками / За ред. Т. В. Журавель; Авт. кол.: Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна. — К., 2010. — 168 с.
4. «Вчимося керувати емоціями»: тренінгова програма для дівчат підлітків / Васлюк О.К., Москаленко В.Л., Новохатня К.А. ; за ред. А.-Д. Греам, Т.В. Журавель, А. Ріндер фон Бекерат. — К. : Агрітім Канада, 2016. — 84 с.
5. Знай та захищай свої права. Робочий зошит. — К., 2006. — Електронний доступ : http://la-strada.org.ua/ucp_mod_library_view_235.html
6. «Зупинись! – Посміхнись!» : методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації / Журавель Т. В., Сергеева К. В., Шаровара О. Г. — К. : ВГЦ «Волонтер», 2013. — 124 с.
7. Програма «Управління гнівом» : метод. посібник / Кальчева О.Ю., Місяк О.К. ; за ред. А.-Д. Греам, С. Прокопів, К.А. Новохатня. — К. : Агрітім Канада, 2016. — 59 с.
8. Профілактика виживання наркотиків серед учнівської та студентської молоді : метод. посібник / Журавель Т. В., Самусь В. В., Сергеева К. В., Соловійова О.Д., Строева Н. М. ; за ред. Т.В. Журавель. — К. : ВГЦ «Волонтер». 2014. — 96 с.
9. Розвиток життєвих навичок: навч.-метод. посіб. для роботи зі старшокласниками і випускниками інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / [Л. Дума, Р. Краплич, К.Сіллевіс та ін.]; за заг. ред. І. Звереві. — К.: ФОП Шарко, 2011. — 160 с.
10. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н.П. Бочкор, Є.В. Дубровська, О.В.Залеська та ін. — Київ: МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. — 84 с. — Електронний доступ: http://la-strada.org.ua/ucp_mod_library_showcategory_31.html
11. Соціально-педагогічні основи протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / [Бочкор Є.В., Левченко К.Б., Черепаха К.В. та ін.] ; за заг. ред. К.Б. Левченко, Л.Г. Ковальчук, О.А. Удалова — К., 2011. — 292 с. — Електронний доступ: http://la-strada.org.ua/ucp_mod_library_view_234.html
12. Сходінки до здоров'я : просвітницько-профілактична програма тренінгових занять з учнями навчальних закладів системи загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. / Лях Т. Л., Журавель Т. В., Спіріна Т. П. та ін. ; за заг. ред. Журавель Т. В., Лях Т. Л. — К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. — 232 с.

